

4.3 Els personatges

4.3.1 Introducció

L'anàlisi globalitzadora, i inherentment essencialitzadora, de l'obra d'Amat, es mostra i incideix en el fet de tractar explícitament –fet ben poc habitual en la major part d'obres pròpies de la literatura concentracionària- la problemàtica de personatges o col·lectius de procedències ben diferents (francesos, alemanys, espanyols, catalans, valencians, txecs, eslaus, polonesos o russos), com també de creences diferents (catòlics, laics, ateu i on els jueus hi tenen un paper analític destacat, en essència -fet molt poc habitual en un escriptor no jueu-), o de conviccions polítiques diferents (anarquistes-llibertaris, comunistes, republicans, socialdemòcrates, nacionalistes, nazis, indiferents, etc.). Aquest treball fet des de la síntesi més que no pas de l'acumulació, on els personatges sovint estan construïts balzaquianament com a representants de determinats col·lectius o conviccions de tot ordre, demostren la voluntat analítica globalitzadora de l'obra d'Amat, que té en l'elecció d'aquest ventall essencialitzador quant a la construcció dels personatges el tercer pilar estructural de la novel·la, resolta la construcció temporal i la perspectiva, que ja hem vist.

Aquesta voluntat essencialitzadora de la construcció dels personatges, àmplia i respectuosa, incideix amb la voluntat de construcció d'un discurs moral en què les víctimes no es defineixen en tant que s'adscriuen a algun dels col·lectius esmentats, com així ocorre amb bona part de la literatura concentracionària de la Shoah, sinó pel fet de pertànyer a les víctimes pel nazisme, independentment dels motius que els han dut als camps; les víctimes, en definitiva, exemplars de la condició humana sotmesa al sistema totalitari.

Un dels deportats catalans supervivents de Mauthausen, parlant del sistema concentracionari nazi, definia així la vida diària: "Als camps hi ha tot un

teatre muntat que et desarma davant dels teus botxins”⁶²⁸. Dins d’aquest gran teatre que el mateix Amat converteix en un escenari format per un “castell de cartó-pedra” on cal situar totes les misèries i les grandeses de la condició humana sotmesa a la brutalitat més degradant, seria lògic pensar en la ubicació de dos col·lectius de personatges que se situarien frontalment, davant per davant del prosceni muntat: víctimes i botxins, on la derivació vers un discurs estrictament maniqueista del drama resultaria relativament senzill, com a bastament ens mostren grans noms de la literatura concentracionària, sobretot la literatura de consum que n’ha sorgit en forma de best-seller. Però en aquest sentit, Amat se situa intuïtivament al costat d’un dels clàssics teoritzadors de les actituds diverses present dintre un camp, Primo Levi, perquè ambdós situen les figures que apareixen en les seves obres en relació a la seva nova condició/actitud moral adquirida o mantinguda dintre el camp, amb tots els seus matisos, i no tant en relació al col·lectiu d’origen o a la seva condició moral anterior. Aquesta voluntat explícita i focalitzada d’anàlisi microscòpica dintre un marc ben definit, amb una clara voluntat d’anàlisi moral globalitzadora dels límits de la condició humana (en aquest sentit també com Robert Antelme), fa que les dades que precedeixen els personatges quedin en un segon terme, a diferència d’obres com les d’Elie Wiesel, David Grossman i tants d’altres. Els personatges així, i malgrat la seva construcció estereotipada en bona part dels casos, neixen dintre el camp, i es mostren o són representatius de tots els estats i estadis propis del procés vital, la qual cosa permet de conèixer-ne amb detall tots els seus comportaments, actituds, evolucions, condicionants, etc., i poder-ne extreure conclusions.

Si atenem al fet que la novel·la d’Amat se situa dintre del grup d’obres que no només agafen el tema concentracionari com a matèria literària sinó que, a més, aquest es fonamenta en una experiència concreta, precisament la que ha dut a la necessitat d’escriptura i de reflexió, la possibilitat de classificació i caracterització dels homes en el seu procés de conversió en personatges de ficció i llur funció dins la novel·la, s’encamina vers l’estudi de la capacitat moral de l’home d’enfrontar-se a les adversitats d’un sistema totalitari, incidint en una

---

⁶²⁸ Roig, Montserrat, 1977, op. cit., pàgina 274

reflexió que fa Primo Levi al voltant de l'experiència concentracionària individualitzada:

“Tot ésser humà posseeix una reserva de força (en l'ànima) la mesura de la qual li és desconeguda: pot ser gran, petita o inexistent, i només l'adversitat extrema proporciona la manera de valorar-la.”⁶²⁹

I sembla que Amat parteixi d'aquesta mateixa reflexió a l'hora de construir els seus personatges, en la mesura que posen a prova la seva fortalesa no només física sinó sobretot intel·lectual, i, a partir d'aquí, eminentment moral. Per aquest motiu he fet ús de la classificació inicial i bàsica que Primo Levi fa dels deportats a un camp d'extermini des del punt de vista moral, per poder-la dur més enllà, vers els matisos diferencials que Amat-Piniella hi incorpora. Levi fa una distinció entre els “enfonsats” i els “salvats”. Els enfonsats són aquells deportats que sucumbeixen físicament i intel·lectualment –com a resultat d'una carcassa moral feble- a les lleis del camp, unes lleis que es fonamenten en l'obediència, la disciplina i l'acceptació de la precarietat alimentària,⁶³⁰ la qual cosa els durà sense remei a la destrucció o autodestrucció, amb comptadíssimes excepcions, que Amat relaciona amb “poquíssims individus superiors, de l'estofa dels màrtirs i dels sants”. Mentre, els salvats són aquells que, sota el nom metonímic dels *Prominenten*, seran capaços, en base a la possibilitat que els ofereix el seu lloc de privilegi, de saltar-se els fonaments de les lleis del camp que els haurien dut a convertir-se en *musulman* –sobrenom amb què es coneixien els deportats propers a la mort, com hem vist- per tal de poder sobreviure individualment, una situació de privilegi assolida mitjançant una actitud moral associada a la perversió del propi sistema del camp,⁶³¹ i que Levi relaciona amb la traïció a la “natural solidaritat” amb els companys de captiveri.

En relació amb l'obra amatiana, he alterat la concepció de Levi perquè entenc que el judici moral a què sotmet els seus personatges, malgrat

⁶²⁹ Levi, Primo (2000) *Els enfonsats i els salvats*, Barcelona, Edicions 62, 2000, pàgina 58

⁶³⁰ Levi, Primo (1996): *Si això és un home*, op. cit., pàgines 108-109.

⁶³¹ *Ibidem*, pàgines 109-110.

compartir l'esperit general de la proposta de Levi, els situa en relació amb uns determinats models morals que ell accepta, justifica, entén o condemna, bé de manera explícita mitjançant la perspectiva utilitzada, bé mitjançant el tractament que mena vers el final dels itineraris vitals de cada un d'ells. En aquest sentit, Amat "salva" o "enfonsa" un personatge en relació amb el grau de posicionament moral que ha demostrat al llarg del seu periple dintre l'univers concentracionari, que estableix taula rasa respecte tot comportament previ, com és paradigmàtic en el cas del personatge de l'Ernest. He entès, per tant, per personatges "salvats" aquells que, sobrevisquin o no, la seva actitud moral esdevé inexorablement lligada amb la virtut de la integritat. Aquest tractament moral no va lligat amb el grau de perversió moral que han de sofrir per tal de sobreviure, sinó amb el judici directe o indirecte a què se'ls sotmet en relació amb el manteniment d'uns mínims d'integritat moral que esdevenen models de conducta ètics per al narratori. Els salvats no ho són necessàriament físicament, Francesc i Werner en serien els exemples paradigmàtics, sinó moralment.

Altrament, he entès per personatges "enfonsats" aquells la moralitat dels quals queda engolida dintre la maquinària pròpia de les lleis de l'esperit del camp, al marge de la consideració de Levi que els vincula amb el grau de derrota intel·lectual o de la seva vinculació amb una mort inevitable. Malgrat els matisos de la "zona grisa" en què aquesta classificació ens situa, i que Amat també descriurà segons un ampli ventall de diferents graus "d'embrutiment" moral, sí que he establert una classificació bàsica, aquella que –usant altre cop Levi- distingeix entre els "patètics", personatges enfonsats-destruïts pel sistema però salvats/justificats/perdonats en la seva actitud pel propi autor, i la dels enfonsats-"immunds", personatges que, conscientment, usen el seu embrutiment no només per a millorar la seva situació, sinó també en perjudici de la resta de companys. Els enfonsats no només ho són per haver sucumbit a les lleis del camp i, en una mena de judici moral final, també a la mort, sinó per ser-ho moralment mitjançant diversos graus d'embrutiment moral, d'entre els quals Amat estableix una laxa línia divisòria entre aquells que són justificables/comprendibles i els que resulten condemnables i recriminables, sempre des de la perspectiva moral, sempre partint de la base, com Levi, que:

“Molts van ser els camins que ens vam haver d’empescar per no morir: tants com caràcters humans hi ha.”⁶³²

Enmig de la síntesi mostrada d’aquesta multitud de camins empresos és on cal situar la figura de *l’homo viator*, el personatge que descobreix i madura en paral·lel al narratori fins a configurar, al costat dels estereotips, la complexitat de la condició humana que dubta, observa, fa temptatives i finalment, es posiciona actuacionalment i èticament.

Cada personatge dels epígrafs posteriors presenta, a partir de tot plegat, una doble via d’anàlisi:

En primer lloc la seva prehistòria, perquè, tenint present, com recollíem de Bajtín (1988), que una cosa és la forma i l’altra el contingut,⁶³³ hem demostrat la base referencial i els mecanismes de manipulació destriats dels resultat creatiu final.

En segon lloc, s’analitzen aquells aspectes que o bé no ho han estat encara en el decurs de l’anàlisi de la novel·la, o bé ajuden a entendre millor els processos constructius i/o funcionals de cada un dels personatges en relació amb els altres amb els quals s’interrelaciona.

---

⁶³² Op. cit., pàgina 111.

⁶³³ En el sentit de no confondre personatge amb referent al qual ens remet. Tenint present això, al llarg de l’anàlisi de la novel·la sovint he usat el nom del personatge vinculat al referencial per tal de mostrar els mecanismes de construcció i desdoblament que usa Amat.

4.3.2 Els salvats

4.3.2.1 Francesc:

La prehistòria

La prehistòria de Francesc ens porta a relacionar-lo/vincular-lo amb Pere Vives i Clavé, tant per les referències directes que ens ha aportat Montserrat Roig⁶³⁴ com per l'evidència de certs episodis que així ho palesen: especialment el seu caràcter i la seva mort. Pere Vives i Clavé va néixer a Barcelona el 24 de febrer de 1910 en el si d'una família de la petita burgesia i va morir a Mauthausen el 30 d'octubre de 1941. Freqüentava l'Ateneu Enciclopèdic Popular i en esclatar la guerra estava traduint pel seu compte *La condició humana*, d'André Malraux. Professor de matemàtiques i d'idiomes, en esclatar la guerra és nomenat tinent d'artilleria.⁶³⁵ A partir d'aquí, Pere Vives viu el mateix pelegrinatge d'exili per terres franceses que Amat-Piniella, Ferran Planes, Josep Arnal o Josep Hernández, només amb una petita diferència que ajuda a marcar i entendre el seu final: un cop al camp de Delle s'escapa durant uns quants dies i és retrobat pels companys a Belfort (Estrasburg), on ja té mostres d'haver estat apallissat i d'arribar al camp de Mauthausen sis mesos més tard que el grup d'Amat, el 22 de juliol de 1941 i amb número de matrícula 3569, en força males condicions tant físiques com intel·lectuals, que el duren a rebre una injecció de benzina directament al cor, sistema utilitzat en els camps nazis per eliminar, sota la forma de curació, els malalts considerats irrecuperables.

Del seu caràcter, Ferran Planes ens diu que “era l'home més savi i apassionat de la colla”. La seva cultura era immensa i ens parlava de tot⁶³⁶. En definitiva, ens parla de l'home format i sensible que es converteix aviat, no ja al camp de Mauthausen, on romangué poc temps abans de morir, sinó ja des de molt abans, als camps francesos en un home: “lúcid, aciençat, profund; un decadent tan bo, que els déus el reclamaven”.⁶³⁷ Dins el camp francès Vives

⁶³⁴ Segons consta en cinta magnetofònica (Arxiu Amat, setembre de 1974).

⁶³⁵ Bartra, Agustí (1974): *Crist de 200.000 braços*, Barcelona, Proa, pàgina 47.

⁶³⁶ Planes, Ferran (1974), *El desgavell*, Barcelona, Biblioteca Selecta, pàg. 49.

⁶³⁷ *Ibidem*, pàg. 62

llegia de memòria als seus companys fragments d'obres de Faulkner i Malraux. Bartra incideix també en la seva capacitat de seducció intel·lectual, fruit de la seva formació i capacitat de comunicació: "Em fascinava la seva capacitat d'anàlisi i de reduir a estructura sistemàtica qualsevol argumentació."⁶³⁸ D'aquesta amistat endegada al camp d'Agde en sortiran les cartes que Vives li adreçarà des dels diferents camps francesos on serà (Agde, Alignan i Sant Cebrià) i des de les fortificacions de la Lorena, un cop mobilitzats a les CTE.

El personatge

Les evidències sobre els punts de contacte entre Pere Vives i Clavé i el personatge creat per Amat-Piniella de Francesc són evidents i vénen avalades per les mateixes paraules de l'autor a Montserrat Roig. Més enllà d'aquesta primera constatació, evident, hi ha una sèrie de mecanismes que porten a la conversió de la persona al personatge. Vull dir que, fins i tot en el cas d'un dels quatre protagonistes de l'obra de Bartra *Crist de 200.000 braços*, que porta el mateix nom que la persona de qui parlem, hi ha hagut mecanismes de literaturització fins al punt que, en el mateix pròleg, Francesc Vallverdú afirmarà: "El personatge "Vives" no vol ser pas un fidel retrat del Pere Vives real, i de fet fusiona en la seva personalitat trets propis i trets de l'autor"⁶³⁹

En aquest sentit val a dir que, si bé en el cas de *K.L. Reich*, l'autor en cap cas pretén mostrar punts de contacte amb el seu caràcter, el cert és que Amat construeix un personatge que pugui donar sentit vital, moral, a l'inici de l'experiència concentracionària. Però el que sí que és cert, seguint el procés de Bartra, és que Amat també és conscient que inicialment també ha construït un personatge que s'assembla excessivament amb la persona i decideix ben aviat de canviar d'estratègia. Això és el que succeeix amb la seva caracterització feta al capítol IV, on trobem prou dades concretes del seu passat com perquè Amat es plantegi la necessitat de suprimir-les amb la intenció de primar el personatge de ficció per sobre del referencial.

⁶³⁸ Vives, Pere (1972): *Cartes des dels camps de concentració*, Barcelona, Edicions 62, pàgina 6.

⁶³⁹ Veure el pròleg de l'obra de Bartra, pàgina 8; i també Murià, Anna (1967): *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, Barcelona, Edicions Martínez Roca, pàgina 46.

És a dir, davant de la por, el terror a la violència gratuïta, la indefensió, Amat crea la figura d'un personatge íntegre intel·lectualment, moralment, que es converteix en pal de paller d'un món en procés de descomposició vital i moral. Aquesta és la seva funció en la primera part de la novel·la, que aniria del capítol I al XI, on es clourà un cicle: complementat amb la mort de Vicent i de Werner, i el descens a l'infern del crematori.

La seva és la lluita contra el maleït "esperit del camp", allò que anihila l'home tant en les seves capacitats físiques com intel·lectuals, la capacitat de l'home d'autodestruir-se, resultat dels "cànons morals en consonància amb el seu medi i la seva formació".⁶⁴⁰ Ell no pot restar immòbil davant aquella "màquina deshumanitzada" que era la mentalitat nazi, i contra la qual "es revoltava el seu temperament meridional". Per això, el seu sacrifici no és balder, no resulta inútil, malgrat les aparences, corroborades amb la desaparició paral·lela de l'altre esperit positiu d'aquesta primera part: Werner, sinó que encenen la flama de la necessitat de dignificació del personatge central definitiu de la segona part de la novel·la: l'Emili, fins llavors guiat per la figura de Francesc –i de Werner- i que, ara, sense referents morals clars ha de prendre un rumb moral que l'allunyi definitivament de l'autodestrucció. La figura de Sant Francesc d'Assís com a referent simbòlic propi de la tradició cristiana, que Amat ha estudiat i conegut a bastament⁶⁴¹, sura en els referents que ens proposa d'aquest personatge⁶⁴².

En la seva construcció com a personatge, Francesc ens és definit ja inicialment per la seva voluntat de lluita contra el procés de destrucció que els personatges tot just perceben: "Ens agradi o no, haurem de resistir", afirmarà rotund només entrar en aquell camp desconegut. Es tracta de la consciència lúcida, del personatge que sap mirar més enllà de les circumstàncies, difícils de codificar arribats a aquest grau de deshumanització, i que transmet confiança

---

⁶⁴⁰ Capítol IV.

⁶⁴¹ La família en la qual es forma Joaquim Amat és d'una rigidesa catòlica molt remarcable i que s'ocupa de la formació en aquest àmbit del seu fill, cosa que el marcarà profundament encara que, d'adult, es mostri en públic com a laic (entrevistes amb Marcel Amat, La Sènia, maig-juny de 1998).

⁶⁴² Malgrat que fer una afirmació d'aquest caire resulta poc contrastable, sí que ho és l'esperit que se'n desprèn de la seva voluntat de sacralització del personatge, com es pot palesar llegint una de les seves

en l'esdevenidor: “Creia en un final feliç”. Físicament se'ns diu que “era d'aquelles cares que inspiren confiança”-amb una involucració clara de la voluntat del narrador d'incidir sobre l'opinió que se n'ha de crear el narratori-, amb “òrbites profundes dels ulls” i “un mentó recte i llarg”.

Home de poques però incisives paraules plenes d'ironia, sempre entesa com una capacitat de distanciament respecte la realitat immediata, la seva és una presència que va més enllà dels mots. La seva sola presència genera al seu voltant la sensació d'humanització enfront la barbàrie, com una mena de recer moral on Emili s'abeurà per evolucionar a la segona part de l'obra. En aquesta línia ens és descrit, just abans de rebre la pallissa que el durà posteriorment a la mort:

“No necessitava cap substituti de vida, cap món artificial, cap paròdia de normalitat, com tants d'altres al camp. La seva fortitud es bastava a ella mateixa, i en Francesc esguardava el present i l'avenir com ara esperava les ventades. Sabia guardar les seves energies en una asèpsia moral absoluta amb la seguretat de poder-les esmerçar totes d'un cop. En Francesc vivia, pur, per a la revenja.”

Es tracta, per tant, de l'home que sap assumir amb fermesa les vicissituds cruels que li han pertocat viure i que, davant d'aquesta situació, té la suficient força moral per descodificar-la i, serenament, amb fredor intel·lectual, poder lluitar-hi, però sense acarnissament ni primàriament, diria que intel·lectualment. Aquesta és la preparació que ens ajuda a entendre la integritat moral de Francesc (“No puc fer això!”) davant la voluntat d'implicació de l'SS⁶⁴³ que el vol obligar a tirar al riu un jueu moribund a qui acabava d'apallissar. Després d'haver sucumbit humanament a la fascinació per l'horror: “En Francesc no pogué resistir l'estranya fascinació de la sang i de la tortura”, cosa que fa precisament que l'SS es fixi en ell i precipiti els esdeveniments,

---

biografies, per exemple suggereixo la peculiar *Francesco*, de Josep M. Ballarín, Edicions 62, Blanquerna, 1967, en els seus capítols “L'Hivern” o “Germana Mort”.

⁶⁴³ Fet molt habitual en el funcionament diari d'un camp, on normalment, el mateix sistema buscava implicar els propis presos en els processos d'aniquilació com a forma d'embrutiment moral, com Primo

decideix ser coherent amb la seva manera de ser, sabedor de les conseqüències que això tindrà: “com que el recurs de fingir-se idiota li repugnava, en Francesc plantà cara”. En la mesura que l’obsessió de l’SS per obligar Francesc a acabar amb el jueu creix, augmenta també la consciència moral íntegra de Francesc, sense pors ni aangoixes: “no l’abandonava la serenitat dels grans moments de la seva vida”, i el referma amb les seves conviccions: “La decisió era presa i, costés el que costés, no tornaria enrera.”

Aquesta integritat és la que l’eleva a la categoria d’heroi, d’aquell qui, davant la més absurda i brutal de les barbaritats, abans i ara, però sobretot ara, no sucumbeix als baixos desigs de l’enemic i mostra una “rectitud inquebrantable”, la “convicció d’haver obrat sempre d’acord amb els imperatius de la seva consciència”. I aquesta rectitud que li ve ja de la seva formació i del seu passat compromès servirà ara, a manera de testimoni o llavor, per a refer, des de l’anihilament, els cànons morals destruïts per tal de poder sortir victoriosos de la lluita amb aquest esperit destructiu del camp. Però precipitats els esdeveniments, aquesta rectitud cal que es mantingui fins al final, fins a la mort, “Serenitat depriment, la d’en Francesc. Tenia un coratge sense escarafalls, una defensa tranquil·la contra la desfeta de l’esperit, una integritat de les facultats superiors davant la mort”. Aquesta integritat davant l’assumpció de la mort, aparentment la més inútil de les morts, provocada per una situació brutalment absurda, el porta a escriure’s ell mateix l’epitafi “Era un home digne, que no va claudicar”. Aquesta autodefinició de l’home d’acció, íntegre, és el que ha de romandre en el record col·lectiu per tal de crear el mite, la figura de l’home-heroi que serveix de model a seguir, usant uns mots, a més, que s’assemblen molt als escrits per Bartra al final pròleg de les cartes de Pere Vives “era de la raça dels qui entre el sofriment i la negació escolleixen el sofriment”,⁶⁴⁴ en una línia molt semblant a la de convertir l’home real en el personatge-antiheroi-màrtir.

Levi, entre altres, ha teoritzat com hem vist a *Els enfonsats i els salvats*, op. cit., on es diu a “La zona grisa”, per exemple: “Us hem abraçat, corromput, arrossegat fins al fons amb nosaltres” (p. 54).

⁶⁴⁴ Op. cit., pàgina 12

Aquesta voluntat de servir de referent tant als personatges que l'envolten com al narratori resulta evident en el seu comiat del gran amic, l'Emili: "Recorda-te'n... de tot això... quan s'acabi la guerra. Recorda't de mi! És tan trist no deixar cap memòria, cap rastre...". La seva ha de ser, per tant, la memòria de l'home "pur", de l'home "íntegre" moralment, de qui, sabent què calia fer per sobreviure dins el camp no s'embruteix, com no ho havia fet mai abans, tampoc. El judici moral resulta evident, i serveix per crear l'estendard estereotipat dels republicans catalans –i espanyols- compromesos i que no van sucumbir a les diferents formes d'autodestrucció del camp, cas del Vicent.

4.3.2.2. Werner

La prehistòria

Intentar esbrinar la persona real que s'amaga rere la figura del personatge de Werner ha estat una feina ingent que no ha donat cap resultat suficientment contrastable. Entre altres coses, segurament, perquè es tracta del personatge potser més "fictici" de tots ells, en el sentit que es tracta d'una figura amb un pes eminentment simbòlic que no té correlat amb cap alemany que hagués compartit destinació amb Amat ni al destí del magatzem ni a l'Arrest. Vull dir que Amat vol crear una figura complementària de l'home íntegre però situant-lo dins del món propi dels opressors. D'alguna manera, Amat té la voluntat de testimoniar, de vegades amb prou conflictes interns (com es percep amb la clara voluntat de revenja mostrada a *Les llunyanies*, matisada aquí), que no tots els alemanys són culpables del genocidi, que també hi havia gent honesta, i és per això que deia que la figura de Werner és difícilment adjudicable a alguna persona concreta, més enllà de constituir-se en referent col·lectiu, contrafigura, dels opressors en el propi espai i la pròpia llengua dels opressors. Constato, en qualsevol cas, que Joaquim Amat no va compartir experiència de deportació amb cap alemany que no fos un kapo.

El personatge

De Werner el mateix narrador no triga a prendre partit quan afirma tot judicant que “era un bon company, un home simpàtic”, afirmació aquesta que condiciona evidentment la imatge que el lector se n’havia pogut formar. En sabem, a més, que tenia prop de cinquanta anys, que era un antic mutilat de la primera guerra europea i que es tractava d’“un alemany que treballava al magatzem de la roba civil i que parlava francès”.

No em sembla que aquesta darrera dada sigui baldera, volgutament Amat construeix un personatge alemany que resulta que passa “llargues temporades a França i a Suïssa”. És a dir, un alemany de Saxònia al qual la seva professió de fabricant de rellotges porta a veure altres realitats europees. Crec que aquesta és una dada que Amat destaca del seu personatge, com no ho farà de cap altre (recordem que de Francesc n’ha eliminat dades circumstancials d’aquest caire, però també ho farà amb l’August, com veurem), amb la intenció d’extreure’l del món tancat i obsessiu descrit per a l’Alemanya nazi, fet que s’evidencia en l’afirmació següent: “D’Occident n’enyorava aquell gust pel bon viure i la llibertat de l’esperit”, fet que el salva, a ulls de la novel·la, de ser assimilat amb els opressors, i que el situa al costat del Bé, dels salvats moralment. Hi ha detalls concrets que ratifiquen aquesta afirmació, per exemple en parlar del seu caràcter càustic se’ns diu: “Quan es tractava de dir pestes dels seus compatriotes no solament no era enginyós, sinó eloqüent i tot.”

A la seva causticitat s’hi afegia una característica comuna amb Francesc, la seva capacitat de distanciament a través de la ironia: “He deixat de ser alemany, renuncio a la glòria”. Aquest esperit antigermanista obert i irònic converteixen Werner en un desplaçat del grup al qual pertany, el món dels alemanys: “Els altres alemanys del kommando odiaven en Werner per la seva superioritat d’esperit, la causticitat de les seves rèpliques”, però no era només pel seu caràcter marcadament obert i compromès que era odiat, sinó també per la seva capacitat i interessos intel·lectuals i culturals: “Que tingués una maleta plena de llibres, mentre ells hi tenien les millors robes dels jueus morts, els semblava d’una ridícula afectació intel·lectual”. Altra vegada, per tant,

apareix el tema de la integritat moral i intel·lectual (“superioritat d’esperit”), enteses, com en el cas de Francesc, com a indissociables: integritat posada per sobre de l’estricta supervivència.

Per tant, estem davant d’un altre model moral monolític, no evolucionat: d’un altre antiheroi situat, a través de la seva actitud, en el mite, punt de referència en esdevenir també màrtir. I si Francesc era un desplaçat perquè és un dels perdedors de la guerra espanyola obligat a fugir, Werner és un desplaçat en tant que posa en dubte i es posiciona contra el règim nazi. De fet, és una altra víctima, no ho oblidem: “Acusat de fer contraban amb accessoris de rellotgeria suïssa, l’havien condemnat a tres anys de presó com a “bandit”.” El contrast entre aquest “bandit” i la imatge que es tenia dels “bandits” alemanys dins el camp -els presos comuns als quals se’ls commutava la pena a canvi d’anar a treballar als camps nazis, on tenien el càrrec de kapos i s’encarregaven de la feina més bruta de fer treballar, i si calia assassinar, els presos per delegació de funcions dels SS⁶⁴⁵ resulta si més no evident. I es rebla el clau en aquest sentit a través de la ironia que suposa que la seva presència al camp no fos realment per aquest motiu sinó per intrigues sentimentals i de negocis: “Insinuava [Werner], sense donar detalls, que la seva dona l’havia acusat d’antihitleria per tal de quedar-se amb el negoci”. Aquesta confiança, en forma ja d’insinuació, de rumor, de secret, converteix aquest personatge, juntament amb el que ja s’ha dit, en un pres alemany diferent de la resta d’alemanys, inclosos els altres presos comuns.

La seva caiguda en desgràcia és el resultat de les veleïtats sentimentals del company de magatzem, Max, el qual, assidu al prostíbul del camp, regala objectes de jueves assassinades a una d’aquestes prostitutes, de qui s’ha enamorat bojament. Una de les companyes denuncia el fet i la pròpia prostituta involucra Max. Aquest, davant el camí que se li obre, decideix esquitxar també la resta dels membres del magatzem, innocents, entre els quals destaca la presència de Werner i de l’Emili. Werner és cridat de seguida a “declarar” i és torturat reiteradament. El final ja ens ve enunciat premonitòriament d’avantmà: “La seva poca salut no li permetria de sobreviure a una pallissa en regla”. A

partir d'aquí, si bé en el cas de Francesc les notícies provenen de primera mà – la del testimoniatge directe de l'Emili-, en el cas de Werner les notícies ens vindran per vies terciàries, gràcies al company de cel.la de l'Emili, l'Heinrich, que porta el triangle rosa amb què es reconeixia els homosexuals. Aquest, que representa la cara humana de l'homosexualitat al camp⁶⁴⁶, malgrat les malfiances inicials del propi Emili, és qui fa saber el protagonista del destí final de Werner, apuntat ja anteriorment pel narrador: “Aquesta nit han “suïcidat” un dels teus companys”. Aquesta manera de fer-nos arribar la notícia converteix la mort en un acte encara més tràgic pel que té de mort solitària, inconeguda, per no haver pogut ni que fos acompanyar, com en el cas de Francesc, els darrers moments, i pel fet que Werner segurament és obligat a penjar-se, com li explica Heinrich, de la clau del radiador. Es consuma així la segona derrota enfront l'esperit del camp que acabarà amb el descens definitiu als inferns: la visita de Rubio al crematori, acompanyat de Frantisek.

Definitivament Werner ascendeix a la categoria dels herois morals sacrificats des del moment en què s'afirma “Les nits eren un descans, malgrat els crits dels Werner que morien penjats a les claus dels radiadors”.

4.3.2.3. L'August

La prehistòria

César Orquín i Serra⁶⁴⁷ és un dels personatges més impressionants del món concentracionari de Mauthausen malgrat els punts de referència escrits siguin uns altres: els organitzadors de la cèl.lula comunista del camp, entre altres Mariano Constante. El motiu resulta senzill, mentre els membres del partit comunista estaven organitzats dins el camp i són els responsables de la creació de l'associació Amical Mauthausen d'Espanya, i es dediquen en bona

⁶⁴⁵ Tornem al tema de l'embrutiment de la “zona grisa” de què parla Levi.

⁶⁴⁶ En contra de la visió mercantilista i pejorativa que ens serà donada respecte altres personatges, com l'Ernest, i altres situacions, com ja hem vist.

⁶⁴⁷ A qui Joaquim Amat-Piniella dedica el poema “Aniversari” (datat el 13 de maig de 1943, data de l'aniversari de César: 26 anys) dins *Les llunyanies, poemes de l'exili (1940-46)*, op. cit., pàgina 70.

part a deixar constància escrita dels fets “viscuts” al camp, gent com César Orquín continuen avui pràcticament desconeguts.⁶⁴⁸

D'ell sabem que era valencià i que havia format part de les joventut llibertàries del País Valencià i de la CNT. Durant la guerra civil el trobem englobat en la 35ª Divisió de l'exèrcit republicà. Exiliat a França, el trobarem als camps del Barcarès i Sant Cebrià, d'on és obligat a allistar-se a la Companyia de Treballadors Estrangers des del nadal de 1939 fins que el 22 de juny de 1940 és pres per l'exèrcit alemany a Elvange, prop d'Orange, i enviat a l'stalog 210 d'Estrasburg. La seva entrada al camp de concentració de Mauthausen es produeix, prèviament a la d'Amat, el 12-13 de desembre de 1940.

La mateixa Montserrat Roig ens diu que era un home elegant i refinat, “un John Gilbert”, i que tenia coneixements musicals que li permetien tocar el piano i l'acordió. A més la seva especial sensibilitat artística es completava amb l'escriptura de poesia i la possibilitat de llegir en alemany, fet que li va permetre entendre's amb els responsables del camp i convertir-se en intèrpret ben aviat. Malgrat haver format part de la CNT sembla clar que dins el camp anava per lliure, per aquest motiu les versions que s'han escrit posteriorment difereixen en certs aspectes. Però hi ha unanimitat en el fet que es tractava d'un home amb suficient poder de convicció com per convèncer les jerarquies alemanyes que si volien augmentar la productivitats de les seves empreses calia tractar millor els presos. La proposta, a manera de prova, fou acceptada i César Orquín encapçalà un grup de treball extern, kommando, format exclusivament per republicans espanyols que sortí del camp central el 6 de juny de 1941 a Wagrain, Vöcklabruck, fins a la seva dissolució el 12 de maig de 1942 i el seu trasllat a Ternberg, on dirigiria el camp fins al setembre de 1944, quan retornaran al camp central de Mauthausen. Finalment, li és encarregat el camp de Redl Zipf l'1/2 de desembre de 1944 i fins uns dies abans de l'alliberament, en què seran enviats en camions i a peu cap a Ebensee.

---

⁶⁴⁸ En aquest sentit les mateixes versions donades per gent com Mariano Constante, Antonio Roig, entre altres, membres del PC, difereixen entre elles mateixes i no ens ajuden a acabar d'entendre el paper de les organitzacions clandestines espanyoles dins el camp: fet a bastament tractat a la novel·la d'Amat. D'altra banda, val a dir que la informació més fiable de la tasca de César Orquín està documentada al Fons

Durant els més de tres anys que durà la feina només hi moriren quatre espanyols, mentre que la mitjana de morts en altres kommandos rondava el 80%. Es tracta, per tant, d'una prova definitiva que, malgrat que no hem de perdre de vista que parlem de feines fetes dins un camp de concentració i vigilades pels SS, l'organització de César Orquín del seu kommando afavorí una mortaldat baixíssima i una alimentació més ben repartida, en eliminar els furtus. El fet que mai no es va deixar convèncer de les peticions fetes per la cèl.lula comunista –que reclamava llocs de privilegi, aliments o altes i baixes de llistes- va provocar la seva caiguda en desgràcia per la decisió d'enviar 100 espanyols al camp de Gusen, amb una mortaldat molt més gran. Se sap que, a les portes de l'alliberament, i preveient les represàlies dels comunistes espanyols, Orquín fugí en solitari del camp de Redl Zipf i, després de reaparèixer unes setmanes a Wels (Alta Àustria), on seria el responsable, juntament amb Francesc Comellas, de l'organització del primer grup espanyol de deportats, que es reunia al Gasthof Kaiser de Mauthausen, i que creà la publicació *Orea*, emigrà d'incògnit de tothom i s'instal·là a Ciutat de Mèxic, on sembla que morí el 1999 i deixa dos fills.

El personatge

La primera qüestió que se'ns destaca de l'August és la seva consideració d'"intèrpret espanyol", fet que resulta imprescindible per entendre el seu paper dins la novel.la: el d'intermediari i el d'organitzador d'un camp extern.

Físicament és descrit de la següent manera: "els ulls ametllats (...) El coll robust s'enfonsa entre les espatlles perquè té els braços apuntalats a la taula i la posició fa més marcades les arrugues de la bossa occipital. A través de la pell, molt bruna, es descobreixen les contraccions dels músculs de les galtes eixutes, i els llavis, vagament semífics, s'estrenyen eixamplant-li el trau de la

---

gràcies a la tasca feta sobre aquest valencià per l'historiador i director de l'arxiu Ernest Gallart, en qui em fonamento per reconstruir la seva prehistòria.

boca.” Per les escasses fotografies que hi ha a l'arxiu del Fons sembla que el retrat s'adiu al seu físic referencial.

Del seu caràcter se'n destaquen una sèrie d'aspectes que el converteixen en un personatge aventurer, rebel, inquiet i sobretot marcat per la seva valentia, a voltes ratllant l'orgull: “Un aventurer que juga amb sort. De temperament molt meridional, rebel per naturalesa, lliure dels prejudicis del seu medi familiar benestant. Aquests aspectes vénen combinats per la seva vinculació a l'anarquisme, una vinculació més aviat superficial: “Dir-se anarquista, portar barba i calçar sandàlies, i, a estones, fer de vegetarià, eren trucs espaterrants.”

Es tracta de l'home convertit en personatge fet a mida, que té un gran domini sobre les cartes que li interessien jugar i que ho fa així, com un joc: on tant pot ser considerat com emocionant apuntar-se de pianista en una companyia de varietats com “anar-se'n a les trinxeres ja des dels primers dies de la guerra civil i distingir-se en una brigada internacional per la seva oposició als comunistes fins a l'extrem de fer-se condemnar a mort”. La nul·la concepció del perill, o la manca de por al respecte, fan que s'arribi a afirmar que “El risc era precisament el principal atractiu de l'empresa.”

Estem, per tant, en el procés de formació de la figura de l'heroi tradicional, seguint Bajtín: fort, valent, amb conviccions, individualista, amb capacitat de convenciment i de lideratge. Des d'aquesta perspectiva, el seu pas per un camp nazi en cap cas no es pot associar a la possibilitat de deshumanització sinó a una prova més dins el seu pelegrinatge vital, molt a l'estil hegelian d'autosuperació: “La darrera novetat s'esqueia ser ara aquesta de passar una temporada en un camp nazi d'extermini. Si sempre se n'havia sortit, per què no ara? Acostumat a considerar tots els esdeveniments que li sortien al pas com oportunitats per a recalcar la pròpia personalitat, els trastorns socials i polítics i bèl·lics feien el seu clima predilecte. L'important per a ell era comptar amb matèria d'observació.”

En aquest sentit es tracta de l'home que davant les adversitats no només no desisteix, com Francesc –que es manté monolíticament íntegre intel·lectualment-, sinó que s'involucra, es posiciona i decideix actuar. D'entrada, se'ns el situa en oposició deliberada respecte de Vicent quan se'ns els relaciona pel fet de tenir els mateixos orígens: “L'August, valencià com ell [Vicent]” . Es tracta de les dues cares de la moneda: qui pren les regnes dels esdeveniments, en la mesura que pot, i qui no resisteix la pressió dels “trastorns socials i polítics” del lloc.

Dotat d'una capacitat intel·lectual innegable, així com una certa dosi de superioritat, pròpia dels líders egòlatres, August juga constantment a crear-se una imatge, a risc de semblar orgullós i egocentrista: “L'August necessitava l'afalac, que l'escoltessin. La seva mitomania assolía de vegades qualitats de virtuosisme. Tan aviat li dava per ufanar-se del suposat origen aristocràtic de la seva sang i de la seva fortuna particular com pretenia passar per un revolucionari perillós. Li era igual declarar-se ballarí que poeta o autor dramàtic.” La seva capacitat de lideratge, juntament amb la necessitat de ser escoltat, el porta a vegades a l'exaltació de l'ordre moral convencional, sempre amb la voluntat de provocar, d'aconseguir l'atenció i escandalitzar: “I quan tenia ganes d'esgarriar la concurrència, afirmava haver-se unit sexualment amb una germana de part de pare”. Tot plegat unit a un gran sentit de l'humor i de la ironia, del distanciament, per tant, com Francesc i Werner, que es mostra en la majoria dels seus diàlegs.

Construït formalment el personatge, segurament el que Amat té cura d'explicar amb cert detall més que no pas amb la síntesi amb què tracta la resta, i amb la voluntat de donar-li la credibilitat que necessita per a la seva actuació, possibilita el seu protagonisme efectiu a partir del moment en què s'ha produït el definitiu descens als inferns: amb les morts de Francesc, Vicent, Werner i la visita al crematori.

August lidera la sortida del kommando extern, on anirà l'Emili, que ell es planteja en primer ordre no des d'una perspectiva solidària, de defensa dels 50

espanyols que podrà salvar de romandre al camp central, sinó com un “experiment” personal, entès com un “somni” d’innegable “trascendència”, que queda un xic desvirtuat, al seu parer, pel fet que “Al camp central, l’experiment hauria tingut molta més volada”. Per tant, es tracta d’un repte personal, individual, que pretén, òbviament, que tingui una repercussió, la major possible. Malgrat que no tindrà la volada desitjada per un “home de caràcter” com ell: “En petit, sí –s’aconsolava pensant-; però serà una provatura única: fer d’un camp de concentració nazi un lloc on la vida sigui possible”. Fixem-nos per tant que, malgrat que les conseqüències finals sí que són d’ordre moral solidari, la idea inicial del projecte és vista com un repte personal, un repte que no dubta a dur a terme, fruit de la seva perseverança, la qual cosa li farà possible comptar amb la desitjada “matèria d’observació” de què parlava. La finalitat solidària queda explicitada en el seu programa que hi durà a terme: “Faria un camp model de bona administració, de convivència, d’humanitarisme (...) demostraria amb fets que un pres ben tractat rendeix molt més que un altre que no ho sigui.”. Aquesta voluntat solidària sempre té el rerefons individualista esmentat, fins al punt d’arribar al messianisme quan afirma “Uns quants centenars d’espanyols se salvaran. Jo els retornaré al món”.

Els capítols dedicats a la gestió del kommando extern, especialment el XIII i el XIV, fan la funció de certificar l’actitud creada del personatge: decidit i valent, amb enfrontaments amb els membres de l’organització comunista, amb en Rubio especialment, fins al punt que s’arriba a la consideració, per part del mateix narrador, que s’ha convertit en un “nou dictador”. August mai no havia amagat la seva voluntat de dur a terme el seu “experiment” com ell volia, sense intromissions de ningú, i, de fet, al seu costat no comptarà a partir de llavors amb la confiança de ningú més que l’Emili. Paradoxalment però, la vida tranquil·la al kommando “havia refrenat tots els grans odis”.

La manca de voluntat de negociar els problemes interns del kommando fan exclamar, entre un clima d’ironia, a un dels presents: “Després d’això ja no et quedarà sinó proclamar-te emperador.” Després de les riotades, entre elles la d’August també, l’Emili reflexionarà sobre el mode d’actuació del seu “salvador” i amic: “August: nom d’Emperador i de *clown*. Si te’n fa, de mal, el

teu nom, August!". Resulta evident, per tant, que Amat ha estat jugant constantment a la utilització simbòlica del nom del personatge creat a la novel·la, i que la seva identificació amb el personatge real en qui s'havia inspirat no fa sinó reblar: César, de la combinació dels quals, òbviament, se'n deriva, com una picada d'ullet al narratori, que el podia reconèixer: "César August". Cal tenir present que Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus (63aC-14 dC) fou el primer emperador romà, reconegut impulsor de la concentració de poders i de la idea de l'Imperi, i amb vinculacions especials amb el territori de parla catalana: recordem que situà a Tarragona la seva seu durant el temps que passà a Hispània i que fou la primera ciutat de l'imperi que li donà culte com a divinitat. Es tracta, per tant, d'un personatge històric fàcilment reconeixible per la cultura catalana, que donava simbòlicament la imatge que es pretenia d'August: orgullós, valent, escriptor, acostat a la idea de mite.

D'altra banda, l'Emili parla també del contrast d'aquesta figura mítica, majestuosa, amb la de l'August-"*clown*", es tracta del personatge còmic de circ que es vesteix ridiculitzant la moda masculina, el rostre arrugat –com ens és descrit el del personatge- i el nas vermell, i que és el company del pallasso de rostre enfarinat.

Aquesta doble vessant de la figura d'August combina el seu esperit aventurer, capdavanter i valent amb el de l'excèntric i provocador de què ja havíem parlat, accentuat ara que les circumstàncies s'agregen considerablement pel que fa a la vida interna dels republicans al kommando.

Utilitzant la imatge del circ de què Emili havia fet ús, quan la situació esdevé insostenible per la pugna d'interessos, i un cop August ja s'ha pogut demostrar, i ha demostrat, que el seu "experiment" no només ha estat viable sinó que ha durat més de tres anys, s'esdevé "El cop de teatre" que significa la seva dimissió. Amb aquesta renúncia, August assoleix un triple objectiu: deixar el càrrec a Castro, que no compta amb cap de les seves virtuts per tirar endavant el seu difícil paper; riure's des d'un càrrec molt millor, el de secretari del comandant, "dels desastres que provocava la gestió del seu successor" i, davant l'ordre de reducció de personal, d'aconseguir formar una llista que

inclou els comunistes més destacats del camp. Aquesta darrera era la seva venjança, la de l'home que ha aconseguit el que personalment s'ha proposat, demostrar que el seu "somni" era possible, i desfer-se dels seus implacables enemics, sabedor que probablement els enviava a una situació pitjor. És aquí on August demostra la seva cara més implacable, venjativa, insolidària, que no fa sinó ratificar la manera com ha endegat els seus projectes al camp, decidit i sense compassió.

Finalment, August, que sap perfectament les conseqüències que li pot portar la seva darrera decisió, decideix fugir "sense deixar cap rastre". L'heroi, el personatge esmunyedís, de "natura d'anguila" com diria Bernat Metge, té una darrera sortida en el seu estil més pur, escapar de la venjança, desaparèixer. El seu paper ha acabat i l'autor gratifica moralment la seva actuació, com en la realitat, amb el guardó d'una fugida que li garanteix la vida.

4.3.3 Els enfonsats

El casos de l'Ernest i del Vicent –o Vicenç en els primers mecanoscrits– són els exemples paradigmàtics de la voluntat d'Amat-Piniella de construir, al costat dels herois i antiherois màrtirs, que, indiferentment del seu final, no desisteixen en la seva lluita per mantenir la dignitat personal, moral i intel·lectual, un altre grup de personatges situats de ple en la “zona grisa” de l'existència humana. Personatges que, utilitzant l'explicació de Primo Levi, resulten massa dèbils per a suportar el curs dels esdeveniments dins el sistema concentracionari. Un sistema concentracionari pensat per a degradar – físicament i intel·lectualment- i, aprofitant la seva debilitat i indefensió absoluta, per assimilar unes víctimes mancades d'una carcassa política i moral. Primo Levi parla, dins aquesta zona grisa, de figures “immundes o patètiques (a vegades posseeixen les dues qualitats al mateix temps)”⁶⁴⁹ i, en aquest sentit i des de l'estricta punt de vista semàntic dels dos conceptes, mentre l'Ernest tindria més possibilitats d'incloure's dins el primer grup, o als dos, el cas del Vicent seria paradigmàtic sobretot del segon grup. En qualsevol cas, fan referència, enfront els que mantenen la dignitat i que hem vist en el grup anterior sota l'epígraf dels salvats, amb els enfonsats, els que es deixen portar pel progressiu i brutal procés de deshumanització que comporta el pas pel camp.

4.3.3.1 L'Ernest

La prehistòria

En ésser la síntesi d'un conjunt de víctimes convertides en aliats dels opressors, resulta també de difícil adscripció el personatge de l'Ernest a la persona real en qui Amat-Piniella es pogué inspirar. Totes les dades, sense la precisió historiogràfica suficient, val a dir-ho, apunten cap a un jove català de Barcelona que es va deixar seduir pel poder, es tracta de Carlos Flor de Lis Peinador, nascut el 21 de maig de 1922, que arribà al camp de Mauthausen

amb 18 anys en el primer comboi espanyol important, l'agost de 1940, amb número de matrícula 3169, i que morí a l'estació de Linz,⁶⁵⁰ durant els dies de l'alliberament –primers de maig de 1945, assassinat pels deportats a qui havia tingut sota el seu càrrec. El seu pare, Acilé Flor de Lis morí també a Mauthausen el 8 de gener de 1941. Carlos s'havia convertit, segons el parer dels companys deportats, en cruel, vanitós i agressiu –havia pegat força, sembla ser-, però com a kapo que era del kommando de César Orquín, no consta la mort de cap pres a conseqüència directa o indirecta seva. La seva responsabilitat com a kapo no té res a veure amb el domini del recinte de les patates o de la cuina, com a la novel·la, d'aquí una de les claus de manipulació d'Amat: la d'intentar aglutinar, sota la voluntat essencialitzadora, la idea d'embrutiment moral -homosexualitat forçada- amb la d'obtenció de poder –sobre la cuina en aquest cas.

El personatge

Una altra vegada estem parlant d'un personatge construït amb la voluntat de convertir-se en punt de referència d'una determinada actuació moral dins el camp, i si en el cas de Werner es podia parlar, per generalitzar la seva actitud, dels “Werner que moririen penjats a les claus dels radiadors”, en aquests cas també s'acabarà parlant de com “els “ernestos” augmentaven en proporcions alarmants”, amb la qual cosa queda ben definida també la seva capacitat essencialitzadora: la d'aquells que, aprofitant la seva escassa “carcassa” moral, es deixen seduir pel sistema sigui pels motius que sigui. En aquest sentit Levi n'apunta uns quants, aplicables la majoria d'ells al cas de l'Ernest, sense afany d'exhaustivitat: terror, imitació adotzenada del vencedor, desig miop de qualsevol poder, vilesa, o el càlcul lúcid tendent a eludir les ordres i l'ordre imposat.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ Levi, Primo, *Els enfonsats i els salvats*, op. cit., pàgina 39

⁶⁵⁰ Malgrat l'afirmació de M. Roig, a op. cit., que parla de la de Ternberg, tots els companys entrevistats al Fons reiteren la seguretat que fou ja a Linz, camí de retorn en una fugida individual.

⁶⁵¹ Op. cit., pàgina 42

Ernest ens és construït a manera de personatge que, a diferència dels anteriors, evoluciona, ni que sigui de manera ràpida i progressiva des de la seva arribada al camp fins al moment del seu final. La seva és una història de formació paral·lela al seu imparable “ascens” social dins el camp que va aparellat amb el seu procés irrecuperable de deshumanització.

Inicialment, Ernest ens és presentat de la manera següent: “Estudiava el batxillerat quan esclatà la guerra civil (...) era un xicot polit, delicat, ben plantat, simpàtic”. Fins aquí l’apunt de descripció d’un jove –de l’edat dels nois que formaren dins el camp el kommando Poschacher⁶⁵²- que resulta un dels objectius més cobdiciats de l’aparell de destrucció moral del camp. Aquest prototipus de jove, conegut entre els deportats col·loquialment com a *apetecible*, és el més fàcilment alienable: poc format intel·lectualment, dèbil davant el terror i la pressió psicològica, com ens ha informat Levi anteriorment.

El procés de formació-iniciació esdevé ràpid finalment, perquè “Aviat s’oblidà dels seus companys, aviat ignorà les condicions del lloc on era retingut”. L’assimilació del personatge al món dels opressors resulta evident fins al punt que la seva escassa carcassa moral sucumbeix de seguida, fins arribar a l’oblit, la pèrdua de consciència –aquella que ni Francesc ni Werner perdran mai, i que l’Emili assumirà a la segona part de la novel·la, precisament a partir d’aquestes dues desaparicions- del lloc i de les conseqüències de les decisions que anirà prenent a partir de llavors. Unes decisions en forma d’espiral creixent que l’acabaran destruïnt tant moralment com, finalment, físicament, en forma de càstig moral evident.

I és que l’Ernest, com ja hem dit, és el prototipus de la persona que cerca perversament l’esperit del camp: “Ell era l’escollit pel déu d’aquell soterrani i ningú no s’atreviria a dir-li res”, ens afirma la veu del narrador amb convicció. D’aquesta manera, utilitzant altra vegada la simbologia religiosa del “déu” i del “soterrani” –el dimoni de l’infern-, se’ns evidencia el poder que assoleix aquella víctima que es deixa seduir pel sistema; un poder que, pel fet

---

⁶⁵² Veure les actes de la Ia Trobada d’Investigadors de l’holocaust, publicades en extracte a *Quadern*, número 126, de juny de 2000.

de venir físicament del “soterrani” també ho és simbòlicament del concepte moral del “mal” de l’infern. Com ja hem vist, els espais físics que tenen relació amb la destrucció tenen a veure amb el concepte de subsòl simbòlic/moral: crematori i cambra de gas (destrucció física), magatzem de patates (destrucció moral). L’esperit del camp és assimilat a aquest concepte del “mal”, com ho palesa una nova valoració feta per la veu narradora: “El dibuixant va pensar que el mal feia els seus progressos, que els “ernestos” augmentaven en proporcions alarmants”.

Aquest mal que embolcalla els personatges dèbils com l’Ernest, Amat pretén deixar clar, per no justificar sota cap concepte les conseqüències morals i pràctiques que se’n deriven, que tenen sempre un component de decisió personal, de deixar-se convèncer, de claudicar, en comptes de lluitar. I la prova de la seva reprovació resulta de l’afirmació que posa en veu del narrador en valorar el fet que l’Ernest tingui un lloc de privilegi gràcies als favors sexuals que s’ha deixat fer: “L’Ernest era molt jove, certament, però no prou per a ignorar-ho”. La joventut, la candidesa, no eximeixen el personatge del coneixement de les conseqüències finals dels seus actes, sempre des de la perspectiva que la prostitució forçada, com el despullament continuat –durant la desinfecció, per exemple- cal entendre’ls necessàriament des d’un punt de vista de degradació moral a què els sotmet el sistema per tal de destruir-los, en aquest cas sobretot moralment i intel·lectualment.

El recinte de les patates i la cuina es converteixen, després dels favors realitzats, en els seus feus, paradigmes del domini sobre els principis més bàsics de la subsistència humana: l’alimentació: “era l’eix a l’entorn del qual girava tot el camp”, s’arriba a dir. No és casualitat, per tant, que l’Ernest tingui aquest càrrec. Resulta el lloc més primari i, per tant, les seves decisions afecten necessàriament la subsistència, la vida o la mort dels altres.

La denúncia a un deportat comunista espanyol que robava alguna patates en comptes d’haver-les-hi demanades –precisió sibil·lina que afegeix brutalitat al fet en si- és la demostració palmària de la victòria de l’esperit del camp i de la “imitació adotzenada del vencedor”, en paraules de Levi, més

encara quan això el condueix a la mort i s'esdevé en un compatriota que ni pretenia fer un abús ni comerciar-hi. L'Ernest "ha pujat de categoria", i pujar de categoria dins el context concentracionari no podia sinó anar aparellat a un procés de degradació moral amb conseqüències funestes directes. Gràcies al seu estatus preeminent, en constant ascens des dels seus primers acostaments, "viví a la glòria", altra vegada la simbologia cristiana aplicada a un context difícilment justificable.

D'altra banda es tracta d'una expressió popular que posada en el context no deixa de ser perfectament entenedora, però que no deixa de traspuar una certa dificultat per trobar un llenguatge adient per explicar les diferències socials presents al camp, Levi s'ha atrevit a parlar de "classes socials" o, més encertadament crec, de "l'estructura jeràrquica de l'estat totalitari"⁶⁵³. La cuina, eix vertebrador de la subsistència i alhora primer braç executor del poder nazi sobre la destrucció física dels deportats, esdevé, lògicament: "cau de corrupcions i d'abusos d'autoritat".

Un cop arribat a l'ascens absolut possible dins el camp, la seva actuació ha d'anar d'acord amb el sistema: la reproducció dels vicis que fins ara ha sofert, però ara dirigits per ell, el cercle evolucionari es tanca: "L'Ernest triava entre ells (els candidats a entrar a la cuina) els predilectes de torn": el mateix sistema i procés que havia servit per seleccionar-lo per al seu càrrec, prèvia degradació física pels abusos sexuals i morals, ara el dirigeix ell amb tots els mateixos tics que els seus antecessors, seguint, així, les pautes dels opressors, ben als antípodes de la direcció que exerceix l'August, per exemple.

Aquest tancament del cercle d'ascens social a costa de la pèrdua de la dignitat física i moral no acaba aquí, perquè Ernest és castigat al final de la novel·la. Personatge moralment reprobable enfront els models anteriors, li cal el càstig de la mort, una mort també anonimitzada perquè ens és informada a través d'un deportat espanyol i no de primera veu. El cercle es tanca definitivament en conèixer-se que l'autor material n'ha estat el fill del deportat a qui havia denunciat per robar patates en comptes d'haver-les demanades. El

càstig físic i moral ha quedat executat, sense ensanyament, això és cert, gairebé a distància, però efectiu, descrit de manera tan freda i asèptica com la pròpia manera que té el sistema per eliminar les persones.

4.3.3.2 Vicent, “El Valencià”

La prehistòria

Aquest es tracta segurament del cas més clar que ha estat construït sobre els fonaments d'una major generalització/estereotipació de la seva actitud: la més primària, la de la subsistència, aconseguida en base a la recerca de restes de menjar, pidolar o furtar el menjar aliè, paradigma de la pèrdua absoluta de referents ètics i morals, tenint en compte les condicions de vida de tots ells. Malgrat això és ben probable que Joaquim Amat s'inspirés⁶⁵⁴ amb un valencià amb qui compartí trajecte des del front stalag XI-B, situat a Fallingbomel bei Hannover (procedent de Belfort), i que arribà amb ell a Mauthausen la matinada del 27 de gener de 1941. Es tracta de Vicent Calles Ribelles, nascut el 4 d'octubre de 1904 i resident a El Puig, a la comarca de la Foia de Bunyol, al País Valencià, on estava casat amb Domitila Sampedro Ruiz, resident actualment encara a la ciutat de València. Després del seu pas pels camps francesos havia estat obligat a allistar-se a les CTE i havia acabat lliurant-se a les autoritats alemanyes després dels intents de creuar la frontera cap a Suïssa. El seu número de matrícula assignat és el 5374, ben proper al d'Amat. Agreujada una debilitat que ja arrossegava des d'abans de la seva arribada, forma part dels primers trasllats cap a Gusen el 17 de febrer del mateix any, on moriria d'una pal·lissa el 17 d'octubre de 1942.

---

⁶⁵³ Op. cit. Levi, pàgina 45

⁶⁵⁴ Segons investigacions fetes en base a tots els companys d'origen valencià que Amat tingué al camp central i als kommandos, una feina ingent que ha suposat contrastar més de dos-cents casos i contactar amb un percentatge elevat de les seves dones que encara sobreviuen (1997-2002).

El personatge

Es tracta del personatge humil, plenament adult, amb família, que arriba al camp pràcticament amb la carcassa moral destruïda per la duresa del passat sofert i que, sense possibilitat d'assolir cap ascens social, dedica la seva supervivència a l'obsessió absoluta per aconseguir aliments, per miserables que siguin, i per miserable que sigui la seva recerca o espera. És el prototipus de personatge a qui Levi defineix com a "patètic", deshumanitzat, una verdadera víctima física i moral del sistema: física per l'obsessió pel pa (aliment primari, bíblic), i moral (per la pèrdua de tota identitat i dignitat personal), com evidencia el seu final tràgic, agreujat pel fet que fins i tot perd la protecció que fins llavors havia tingut de l'August .

La seva deshumanització, com deia, es focalitza en la recerca sistemàtica i primària d'aliment, de pa: "No existia res més que el pa; ja no comptaven els records, ni la fatiga, ni l'amo dels parracs que l'ocultaven". Això el buidava completament de sentit moral i el convertia en "un condemnat a mort (...) Les accions miserables, els sentiments odiosos, el malhumor, l'egoisme exacerbats, passaven a ser, gràcies a una inversió de valors únicament possible en un camp de mort lenta, els mitjans d'expressió de la seva protesta heroica contra un destí tan injust com aquell, en definitiva, contra la crueltat dels homes."

Per al Vicent tota mostra d'humanitat ha desaparegut en relació directa amb la possibilitat d'aconseguir el preuat pa, fins al punt es sacralitza als seus ulls aquest aliment que es converteix en el motiu màxim de plaer possible dins el camp: "Ningú no sabia res de l'èxtasi que el separava del món circumdant". La seva pèrdua de dignitat i de consciència mínima d'humanitat el porten a la mort: ni tan sols s'adona de la seguretat que serà enxampat mentre menja el pa del company. Tot el procés d'olorar, ensumar profundament el pa, negant-se a tastar-lo, fins a empassar-se'l gairebé sencer evidencien l'abast de la tragèdia humana, impossible de dominar els designis propis, marcat per un destí inexorable de destrucció.

La seva mort, sota un baiard, precisament l'estri per transportar el preuat pa, no fa sinó accentuar el patetisme simbòlic del triomf de l'esperit del camp. D'altra banda, la mort, vista al llarg de la novel·la com un fet que, no per gairebé inevitable, prové de la crueltat i la violència, en aquest cas esdevé alliberament, gairebé místic, per tal com possibilita la fi de la tortura física i psicològica, esdevenint una via de sortida plena de "dolcesa": "El València" no sentia cap por d'aquella mort que ja el tenia abraçat i l'estrenyia gradualment. L'estreta era suau, quasi amanyagadora; tota violència s'havia esvaït i semblava com si el dolor, acumulat d'antuvi, es dilatés ara i s'esfumés pels porus de la pell. Era un dolor pietós que s'escolava amb el temps i la vida."

Els crits i gemecs de dolor mentre és torturat dins el baiard es converteixen aviat en un "somi queig de criatura", amb la qual cosa la regressió als orígens uterins maternals, donada fins i tot per la posició fetal que ha de mantenir dins el baiard, s'esdevé amb evident eficàcia literària. El crit final, aquell que realment el reconverteix en home, en víctima, va adreçat a la dona: "Eugènia... –murmurà en la fressa del raig d'aigua". Seguint la idea de l'antimare de Celan i de la referència dantesca escollida per Levi, Amat, intuïtivament, suggereix la metàfora del camp com una mare, antimare, que procura la mort física, després d'haver assolit la intel·lectual, de tots els seus fills, especialment els més desvalguts.

Vicent ha clos també, així, el cercle que l'ha portat directament a la deshumanització més primària, símbol i paradigma de la vida diària al camp, i, d'altra banda, l'ha reconvertit, al final, en antiheroi anònim de les víctimes dèbils –amb una certa dignitat en tant que màrtirs també–, en un procés de creació que remarca la voluntat d'Amat d'estudiar les reaccions de l'home comú, aquest, l'home amb minúscules, dins un context límit: com el concentracionari. Així com en el cas de l'Ernest hi ha una voluntat clara de destacar la no justificació del "pecat" comès i de la necessitat de condemna (en forma de càstig: d'assassinat final), en el cas del Vicent hi ha una clara voluntat de comprensió de l'actitud tinguda, fins arribar, des de la pietat, a la comprensió, a la voluntat de recuperació també dels morts en la més absoluta de les formes de degradació humana, perquè així hem d'entendre la reflexió, en forma de

judici moral, posat en boca de l'Emili: "Es pot censurar l'home que s'arrapa desesperadament a la vida?".

4.3.4 D'enfonsat a salvat: l'Homo viator: l'Emili

La prehistòria

Evidentment estem davant del personatge aglutinador de la novel·la, aquell que aprèn inicialment dels seus punts de referència morals en la primera part, i que posteriorment es referma en la segona part posicionant-se i actuant en coherència amb el que ha après.

Aquest personatge, el més complex, ha estat construït manipulant la realitat en funció de les diverses necessitats que Amat li ha volgut atorgar: d'una banda la de convertir-se en l'eix temporal vertebrador -amb la seva supervivència- del testimoni del viscut; en segon lloc la d'aportar -sota l'empara hàbil de la veu narrativa- bona part de les reflexions sobre la condició humana, com a consciència moral en formació de la vida concentracionària; i en tercer lloc, i segurament amb la voluntat de convertir-lo en un personatge dinàmic, atractiu, la del personatge que actua en dos fronts: la caricatura, pornogràfica sobretot, i la de l'ajudant del fotògraf, que desenvoluparem a continuació.

Les dues primeres necessitats quedarien cobertes mitjançant unes característiques atribuïbles, sense massa marge d'error, a la pròpia personalitat d'Amat-Piniella, sense oblidar que també s'amaga rere la figura més lliure del narrador i puntualment d'altres personatges. Es tracta de l'home reservat, inquiet, reflexiu, que ja al camp d'Argelers confessava als seus companys que "ensumava la decadència occidental i volia un món nou més autèntic"⁶⁵⁵. És a dir, l'home que, com l'Emili, es debat entre la decepció que porta al "nihilisme" (en mots de Bartra; Amat repetia, a l'inici de ser al camp: "Ara sí que estem fotuts")⁶⁵⁶ i el que lluita per assolir un món millor, aquell que ens és representat a través de l'Home amb majúscules al final de la novel·la, encara que més aviat sigui sota la veu del narrador. Es tracta també de la veu de l'home mesurat, republicà, però que no es vol involucrar en cap moment en la pugna de poder

⁶⁵⁵ Planes, Ferran (1974): *El desgavell*. op. cit., pàgina 67.

⁶⁵⁶ Segons les afirmacions del seu company, Josep Arnal, recollides al llibre de M. Roig, op. cit., pàgina 217.

entre els grups clandestins comunistes i anarquistes: “Vaig estar sempre al marge dels grups polítics: em va semblar que era una bestiesa trasplantar les lluites polítiques de la nostra guerra al camp. Era com si dos lleons que estaven engabiats s’enfrontessin entre ells...”.⁶⁵⁷ Amat se situa, per tant, en la posició intermitja, difícil pels equilibris que li obligarà a fer dintre el camp per tal de no tenir problemes amb ningú, com reflecteix fidelment el personatge de la novel·la, quan s’afirma: “L’Emili trobà que seria millor aglutinar tots els espanyols sense distinció de partits.”

La tercera de les necessitats s’amagaria rere les figures de Josep Arnal⁶⁵⁸, en el cas del dibuixant, i de Francesc Boix, en el cas de les fotografies.

Josep Arnal Cabrera (Barcelona, 6/9/1909), en qui segurament s’inspirà per a l’escassa descripció física del personatge de l’Emili, que no s’adiu pas a la del propi Amat, és caricaturista i dibuixant professional del *TBO*, el *Pocholo*, el *KKO*, el *Papitu* i *L’Esquella de la Torratxa* (autor d’en Cametes); llibertari, és internat al camp de Sant Cebrià a inicis de 1939. Després d’haver-se enquadrat a la 109 CTE destacada a la Línia Maginot és capturat pels alemanys i traslladat a Belfort, a inicis de 1941, i el 27 de gener forma part del transport d’Amat vers Mauthausen, on entra amb la matrícula 6299 i es dedicarà al dibuix pornogràfic fins que el cap, Novak, és acusat de trafiquejar, la qual cosa el durà finalment al kommando Steyr, on sobreviurà fins a l’alliberament. Una vegada alliberat acabarà treballant a *L’Humanité* (on és autor del gos Piff).

Arnal aporta a la construcció de la novel·la l’esperit aventurer del creador, d’aquell que és capaç de distanciar-se de la realitat a través del dibuix, així com Francesc i Werner ho feien a través de la ironia de la paraula. La prova que Josep Arnal, des de la seva causticitat, “parlava” amb el llapis més que no pas amb la paraula ens la dóna Ferran Planes: “No deia mai res; si alguna vegada obria la boca era per dir-ne alguna de bona”.⁶⁵⁹ Quant al seu tarannà, Planes el defineix com “una mena de llibertari sense doctrina ni

⁶⁵⁷ Segons confessa ell mateix al llibre de M. Roig, op. cit., pàgina 252.

⁶⁵⁸ A qui Joaquim Amat-Piniella dedica el seu poema “Bois de Boulogne” (datat a París el juny de 1945) dins el recull *Les llunyanies, poemes de l’exili (1940-1946)*, op. cit., pàgines 161-162.

⁶⁵⁹ Op. cit., pàgina 50

sistema (...) només volia que el món fos una mica més bo del que no ho era”⁶⁶⁰ cosa que, òbviament, l’agermanava amb Amat i amb tots els altres deportats republicans que havien lluitat per la democràcia.

Però la seva singularitat rau en el fet que la seva supervivència al camp, que lligarà també a la d’Amat, es relaciona directament amb la seva activitat professional de dibuixant, atès que un dia un SS descobreix “uns dibuixos pornogràfics que m’havien encarregat els policies alemanys de Belfort i que jo no havia tingut temps de lliurar-los-els”⁶⁶¹. Aquest fet li possibilitarà un lloc de privilegi al magatzem de la roba i els objectes dels presos (Effektenkammer), on es dedicarà, en un racó amagat (“Onze hores en aquell racó de magatzem eren moltes hores”, reconeixerà), a dibuixar pel cap de l’SS, Novak (taxista de Viena). De seguida que pot pensa en Amat per ajudar-lo com a oficinista, sabedor que “devia estar molt inquiet sobre el meu destí al Block 13”.⁶⁶²

Aquest fet no deixa de resultar certament significatiu perquè mostra la complexitat de construcció/manipulació dels personatges realitzada per Amat. Mentre és Arnal-Emili qui és traslladat a l’Effektenkammer, qui pateix per ell i qui acabarà seguint-lo serà Amat-Francesc. Amb això vull dir que, de vegades -aquelles que es pot descobrir a través de la documentació que tenim- el desdoblament dels personatges resulta més complex que l’atribució simple, tot i que justificada, que estem realitzant en aquest apartat: atès que aquí s’amaga sobretot rere la figura de l’Emili i de la veu narradora, pel que fa a aquesta circumstància, pren clarament el lloc de Francesc (“En Francesc semblava preocupat”, s’afirma).

Pel que fa al segon dels referents reals que ajuden a convertir el personatge de l’Emili en una figura dinàmica, atractiva dins el funcionament real del camp, tenim el cas del fotògraf Francesc Boix. Nascut a Barcelona el 1920, el seu és el cas de l’heroi compromès que s’acabarà convertint en estandard i mite de la capacitat de veure, a l’avançada, la necessitat de guardar proves que

---

⁶⁶⁰ Ibidem, pàgina 68

⁶⁶¹ Segons confessa ell mateix a M. Roig, op. cit., pàgina 218.

⁶⁶² Op. cit., pàgina 218

testimoniïin l'existència dels camps i de la implicació dels seus executors. S'havia enrolat a les files republicanes amb setze anys i entrava a Mauthausen també el 27 de gener de 1941, amb vint anys. Segons Roig, reblant el clau de l'afirmació anterior, i per connectar-ho amb el personatge, en la seva recta final: "tots diuen que tenia un gran cor i que s'havia pres la vida com una aventura apassionant",⁶⁶³ molt en la línia de l'August-César Orquín.

El seu periple s'inicia gràcies al tortosí Antoni Garcia, que treballava al laboratori del camp, encarregat de revelar les fotografies dels afusellaments, les execucions i la vida quotidiana al camp que feien els SS. I fou Antoni Garcia qui s'adonà del valor documental i històric d'aquells negatius per tal de, en el futur, poder acusar els nazis de les atrocitats comeses. Negat per la feina, sol·licità a l'organització interna que li enviés un ajudant, i aquest fou Francesc Boix. S'encarregaren de guardar i classificar negatius i clixés de fotografies i miraven la manera de poder-los treure del camp. Inicialment anaven a parar, a través de l'organització, a la fusteria i diversos indrets de les barraques fins que l'anomenat kommando Poschacher, format per adolescents fills de republicans espanyols, els treien fora del camp, on eren amagats per una austríaca, la Sra. Poitner, a l'espera d'acabar la guerra, com així fou. La feina l'acabà en exclusiva Boix perquè Garcia emmalaltí d'escorbut.

Gràcies a aquesta peripècia, al judici de Nuremberg⁶⁶⁴, Francesc Boix⁶⁶⁵, actuant com a testimoni de l'acusació, identificà directament Ernst Kaltenbrunner⁶⁶⁶, que havia negat que mai hagués estat en un camp d'extermini.

Després de l'alliberament continuà amb una vida aventurera exercint ja com a reporter gràfic, la seva veritable vocació descoberta al camp. Visqué

---

⁶⁶³ Op. cit., pàgina 317

⁶⁶⁴ Del 14 de novembre de 1945 fins a l'1 d'octubre de 1946

⁶⁶⁵ A qui els americans feren passar per francès (François Boix) perquè es negaven que declarés un espanyol que era membre del partit comunista (segons afirma Joan Sella, reporter de TVE, que ha accedit als arxius americans; entrevista: octubre de 1999, Castellar del Vallès)

⁶⁶⁶ Cap de la Gestapo; gràcies a l'acusació de Boix a través de les fotografies rescatades, Kaltenbrunner fou considerat culpable i penjat. Es pot comprovar a la pàgina 275 i següents del *Procès des grands criminels de guerre davant le Tribunal Militaire International*. Editat a Nuremberg, Alemanya, 1947. Volum VI. Debats, versió oficial francesa.

entre els guerrillers comunistes de Grècia i fou testimoni de contactes amb Maurice Thorez, Togliatti, “La Pasionaria” o l’enterrament de Largo Caballero. Morí de tuberculosi en la misèria, a París, el 1951.

Amat construeix la part final de la novel·la amb un Emili treballant al laboratori, lloc que Amat no havia conegut sinó a partir de les informacions que corrien dins el camp i sobretot posteriorment. Així, se’ns diu que “entrà de retocador als laboratoris fotogràfics i, un cop al corrent del seu treball, en Rubio va encarregar-li que obtingués una col·lecció de proves de les fotos interessants de l’arxiu, abans que la SS no procedís a destruir-les. La tasca era perillosa, una relliscada podia significar la mort; però, per poc que aconseguís treballar i no ser descobert, en sortiria una sensacional acusació gràfica contra el règim nazi.” Els punts de contacte són definitius i evidencien el domini d’Amat sobre els materials que coneix de fonts primàries i secundàries per, a partir de la seva manipulació, construir el personatge de l’Emili.

El personatge

Físicament, l’Emili és un personatge descrit de manera ben expressionista, amb traç gruixut: “L’Emili no era pas un home feble. Més aviat alt, l’eixutesa de les seves carns no denotava pas escarransiment”.

A l’estil d’una novel·la de formació en el sentit bajtinià del concepte, el personatge de l’Emili sofreix, al llarg de la novel·la, una evolució que el farà passar de la figura que veu el món des de la inacció formativa del segon terme, perquè a primer terme hi trobem les figures heroiques (Francesc, Werner, August), a la figura que no només veu i reflexiona sobre el món en què viu, sinó que també decideix actuar-hi.

Es fa inevitable, en refer les peces que configuren el personatge en forma de puzzle de l’Emili, fer referència a la procedència dels materials o les decisions que Amat fa prendre al seu personatge. El periple que porta l’Emili

(amb número 4386) al camp de concentració de Mauthausen ens és descrit en forma d'analepsi al capítol XVI, quan està fent revisió del seu periple:

“Recordava els anys de la guerra civil, quan simples rivals polítics es convertien en enemics mortals, quan ell mateix, sense ganes, home pacífic per naturalesa, es veia arrossegat amb les armes a la mà a contribuir al carnatge. A França, després, on la fam i els polls del camp de refugiats l’empenyien a inscriure’s en una “Companyia de Treball”, per caure pocs mesos després captiu dels alemanys en el moment de l’ensorrada militar francesa. Més tard encara, ja al camp de presoners de guerra, li mancà el coratge d’evadir-se com altres companys havien fet. I ara, finalment, en aquest camp de concentració”⁶⁶⁷.

Amb aquest bagatge de compromís republicà i pas per l’exili francès, l’Emili aterra a un món diferent, que res tenia a veure amb els camps francesos, on “els espanyols havien estat tractats amb humanitat”. Les primeres dades sobre l’actitud de l’Emili⁶⁶⁸ ens el defineixen de seguida com un personatge que, arribats en aquest lloc nou (ara el seu passat no compta), té una “expressió fatalista” i en què res no podia impedir que “un pressentiment el deprimís”. La primera valoració del nou entorn resulta demolidora: “Prepara’t a no rentar-te mai més la cara”, per acabar, valorativament: “Això no m’agrada gens”⁶⁶⁹.

Aquest perfil, configurat a partir de dues dades procedents de la veu narradora i del diàleg amb en Francesc, ens donen vida a unes pautes de conducta pessimistes, aclaparades per la violència de l’entorn, que, si bé resulten del més lògic, destaquen sobretot el seu costat més depriment, més encara enfront de l’actitud ja decidida i positiva, dins l’aclaparament, de Francesc, quan respon a la visió negativa del seu company amb un “Ens agradi

---

⁶⁶⁷ Fixem-nos que en aquest breu resum del seu pelegrinatge des de 1936 fins a 1945 hi trobem totes les dades, sense especificar, que podem reconstruir de la vida d’Amat i que trobem documentades al seu perfil biogràfic.

⁶⁶⁸ Fixem-nos en la semblança fonètica entre els sons del personatge, “Emili”, i el cognom de l’autor: “Amat”.

⁶⁶⁹ Semànticament ben semblant a la frase que Ferran Planes, com hem vist, recorda d’ell: “Estem ben fotuts”.

o no, haurem de resistir”. L’autor ha jugat al contrast constant entre la figura optimista de Francesc i la pessimista de l’Emili per configurar els dos pols oposats que, malgrat tot, es necessiten i ajuden a entendre el procés que seguirà la figura del més dèbil formativament: l’Emili.

Les dues raons principals del seu posicionament negatiu són el seu escepticisme i un cert caràcter intuïtiu. L’escepticisme, que l’ajuda a distanciar-se de la realitat per reflexionar-hi, es mostra a través del seu somriure. I, quant al seu caràcter, resulta suficientment hàbil com perquè “darrera la boira, intuïa un secret temible”. I aquest secret temible no és sinó tot el que trobarem en les pàgines del llibre, un secret que cal donar a conèixer, entre altres coses perquè “Les cendres dels seus amics continuaven al soterrani del crematori (...) i esperaven d’ell una actitud *vindicativa*”.⁶⁷⁰

L’entrada al camp, que s’inicia ràpidament amb un enfrontament amb el Blockältester⁶⁷¹, situen l’Emili en la difícil posició del pres maleït, aquella posició que sembla que inexorablement l’ha de dur a una mort més que segura⁶⁷². Aquest fet li succeeix certament a Amat-Piniella quan els deportats del magatzem cauen en desgràcia i és obligat a anar a la pedrera, on un SS la hi té jurada, com en el cas de l’Emili: “M’havia de camuflar, car sabia que si un dia havia de tornar a tragar una pedra com aquella ja no ho explicaria.”⁶⁷³. Però la situació dóna un tomb en descobrir un SS els seus dibuixos: “Pornografia, és clar!”, exclamarà l’Emili davant la pregunta absurda de l’SS.⁶⁷⁴

Un cop situat en una posició “social” alleugerida del perill imminent de la mort, l’Emili es llença, des de la seva tímidesa i indecisió, a la creació d’un món propi, intern, on codificar o trobar alleujament, a través del record, a la crueltat diària: “Era preferible afaïçonar-se un món particular, per a ell tot sol si calia, un món íntim que, amb el concurs de la imaginació, podia diposar d’aquells grans

⁶⁷⁰ La cursiva és del transcriptor, per destacar-ne el fet.

⁶⁷¹ Pres encarregat del bloc, la barraca, i que solia ser un pres comú alemany; extremadament violent.

⁶⁷² Com ho demostren tots els testimoniatges dels deportats en parlar de presos que havien caigut en desgràcia a algun kapo o SS, com es pot comprovar per exemple en els casos ressenyats per Antoni Garcia al llibre de la M. Roig, op. cit., o Francesc Comellas.

⁶⁷³ Vegeu M. Roig, op. cit., pàgina 223

⁶⁷⁴ Veure el punt de contacte clar entre aquesta situació i la viscuda per Josep Arnal.

espais verds i blaus, i de la blancor de les carenes llunyanes”. Es tracta de la fugida a través del món del record, món que relaciona amb els colors del seu mediterrani, enfront els grisos de l’hivern austríac, i que ja havien estat motiu de reflexió en els seus poemes escrits des del camp⁶⁷⁵. Així es produeix també el record del matrimoni amb la dona, la Matilde “un dia de juny, sota el cel refulgent i uns sentiments en efervescència”.⁶⁷⁶ Un món que, juntament amb el dibuix, resulten les seves dues úniques vies de resistència passiva, de fer front a la destrucció.

Però aquesta actitud passiva i negativa té un primer, i prou inútil intent: defensar l’home gran damunt l’estufa, i un segon punt important d’inflexió, que es produeix després de la patètica mort de Vicent. L’Emili, angoixat pel que suposa la feina, entesa com una forma més de correspondre al procés de degradació moral, comença a conviar d’actitud “Fins el dibuix, la seva passió de sempre, era ara una tortura”. Alguna cosa ha canviat en el posicionament moral de l’Emili, en la darrera fase de formació dels seus “models”: Francesc i Werner i en la darrera etapa en el món clos i brutal del camp central.

I el tercer punt d’inflexió també té relació amb la temàtica sexual: la discussió sobre la procedència i el paper de les prostitutes al camp⁶⁷⁷. Quan s’arriba a la gairebé justificació pel fet de voler atacar l’homosexualitat –per part dels SS- i com a signe d’avançament social (lluny dels “prejudicis *religiosos*”), l’Emili torna a esclatar, comença a prendre partit pel compromís dialèctic i en contra de la sexualitat-mecànica com a una de les formes perverses de deshumanització en tant que abús de poder i on hi participen de bon grat bona part dels “companys” deportats: “Voleu acabar de dir estupideses? Us divertiú com porcs en un femer! De totes les *vergonyes* que hem hagut de passar, aquesta és la pitjor, la més humiliant. (...) Trobeu excel·lent que *embruteixin*

⁶⁷⁵ Vegeu el Pròleg a *Les llunyanies, poemes de l’exili (1940-1946)*, op. cit., pàgines 39 i 40.

⁶⁷⁶ Cal recordar que Joaquim Amat-Piniella es casava amb Maria Llaverias a Barcelona precisament un dia de juny, el 28, de 1938. Es tracta d’un dels poquíssims detalls concrets atribuïbles a la biografia anterior de l’autor.

⁶⁷⁷ Malgrat que resulta evident que és un tema molt colateral al nostre treball, no deixa de resultar sorprenent com aquest tema, el de la prostitució dins el camp, resulta encara un tema per descobrir perquè, mentre les dones que hi eren obligades treballaven sense parar per a qualsevol que tingués un cert càrrec i les ganes de fer-ho, entre els quals hi havia òbviament catalans i espanyols, cap d’ells (els que hi ha a l’arxiu de Castellar, 122) reconeix saber-ne gairebé res i menys encara haver-hi anat, com hem vist.

l'esperit dels que encara quedem.” L’Emili, per tant, és conscient que l’embrutiment de què parla, ben dissenyat pels nazis, no afecta només físicament (i psíquica, és clar) les dones deportades sinó sobretot (altra vegada la zona grisa de Levi) els propis companys, “usuaris” i, per tant, col.laboradors del sistema, en un cercle de destrucció moral que s’acaba tancant sobre ells mateixos.

Aquests tres primers actes de posicionament grupal i moral s’acaben apuntalant amb la desaparició, paradoxalment, dels seus punts de referència moral. I la primera mostra és que l’ordre entre les figures clàssiques del “conseller” i l’“aconsellat” s’inverteixen amb l’agonia de Francesc. És la primera vegada que l’Emili: “Acostumat a repenjar-se sempre en la força personal del seu amic, es trobava estrany ara que era aquest qui necessitava la seva”. Dins el seu procés personal de presa de consciència moral individual i col.lectiva, l’Emili es veu obligat a assumir un nou paper, el de preservador de la “carcassa moral” davant el creixent poder de destrucció de l’“esperit del camp”, consumat amb les dues morts tantes vegades esmentades. Aquest procés, però, és gradual, a base de “proves” que cal superar, atès que la figura, mentre sigui present físicament, de Francesc és allargassada: “davant del seu amic condemnat, el dibuixant se sentia inferior, empobrit, gairebé miserable”. El procés, però, està endegat, i el seu camí decidit: “calia comprendre, *compadir*, ajudar. Per sentit del deure o per sentiment sincer, el cas era el mateix: calia fer-ho. Lluitar com fos, sacrificar-ho tot, no ser absorbit per *l’esperit del camp*. Altrament era col.laborar amb el nazisme.”

I si les reflexions internes estaven clares i el seu posicionament respecte els companys de deportació ja era públic, el següent pas endavant ha de ser enfront els opressors. Amb la mort dels dos referents, l’Emili es nega, amb les conseqüències que això podia tenir, a continuar fent el joc: “La decisió era presa: no dibuixar mai més porqueries.” El signe evident de la revolta s’exemplifica en la negativa a continuar fent dibuixos pornogràfics. L’Emili està assumint el paper de lideratge moral dins el camp, en un procés, com ja ha estat dit, que és alhora individual i col.lectiu. Si fins llavors s’havia deixat portar i s’havia sentit “com un ninot penjat a la mercè dels vents”, ara la cosa havia

canviat, fins al punt que “Caldria recomençar (...) i necessitaria de totes les seves *forces morals*. Preferia la solitud nova a les amistats velles que s’esfumarien aviat. Tindria temps de pensar i això era una sort.” L’Emili, per tant, no es deixa seduir ni per les promeses que provenen per part dels opressors ni per part dels companys de deportació, i decideix prosseguir el camí en solitari, ara que la seva “força moral” s’ha definit plenament i amb totes les conseqüències. Ara ja no li caldrà el somni, ara actuarà dintre el món real que l’envolta. Una solitud cercada amb decisió, com es palesa en dos dels seus poemes del recull *Les llunyanies...*, quan deixa clar que “cerco la solitud,/ trofeu d’aquesta pugna contra el gris voraç.”⁶⁷⁸, i que aquesta és una voluntat que l’aparta de la resta: “estic sol ací, on tanta gent hi ha”⁶⁷⁹, on els amics esdevenen “estrany”. Des d’aquesta situació privilegiada es considera, finalment, “el campió d’un silenci fructíferant/ entre la fressa de comparses que no he triat”⁶⁸⁰, el silenci que li permet pensar en el seu futur a través, primer, del record, com veurem.

I fins a tal punt el seu nou paper el té clar i assumit que la seva capacitat de distanciació en forma d’ironia o directament humor palesen el relleu que ha pres del seus dos companys, que sobreviuen ara gràcies al relleu que ha emprès l’Emili de llurs papers inicials, omnipresents ja per sempre: “Si fos aquí, em renyaria, pensava”. En aquest procés han passat dos anys i, finalment, l’Emili troba la seva sortida del laberint personal aparellada amb la seva sortida física en un kommando extern, fet que li proporciona l’oportunitat de comprendre “que el canvi de lloc li exigiria l’esforç d’un redreçament personal”.

El món concentracionari al nou kommando, dominat per la figura omnipresent de l’August, es rehumanitza⁶⁸¹ en relació directa al seu procés de recerca personal, amb la qual cosa “Aquell gradual anihilament físic i moral havia fet pas a una revigoritzadora represa de les facultats superiors”. No deixa de resultar paradigmàtic que aquest rerefons moral de recuperació de l’esperit sigui un motiu recurrent entre aquells que van patir exili i deportació, i una

⁶⁷⁸ “La solitud”, datat a Ternberg el desembre de 1944, op. cit., pàgines 117 i 118.

⁶⁷⁹ “Solitud”, Ternberg, agost de 1944, op. cit., pàgines 96-97.

⁶⁸⁰ *Ibidem* “La solitud”, op. cit., pàgina 117.

⁶⁸¹ Es parla explícitament d’un “clima d’humanitat” on hi trobem la “*pietat*” i l’“ajuda”.

mostra n'és el text següent, extret del *Crist de 200.000 braços*, d'Agustí Bartra, que s'expressa en uns termes prou semblants: "(...) i si llur passat duia el llast de l'horror i la tragèdia dels últims anys, del qual haurien de desprendre's per tal de poder seguir vivint, cap d'ells no ignorava que la visió del futur representava un perill de dispersió i *d'anihilament que calia evitar fos com fos...*"⁶⁸².

Un cop queden reconstruïdes les facultats superiors, seguint amb la coherència de l'evolució educacional del personatge, és possible de refer-se interiorment, i això no és altra cosa que recuperar el record d'un passat que gairebé havia estat fins ara absent. L'Emili, per tant, enmig del tedi de la vida diària és conscient del "món interior que ara poc a poc reconstruïa". I el record, exemplificat en el paisatge, els colors i, sobretot, la dona que ha deixat, desencadenen una nova angoixa vital: la que ve derivada d'una absència (física i mental) tan llarga fora del nucli conegut, que el farà "trobar-se estranger en un món tan llunyà". Angoixa en forma de temor, de "por", que Amat ja havia vaticinat des del seu poema "Repòs"⁶⁸³, quan fa saber que "Sóc un absent, èter enllà, segrestat pels déus/ que he trobat en banda a cada colze del camí." Una vegada més, l'ús de materials previs resulta d'una gran utilitat per construir les reflexions dels seus personatges.

El cicle, en forma de cercle narratiu d'anada i tornada, es va tancant amb el retorn al camp central. L'Emili està completant el seu camí de descoberta i, de retorn a Mauthausen, fa balanç: "No havien estat uns anys alegres, però en el seu decurs havia recobrat l'esperança de la llibertat. Havia arribat físicament i moralment desfet, i en marxava havent recobrat el gust de la vida." Es veu amb suficients forces com per reconsiderar la seva opinió, que trasllueix el seu estat d'ànim, sobre la naturalesa que l'envolta: "el país era bell", ens dirà ara, per exemple. I aquesta força recobrada quatre anys més tard⁶⁸⁴ s'ha d'encaminar cap a dues vies essencials que lluiten per convertir-se en hegemòniques: la primera, la via testimonial i reivindicativa ("les cendres dels

⁶⁸² Op. cit., pàgina 27.

⁶⁸³ *Les llunyanies, poemes de l'exili (1940-1946)*, op. cit., pàgines 163-164.

⁶⁸⁴ Ens diu "En despertar-se recordà un altre primer despertar, quatre anys enrere"; el malson va acabant amb aquest nou despertar, que ho és, ara, a la vida humanitzada.

seus amics (...) esperaven d'ell una actitud vindicativa", com ja hem vist); i, en segon lloc, la via de la venjança ("milers d'homes assassinats clamaven venjança, però..."), una via aquesta que, com l'adversativa estroncada denota una actitud primària, de ràbia, ell ha superat. És a dir, la venjança física, feta violència, ara ja no li interessa, un cop el seu estat d'esperit s'ha retrobat i encalmat: "Com pensar en revenges, en nous vessaments de sang, en aixecaments revolucionaris, si el sol d'aquella tarda era tan dolç (...) ?" Resulta clar, doncs, que la via que surt victoriosa és la primera, la del testimoniatge.

Fins a tal punt la seva és ja una actitud compromesa i decidida, que moralment es mostra defraudat per la manca d'ajut que la major part dels seus companys espanyols demostra vers els desvalguts. Una decepció en forma de rebuig moral no per motius patriòtics ("No perquè fossin espanyols", dirà), sinó pel fet que, per ser compromesos amb la causa republicana, això els hauria de dotar, com a "homes d'idees", d'una sensibilitat especial. Hi ha, doncs, una clara crítica no només a la manca de compromís, sinó a la deixadesa enfront un entorn que, amb les escorrialles del camp, necessita ara més que mai de la seva experiència i ajut; una mostra que l'esperit del camp continuava encara "fent la seva obra destructora".

Amb l'alliberament del camp, en què intenta mantenir una actitud solidària i activa, finalment l'Emili ha trobat "la pau interior", una pau que la veu narradora detalla amb precisió que "no és passivitat i renúncia, sinó un *estat moral actiu, com un estat de gràcia*." Aquesta pau individual que el narrador ha focalitzat en l'Emili, cas de sumar-se a la de la resta de la gent, ha d'aconseguir la "pau del món". El triomf, individual i col·lectiu, ha de venir, per tant, fruit d'una transformació moral trifàsica, fonamentada en la "reacció, compensació, resurrecció" d'una moralitat compromesa i entesa com "un estat de gràcia", un estat èticament lliure de mala consciència i vinculat amb la virtut de la integritat moral.

4.3.5 Els botxins

La vida al camp està formada per un entramat complex de responsabilitats, d'executors i de col.laboradors d'aquests. Quant als executors, de col.laboradors ja n'hem tingut el paradigma de l'Ernest, en línia descendent segons els seu grau de responsabilitat tenim tres figures essencials: Hans Gupper "El Negre" -l'Obersturmführer: Comandant del camp-, en King-Kong – Lagerältester: pres responsable del camp-, i en Popeye –Blockältester de la barraca 13: responsable de Block, barraca.

Amb aquestes tres figures, les úniques formades o acompanyades per un sobrenom que els en destaca algun dels seus atributs, especialment en els dos darrers casos, absent de qualsevol nom fictici, Amat ressegueix tots els camins del "mal", des de la mà d'aquell qui té l'última responsabilitat directiva, més enllà de la d'un Hitler que també queda explicat, i fins a la de l'executor més directe, en qui es delegava la violència més brutal.

4.3.5.1 L'amo de l'Infern: Hans Gupper, "El Negre"

La prehistòria

La direcció del camp de Mauthausen dividia les seves responsabilitats en la figura de dos comandants: l'Obersturmbannführer –grau equivalent, dins les SS, a Tinent Coronel-, dirigent màxim del camp; i l'Hauptsturmführer -grau de capità- i Lagerführer: principal responsable del funcionament intern del camp. Atès que estem parlant d'una direcció bicèfala, amb unes atribucions molt concretes per a cada cas, resulta evident que Amat va fer també un esforç de síntesi en el seu procés de manipulació i ulterior transformació en matèria narrativa.

Quant al responsable màxim del camp, sabem que es tractava de Franz Ziereis, antic fuster, conegut dins el camp com a "Mà de ferro" pel seu

esperit implacable i esfereïdor; era el responsable de les directrius internes del camp. El 23 de maig de 1945 és ferit de bala en intentar escapar-se dels voltants del camp, on s'amagava, i és enviat a l'hospital de Gusen, on els exdeportats el mantindran amb vida, entre ells hi havia Francesc Boix (que n'ha recollit material gràfic),⁶⁸⁵ fins que confessa la seva responsabilitat dins el camp. Li agradava de participar directament en els actes de carnatge més cruel, quan de fet hauria pogut delegar-ho, però deia que així actuava amb l'exemple: se li coneixen atrocitats enormes en forma de pallisses brutals, assassinats i la conducció del camió-gas⁶⁸⁶, a més, exigia que tots els membres de la guarnició s'embrutessin també les mans i, en morir, en camp moment no es va disculpar com a responsable directe de les milers de morts de les quals era responsable.

Del segon responsable del camp sabem que fou el capità Georg Bachmayer, responsable intern del camp des de l'agost de 1940 i fins al 5 de maig de 1945. Extremadament purità, pare de família, era d'origen bavarès i havia estat sabater. No encaixava amb la resta d'oficials, que li retreien la humilitat dels seus orígens. Sanguinari també, els deportats el recorden en la seva especialitat d'ensinistrador de gossos, als quals ensenyava a atacar els presos fins a destrossar-los. Sembla que la seva actitud cruel tingué un petit esbiaixament respecte els republicans espanyols a partir de 1942, com afirma el mateix Francesc Comellas.⁶⁸⁷

Joan de Diego el recorda com un home que no era "gaire alt, de corpulència normal i que deuria tenir uns vint-i-cinc anys. La pell bruna, els ulls petits, la mirada inquieta, a les ninetes dels ulls brillava la fugacitat del rèptil. Quan s'enfurismava, el rostre canviava de manera ostensible."⁶⁸⁸ En arribar l'alliberament el maig de 1945 decideix assassinar la seva dona i les seves dues filles i suïcidar-se abans de caure en mans aliades.

---

⁶⁸⁵ Com es pot comprovar a *Crònica gràfica d'un camp de concentració. Mauthausen*, Barcelona, MHC, 2002.

⁶⁸⁶ Veure el llibre de M. Roig, op. cit., pàgines 159-161, 188, 190, 191, 315, 316, 334 o 345.

⁶⁸⁷ Entrevista a Mauthausen, 6-7 de maig de 2000. Ratificada per Mariano Constante, Joan de Diego i Francesc Batiste.

El personatge

La decisió d'Amat és la de construir un sol personatge que aglutini els aspectes més rellevants de les dues personalitats apuntades anteriorment i que ofereixi una sola imatge del lideratge del poder opressor. Per a aquesta finalitat, es combinen amb habilitat diferents informacions pertanyents a Bachmayer o Zierys.

Quant a la seva professió anterior, se'ns diu que "Devia enyorar els seus bons temps de sabater, quan posava mitges soles i talons de goma i deia pestes del populisme cristià o de la social-democràcia", amb la qual cosa els punts de contacte amb Georg Bachmayer, a més del fet afegit de referir-s'hi com l'Obersturmführer, resulten obvis, i no deixen de tenir un cert to despectiu. El seu sobrenom a la novel·la prové de la seva pell enfosquida, morena, com ja hem destacat de Bachmayer anteriorment.

El seu caràcter, però, es configura sobretot en base a la manera d'actuar de Franz Zierys, especialment quan s'afirma: "Hans Gupper tenia la mà de ferro! un cop al camp, no tenia cor: obeïa ordres i en donava." Perquè "Mà de Ferro" era el sobrenom amb què el coneixien els deportats espanyols gràcies a la seva actuació implacable, com ja s'ha dit.

En qualsevol cas, Hans⁶⁸⁸ Gupper, és la figura paradigmàtica de l'home d'origen social menestral, humil (la majoria de responsables de camps ho eren), intel·lectualment poc format, fet a si mateix i que, adoptant cegament la filosofia nazi, va ascendint en la mesura que més fidel és als principis establerts: "Militar fundador del partit en territori austríac, havia pres part en totes les bregues d'aquell temps, sobretot en el "putsch" Dollfuss, després del qual es veié obligat a refugiar-se a Alemanya. Havia retornat al seu país en

---

⁶⁸⁸ Vegeu llibre M. Roig, op. cit., pàgina 289.

⁶⁸⁹ No crec que es degui a la casualitat que el seu nom sigui, paradoxalment, el de Hans, nom amb què ja sabem que es coneixia la mort d'un pres més coneguda –que ja hem vist–, que va organitzar una de les fugides més recamboliques i que acabà, un cop capturat, amb una famosa desfilada amb la banda de música tocant "J'attendrai", i que no morí a la soga fins al tercer intent (en els dos anteriors la corda cedí). Vegeu explicació detallada en qualsevol dels llibres de Mariano Constante, que l'explica sempre. Amb la inclusió d'aquest nom, Amat podia buscar el contrast entre la violència del militar SS i el patetisme de l'home que s'hi amaga.

produir-se l'Anschluss. Havia entrat a Viena amb el pit ple d'estrelles, galons i medalles." Recordant força l'esperit col.laboracionista austríac des de la mediocritat intel.lectual que ens descriurà cínicament Thomas Bernhard, per exemple a *La plaça dels herois*, Gupper respon a la mentalitat mesella, compromesa cegament i sense reflexió i a qui s'ha encomanat una tasca: "Ell construiria el camp model, el camp pilot (...) era la seva obra i el seu programa." Es tracta d'un home d'acció, que ha de fer moure tota una maquinària basada en l'estadística més dura i que no es deixa portar per cap mostra d'humanitat: "no era un home de somnis", es conclou. Li havien encomanat una tasca i posarà tots els esforços a no defraudar els seus superiors, ple d'un cert complex d'inferioritat fruit de la seva ascendència social. Es tracta del representant/executor darwinià de la "Llei de Selecció Natural" de la "Teoria de les Espècies", aquell que establirà/farà complir les lleis de l'esperit del camp per tal que només puguin sobreviure aquells que són més forts o més perversos.

La seva actitud envers els espanyols deixa aflorar certa percepció de tolerància major que respecte la resta de presos. En aquest punt recordem que Bachmayer era conegut com "El pare dels espanyols". Això es pot veure per exemple amb la conversa que manté amb l'Emili al final del capítol XVI.

La seva mort: "Hans Gupper, junt amb la seva dona i els seus fills, s'ha suïcidat fa cosa d'una hora" ens torna a remetre, des de la fredor de la dada, a la figura de Bachmayer, que serveix per rematar la derrota de l'esperit del camp, derrota que ve per un autoreconeixement i no imposat externament, com seria el cas de Ziereis, perquè el que interessa Amat és demostrar que la destrucció porta a l'autodestrucció, la qual cosa també afecta els opressors. L'opció pel final de Ziereis li hauria donat un protagonisme (fugida, persecució, testimoniatge abans de la mort) que potser, és una mera hipòtesi, no interessava per al final de la novel.la, on el vertader protagonisme rau en allò que aflora amb la desfeta del món concentracionari, exemplificat ja amb la notícia de la mort del clan Gupper.

4.3.5.2 El goril·la: King-Kong

La prehistòria

Se sap que hi havia un Lagerältester del camp depenent de Mauthausen, a Ebensee, que rebia aquest sobrenom i que alguns deportats, com Marcial Maians o Antonio Roig⁶⁹⁰, recorden com un homenàs enorme, de maneres grotesques, d'aquí el sobrenom, però que tingué una actitud més aviat discreta, poc agressiva amb els espanyols, amb qui no es volia enfrontar per por de complicar-se l'existència. El seu nom complet és Magnus Keller.

El personatge

Ens trobem davant la voluntat maquiavèlica dels nazis de delegar entre els propis presos les activitats i decisions més cruels i que necessitaven més seguiment i feina. L'embrutiment, altra vegada la zona grisa de Levi, resultava definitiu i tancava el cercle.

El pres responsable del camp era una peça clau dins el seu funcionament perquè, a banda d'executar les directrius de la direcció de les SS, marcava un determinat tarannà a l'ordre intern. La SS delegava aquesta responsabilitat en presos comuns alemanys, sabedors que el pacte a què arribaven consistia a conservar un lloc de privilegi dins un camp de concentració si volia sortir de les presons alemanyes. Gent poc formada, delinqüents amb passat violent, significava una certa forma d'alliberament, al mateix temps que els obligava a mantenir un control brutal dels seus si volien continuar mantenint el privilegi i no caure a les fatídiques companyies disciplinàries.

Amb aquestes prèvies el personatge de Lagerältester ens ve donat ja per un sobrenom que, des del seu punt de vista referencial, dóna idea de la brutalitat i deshumanització fins a l'animalització de què farà gala el personatge

---

⁶⁹⁰ Segons conversa 6 de maig de 2000 (Mauthausen, Àustria)

a qui representa, amb la qual cosa resulta del tot innecessari aplicar-li cap altre nom concret. Es tracta d'un monstre executor prou estereotipat per la cultura cinematogràfica.

Descrit com a “panxut” i, per fer honor al seu homònim, com “un tipus gegantí, obès com a bon fill de Munic, amb un cap petit i punxegut”, és un monstre en tota regla exercint sempre de gos falder de Hans Gupper, de qui depèn directament, i a qui acompanya en les seves visites al camp per demostrar la seva habilitat per conduir/dirigir els terminis de les obres, l'ordre, la netedat, etc.

Sobrenom posat pels “espanyols” del camp, la valoració que se'n fa de la seva tasca és que “no es portava tan malament com altres presos amb càrrecs de responsabilitat. Es limitava a pressionar els que depenien d'ell, estalviant-se així d'embrutar-se les mans i l'anomenada.” És a dir, l'embrutiment a què era abocat per sortir de les presons alemanyes el traslladava, en una cadena vertical perfectament pensada per delegar responsabilitats, als seus subordinats. La pressió i brutalitat es traslladava, així, a tots els racons del camp, on resultava difícil escapolar-se del poder dels “prominentes”, com eren coneguts els presos privilegiats.

La mostra de la seva capacitat d'organització es palesa al capítol VI, quan es produeix la fuga de dos presoners destinats al Crematori, emblema del secret sistema de destrucció i que havia de romandre a qualsevol preu en l'anonimat intern del camp. King-Kong convoca tots els seus súbdits, Blockältester, i fa formar tot el camp per fer el recompte, “criitava com un energumen”. Però King-Kong també es demostra com un personatge hàbil, que sap aprofitar els espais d'indefinició del règim per evitar-se possibles problemes. Ell, que ha desaparegut de la novel·la fins al retorn dels protagonistes al camp central, intervé en una disputa entre un pres francès i un Blockältester que el vol seduir. El seu discurs no promou la violència, al contrari: “Oblideu l'incident [diu als espanyols]; deixeu que el Blockältester organitzi les coses a la seva manera i que cadascú resolgui els seus propis problemes. Tots volem tornar a casa, on la vida no és cruel com aquí (...) No us

compliqueu la vida (...). King-Kong ens evidencia el paper que li ha tocat jugar, i posa, en aquest sentit, clarament les cartes sobre la taula, sense l'ús indiscriminat de la violència que hauria pogut usar, com feien alguns SS i subordinats seus, i busca només la solució menys traumàtica per a ell primer, però també per a la resta, la qual cosa no només l'humanitza sinó que li aporta matisos interessants des del punt de vista de la seva construcció ficcional. El seu, així, és un final menys dotat de valor moral: amb l'alliberament, surt com a "voluntari" de les tropes anticomunistes que, juntament amb els Volkstrum (milícies de poble), fugen dels camps en principi amb la idea d'ajudar l'exèrcit alemany. Desapareix d'aquesta manera d'escena, però no sense un comentari definitiu, aquest sí que amb valor inicialment objectiu però amb dosi de moralitat evident: "no fos de creure que el seu ventre enorme pogués arribar gaire lluny". El seu final està apuntat, però no segellat, com ocorrerà amb un dels seus subordinats, convertit en paradigmàtic, embrutit directament amb la sang de les seves víctimes.

5.3.5.3: El darrer graó: Popeye

La prehistòria

El cas de Popeye és molt semblant al de King-Kong. Rebia aquest mateix sobrenom un dels Blockältester que sofriren els deportats espanyols del camp central, on és segur que Amat el va conèixer⁶⁹¹. D'un caràcter extremadament violent i primari, és potser la figura real més representativa i sobretot propera de la brutalitat del sistema, que, d'altra banda, com ja ha quedat apuntat, té un cert regust literari del Popeye de William Faulkner de *Sanctuary* (1931); tot plegat al voltant del personatge de dibuixos animats al qual deu el nom.

El personatge

La figura dels Blockältester és aquella que connectava d'una manera més directa el món dels "botxins" i el dels "condemnat", segons la terminologia emprada a la novel·la, perquè: "No eren els SS els responsables de la major

⁶⁹¹ Segons documentació recollida per Ernest Gallart (22 de juliol de 2000).

part de les tortures a què se'ls sotmetia, sinó els presos alemanys, capritxosos i vesànics". És per això que el tracte que Amat li donarà a la seva novel·la serà molt més específic i alhora amb més precisió que no pas el seu càrrec immediament superior, el del Lagerältester (que hem vist abans).

El seu és el paper del penúltim graó (l'últim rau entre els mateixos presos de procedència diferent a la dels territoris alemanys: l'Ernest) en l'escala de degradació moral, exemplificada en l'ús del seu poder per aconseguir que alguns presos milloressin la seva condició a canvi dels favors sexuals: "Els Blockältester alemanys escollien els més joves dels seus administrats per constituir el servei de neteja de la barraca. Era una forma de protecció pel fet que els seleccionats tenien una ració doble de menjar; però protecció ben sovint ignominiosa. El Blockältester triava el predilecte de l'*harem* i tota resistència era inútil."

En aquest sentit, el cas de Popeye no n'és sinó la seva mostra palmària. Es tracta de l'encarregat de la barraca 13, i és definit com "un tipus simiesc, prògnata, producte dels baixos fons d'una ciutat portuària qualsevol. Descarregador del moll o pinxo de taverna. El seu alemany era cantellut i carregat d'argot. Per les falles de la boca esquitxava en parlar." Un personatge grotesc, per tant, que deixa transpirar una "figura patibulària" que crea "l'atmosfera de por" que el sistema nazi pretén implantar, i del qual Popeye en serà el seu executor més fidel en tant que es tracta d'un personatge ja procedent d'un submón associat a la brutalitat, l'animalització i l'escàs bagatge cultural. Ell estableix les normes d'higiene i netedat de la barraca (una part de la qual, un 50%, pertany només a ell i els cap d'Stube i "enxufats"), així com pren les decisions més aleatòries per fer fora els presos del seu interior, a risc que "si fan escàndol, en mato mitja dotzena". És el responsable de la brutal pallisa a l'Emili pel fet d'haver-se aturat davant l'estufa, reservada als prominents i càrrecs, en entrar a la barraca.

Com a personatge moralment reprobable tant per la seva miopia o ceguesa intel·lectual (d'aquí el crani esclafat) com per la seva brutalitat executora ("el primer [el Popeye] que li va fer sentir la realitat del camp", el final

que li espera és el de correspondre's amb una mort també brutal agreujada o accentuada amb un grau de cinisme destacable. Sobre el seu cadàver hi té un rètol on s'hi ha escrit: "Popeye, se t'han acabat els espinacs". La seva desaparició, justificada com a comprensible moralment ("caldria dir que (l'Emili) també ho troba bé, com fa tothom"), clou el paper de l'esperit del camp, que ha tingut en Popeye el seu valedor més directe i eficaç.

4.3.6 La lluita pel poder clandestí

Un dels elements que caracteritzaren el pas dels republicans catalans i espanyols pels camps de concentració nazi, especialment a Mauthausen, foren les pugnes per fer-se pel poder de l'organització interna del camp: dedicada sobretot a protegir els conciutadans de les feines més dures, salvar-los de morts probables fruit de malalties, organitzar els furtos dels aliments per als més desfavorits o, en definitiva, tenir un grup humà fort i organitzat pel que pogués passar. Però el cert és que per dur a terme aquesta feina els esforços no foren sempre unitaris, amb la qual cosa es reproduí dins el camp el fenomen de la divisió entre les forces republicanes que ja s'havia evidenciat durant la República i la guerra civil. En aquest sentit, es formaren de seguida dos fronts que, malgrat que tenien un objectiu comú: la defensa dels interessos dels espanyols, es mostraren aviat com a irreconciliables: el dels membres del partit comunista i els sindicalistes, sobretot de la CNT. Aquesta divisió, plena de lluites intestines, que queda ben poc recollida en la bibliografia bàsica, aflora de manera evident i sensible en l'obra d'Amat per tal com marcava el dia a dia de les poques però rellevants decisions que es podien prendre dins el camp: llistes de destinacions a grups de treball, llistes de malalts irrecuperables, llistes d'altres tipus, etc. Aquesta divisió, que venia ja, com deia, es manté no només al camp sinó posteriorment, per exemple mitjançant la fundació d'Amical Mauthausen Espanya, organització dominada sobretot pels antics comunistes, o la FEDIP, de majoria llibertària. Això fa que les versions sobre el pes de les decisions empreses per uns i altres al camp no només divergeixin, sinó que siguin fins i tot contradictòries. Amb tot, la veu cantant ha estat sempre a mans dels antics comunistes, sempre amb la voluntat de crear una única història dels fets, com s'evidencia en els llibres de Mariano Constante.

La posició d'Amat, republicà i nacionalista, sempre s'havia situat en una posició intermitja, encara que allunyada frontalment de l'ideari comunista. Amat no volgué posicionar-se mai ni pels uns ni pels altres d'una manera conscient i reflexiva:

“Vaig estar sempre al marge dels grups polítics: em va semblar que era una bestiesa trasplantar les lluites polítiques de la nostra guerra al camp. Era com si dos lleons que estaven engabiats s’enfrontessin entre ells...”⁶⁹²

Amat se situa, per tant, en una ubicació difícil pels equilibris que li obligarà a fer dintre el camp per tal de no tenir problemes amb ningú, com reflecteix fidelment el personatge de la novel·la, quan s’afirma: “L’Emili trobà que seria millor aglutinar tots els espanyols sense distinció de partits.” Es tracta d’una posició més aviat aglutinadora, impossible de dur a terme d’altra banda, que traspua al llarg de la novel·la. Malgrat que exdeportats han afirmat recentment que la relació entre Joaquim Amat-Piniella i César Orquín no era gens bona⁶⁹³, el cert és que a Amat el trobem lligat en totes les destinacions del kommando César i manté bones relacions amb un dels dirigents sindicalistes del camp: Josep Bailina, mentre que la seva relació amb membres del partit comunista dins el camp: Víctor Ronda o Juan de Diego no passà de discreta.

Finalment, m’aventuraria a proposar també una motivació moral rere un to comprensiu vers els sindicalistes i un to més aviat reprobable, quant a les formes sobretot (no al fons, que valora i al qual deu la vida), vers els comunistes. I aquest rerefons moral, Amat l’exemplifica en la pugna, no sempre dialèctica, entre el cap dels comunistes, Rubio, i el dels sindicalistes, que ja hem vist i que després comentarem. Així, davant la difícil tessitura d’acceptar o no les propostes dels SS abans de l’alliberament, Rubio proposa ser *realista* enfront l’opinió de Manuel de mantenir-se *digne*. El matís, lluny de ser innocent, resulta força simptomàtic dels límits a què Amat està disposat a jugar, com ens ha mostrat a través de les figures no *realistes* sinó *dignes* de Francesc i Werner, com finalment la de l’Emili.

⁶⁹² Segons confessa ell mateix al llibre de M. Roig, op. cit., pàgina 252.

⁶⁹³ Segons conversa amb documentació oral amb Ernest Gallart, Fons (22 de juliol de 2000), suposadament perquè no havia acceptat el càrrec de kapo que Orquín li havia proposat, com ja hem vist.

4.3.6.1 La mirada comunista: en Rubio

La prehistòria

L'entramat comunista del camp de Mauthausen estava configurat per diverses persones dintre de l'anomenada cel·lula clandestina, amb un organigrama que canviava en funció de les responsabilitats dels càrrecs i les possibilitats de diverses destinacions. En qualsevol cas, la figura del Rubio es configura en base a dos responsables cronològicament successius de la cèl·lula: Joan Pagès i Víctor Ronda, aquest darrer útil per a la construcció també de Castro.

Joan Pagès (Palamós, 1/4/1913), fou militant del PCC el 1934 i posteriorment del PSUC. Comissari polític en una companyia durant la guerra, va a parar al camp de Septfonds, Tarnt i Garona. Un cop traslladat a una CTE és destinat a Crévant, Yonne, al treball en unes mines transformades en dipòsits de materials de guerra. Després d'una baralla és traslladat a Brienne-le Château, a l'Aube, fins que l'entrada dels alemanys el situa en la resistència armada. Detingut i traslladat a Dijon, i posteriorment a l'Stalag VI-B de Neu Versen i al XII-D, de Trier. Aquí inicia l'organització clandestina comunista, on és escollit responsable d'agit-prop. El 25 de gener de 1941, dos dies abans que Amat, arriba a Mauthausen, on serà destinat com a barber, d'aquí l'ofici amb què bastirà el personatge de Rubio, la qual cosa el situa en lloc segur i privilegiat en tots els aspectes. Integra la direcció del PCE a partir del 22 de juny de 1941 i serà membre del comitè de resistència espanyol, amb poder de decisió sobre les llistes de transports i trasllats. El 1951 retorna a Catalunya, on és arrestat juntament amb Gregori López Raimundo.⁶⁹⁴ Actualment viu en una residència a Barcelona.

Un altre dels màxims responsables dels comunistes espanyols dins el camp de Mauthausen és Víctor Ronda Ortega (número 5224), nascut l'1 d'abril de de 1909 a Madrid. Malgrat que no coneixem els motius concrets de la seva deportació al camp, sí que sabem que va formar part d'algun dels kommandos

---

⁶⁹⁴ Segons aquest mateix ratifica (Barcelona, 20 d'octubre de 2002, al MHC)

externs liderats per César Orquín (on hi ha Joaquim Amat), concretament a Vöcklabruck i a Ternberg. Fou, juntament amb Mariano Razola, representant del PCE al Comité de Unión Nacional Española al camp durant la seva estada al camp central l'estiu de 1944, en retornar de Ternberg. Aquestes responsabilitats declinaren en ser traslladat successivament a Redl Zipf i Gusen II.

Com altres que ja hem vist, Amat superposa matisos als seus personatges, cosa que també succeeix en el cas present. Perquè al personatge de Rubio el trobem també al laboratori fotogràfic, on insistirà l'Emili perquè classifiqui el material que podria ser útil en el futur per a incriminar els opressors. Aquest fet, per insignificant que sembli a nivell de construcció de la història, resulta rellevant des del punt de vista historiogràfic i de manipulació referencial perquè és l'encàrrec que Antoni Garcia, responsable del revelatge,⁶⁹⁵ i membre destacat del PCE va fer, induït per Mariano Constante, a Francesc Boix, també membre de l'organigrama comunista quan el va introduir al laboratori. Amb la qual cosa, Amat delega perfectament les tasques realitzades per l'Emili-Francesc Boix i les d'aquest Rubio-Antoni Garcia, refosos al final. Hem de pensar que Antoni Garcia, com Francesc Boix, pertanyien al grup comunista del camp, amb una influència destacable dins el món de les decisions.

El personatge

Rubio ens és presentat com un madrileny, com Víctor Ronda, d'origen social més aviat humil, menestral: "Barber d'ofici, des de molt jove havia abandonat les navalles per dedicar-se a la perfumeria. Primer aigua de colònia casolana; després, una indústria en creixença", com Pagès. Les seves aficions també ens són presentades des d'una asèpsia que s'anirà convertint en irònica: "Com que li sobrava temps, es dedicà successivament als toros, al futbol i a la política". I, el seu caràcter, aquell sobre el qual el narrador posa la major dosi

---

⁶⁹⁵ Vegeu M. Roig, op. cit., pàgina 318.

de crítica, dins la contenció, ens és definit per tres adjectius ben clarificadors: “Metòdic, tenaç, inflexible”.

Amb aquests paràmetres, Amat ens construeix la figura d'un personatge convertit en líder comunista però sense cap tipus d'esperit idealista sinó més aviat oportunista: “El comunisme d'en Rubio era una aplicació curiosa del seu temperament de comerciant”. Per continuar: “Feia prosèlits com qui fa els clients i viceversa. Sobri com era, no gens vanitós, la política li representava sacrifici i treball de formiga. Ara al camp, en Rubio, feia com a Madrid: cercava clients i procurava conservar-los”. A tot aquest to marcadament crític, de comerciant evolucionat vers l'home d'acció directa gens donat per a l'oratória, se li afegeix la poca capacitat de convenciment, com podria pensar-se en la figura descrita del venedor, quan se'ns diu que “Era un orador lamentable: una veu oliosa, una construcció sense recursos i un to d'estar per casa”; lluny, per tant, de les figures tòpiques dels líders comunistes: intel·lectuals i amb formació sòlida. Mostra una evident gelosia vers aquells companys de deportació esdevinguts oponents de l'ordre intern que tenen dots de lideratge, cas de l'August, amb qui manté també una tancada pugna que demostra el complex d'inferioritat vers l'intel·lectual, més enllà de l'orientació política. Malgrat això, la seva intel·ligència feta d'acció directa no deixa de ser conscient de les seves limitacions i dels èxits dels altres, malgrat no reconèixer-los en públic. Esdevé l'arquetipus del possibilisme proselitista, interessat, al costat de l'altre possibilisme més idealitzador, en el sentit que pretén demostrar una idea que sembla formar part de la utopia (transformar des de dins el sistema) i individualista de l'August.

4.3.6.2 La mirada sindicalista: Manuel

La prehistòria

El personatge de Manuel sembla que ha estat construït gràcies a les figures dels dos deportats que encapçalaven l'organització sindicalista del camp: Josep Bailina i Josep Ester.

Josep Bailina és el deportat català a qui dedica el poema “La nostra campanya” (datat l’octubre de 1944 a Mauthausen) dins el recull *Les llunyanies, poemes de l’exili (1940-46)*, pàgines 104-105. Bailina era secretari de l’ajuntament d’Albinyana, llicenciat d’administració pública de la Generalitat, i entrava a Mauthausen el 26 d’abril de 1941. Josep Bailina, juntament amb Joan de Diego i Casimir Climent, que treballaven com a escriptors al camp, van participar activament en l’organització clandestina del camp i, mitjançant el seu testimoniatge, participaren en el procés de Colònia per incriminar dos alts càrrecs del camp: Karl Schulz i Anton Streitwieser. És un dels responsables del canvi de destinació d’Amat quan es troba a la Companyia de Càstig.

El personatge

Personatge amb un pes menor al de Rubio des del punt de vista actuacional, entre altres raons perquè els anarco-sindicalistes eren minoritaris dintre el Comité –malgrat el lideratge pretesament bicèfal-, Manuel pren un paper més rellevant quant al seu acostament intel·lectual vers el protagonista, l’Emili. Des del punt de vista de l’arquetipus anarquista posa el contrapunt a la figura esbiaixada de l’August i de l’antiheroi Francesc, en el sentit que se’l presenta com el sindicalista humil, intel·ligent i ple d’un sentit comú que no intenta imposar ni fer prosèlits, la qual cosa es percep tant en les seves converses públiques com en les privades arran de la seva entrada a la secretaria un cop desaparegut Francesc. En les públiques substitueix el “realisme” o “possibilisme” propi de l’òrbita comunista, per les de la “dignitat” i l’“orgull”, una dignitat que, fruit de l’oposició frontal vers el model comunista, els porta a defensar actituds completament i surrealistes abans que ser considerats comunistes (al capítol XVI). Malgrat tot té la suficient modèstia com per intentar matisar els desacords amb els oponents dintre el Comité, com es percep amb l’abraçada amb Rubio que ell inicia reconeixent l’absurditat d’aquestes pugnes enfront l’enemic comú.

La seva és una percepció àgil i ràpida de l’entorn, on té clar que abans que anarquista o espanyol, formen part de les víctimes i que és en relació amb

aquesta constatació que cal pensar i/o actuar. La llarga conversa que manté amb l'Emili el situa també com a individu/desdoblament del narrador que ajuda a entendre el protagonista i al narratori, pel que té de judici explicitat, que els "monstres" també formen part de la humanitat, en el sentit de situar estrictament dintre l'òrbita humana l'esperit del mal com a única manera de poder-lo afrontar i interpretar, sempre des d'un posicionament ètic i moral caracteritzat per una integritat que es mostra dialècticament però que, com a personatge, atesa la seva nul·la actuació de cap caire dintre la novel·la, només podem percebre a través de Francesc.

4.4 Història del text

Quan l'Amat torna del seu periple de quatre anys i mig dels camps d'extermini nazis (1941-45)⁶⁹⁶, té clar que cal escriure sobre el que li ha passat per tal de donar-ho a conèixer i que no es pugui tornar a produir (des de la voluntat genèrica de la finalitat pròpia del testimoniatge que, per exemple, Primo Levi descriu en l'"Apèndix" a *Si això és un home*). Davant d'aquesta tessitura, ell, que ja era un lletraferit, opta per la novel·la ("forma novel·lada") i no per les memòries o l'assaig perquè pretén transmetre alguna cosa més que un mer testimoniatge.

Com explicarem, el seu editor Albertí intenta en dues ocasions entre finals dels quaranta i la dècada dels cinquanta de publicar-la, però malgrat presentar-la successivament mutilada i reduïda, no és fins el 1963 que podrà veure la llum gràcies a l'interès del seu amic Carles Barral i al fet que els òrgans censors ja no la veuen perillosa.

A partir d'aquí, resseguir el procés de construcció i reelaboració de la novel·la resulta prou simptomàtic. Amat parteix d'una sèrie de companys reals de camp per tal de crear un ventall reduït de personatges que configuren el model de les diferents actituds i caràcters que hom hi podria trobar, en un joc de complementaritats i antagonismes mesurats que demostra que l'obra estava molt ben pensada i pautaada.

El mateix Amat comentava que ja tenia pensada mentalment la novel·la mentre era a Mauthausen, amb una semblança increïble respecte el que el mateix Levi ens diu a propòsit de *Si això és un home*.

Com si hagués recollit la doble idea que exigia Levi del testimoniatge (versemblança i utilitat), Amat recorre a certes tècniques pròpies de l'objectivisme, és a dir: el fragmentarisme, les línies simultànies d'acció, l'ús de

---

⁶⁹⁶ De fet, nou anys de lluita: a l'exèrcit republicà, a l'exili, al front francès i a Mauthausen.

tècniques cinematogràfiques, la caracterització dels personatges sobretot a través dels diàlegs, etc.; trets que Amat coneixia perfectament com a devorador que era dels autors nord-americans d'entreguerres, essencialment de William Faulkner. Tot plegat, combinat amb la presència d'un narrador extern que, malgrat dissimular una perspectiva objectivista, intervé sempre que ho creu indispensable, tant des de l'ús de l'omnisciència, com dels judicis respecte les qüestions ètiques i morals que es desprenen de les diverses actituds plantejades, com del seu desdoblament en personatges diferents.

K.L. Reich reflexiona sobre l'experiència diària en diversos "kommandos"⁶⁹⁷ dependents del camp central de Mauthausen. El que pretén, més enllà del testimoniatge, és poder fer evident "la veritat íntima", el dia a dia de "l'esperit del camp" que intenta destruir tota mostra de condició humana. El concepte utilitzat pel propi Amat demostra una preocupació evident pel gènere escollit per explicar les seves vivències i s'insereix de ple en la polèmica de què hem parlat entorn del concepte de veritat.

A més, però, el concepte d'Amat aporta una adjectivació plenament connotativa. Allò que Amat pot –i sobretot vol, no ens n'oblidem- transmetre de la seva experiència és una visió pròpia i global de la realitat viscuda, impossible genèricament de fer comprensible, com ja hem vist. Per tant, "íntima" comporta d'entrada individualització, i, de retruc, interiorització, dos filtres a través dels quals la realitat finalment aportada ha hagut de passar pel sedàs intencionat de la voluntat de subjectivització que va més enllà de la transmissió testimonial també subjectiva, perquè fa ús de la ficció com a estratègia per assolir un determinat model de text.

Si tenim ben present aquesta complexa operació en cadena: experiència, individualització, interiorització, i, finalment, exteriorització – essencialitzadora, val a dir-ho- a través de "la forma novel.lada", com ell mateix ens diu, entendrem que es tracta d'una reflexió d'una profunditat ideològica palesa que no deixa massa lloc a l'atzar i que, per tant, es pot permetre d'usar

---

⁶⁹⁷ Destacament de reclusos destinat en algun indret proper dels camps centrals, amb finalitats industrials (fàbriques militars sobretot) o diverses (construcció de vies de comunicació, per exemple)

la ficció depenent de les necessitats, associada a rendibilitat literària que el lliga amb un determinat planteig moral.

És en el període de vuit mesos que van del setembre de 1945 a l'abril de 1946 que Amat escriu íntegrament el mecanoscrit de *K.L. Reich*.⁶⁹⁸

La present edició crítica es fonamenta en els materials que ressegueixen la tasca creativa d'Amat:

Inicialment, Amat escriu un breu article introductori, sense títol, a manera de justificació del que es proposa escriure (mecanoscrit que anomenarem a partir d'ara *na1*), el qual serà corregit pel propi autor mentre l'anava escrivint (*na2*), atenent a l'ortotipografia, la puntuació, el lèxic, l'estil i el contingut, i de manera manual o mecanoscrita..

Un cop l'autor té clara l'opció que ha pres, en una segona fase es dedica al treball sistemàtic d'elaboració dels 17 capítols de què consta la novel·la (*mc1*); mecanoscrit que és revisat pàgina a pàgina pel mateix autor (*mc2*), manualment i mecanogràficament, en un treball sistemàtic que repeteix l'esmentat per a la *na2*, on les variants ortotipogràfiques són consignades a mà i, en la seva majoria, vénen motivades per la manera d'escriure que té el propi Amat: conscient que escrivint a mà és lent, ho fa a màquina, però deixant per a una lectura posterior l'escriptura d'accents, dièresis, i les modificacions de signes de puntuació. És probable també que algunes variants morfosintàctiques recurrents siguin més tardanes, degudes al seu procés evolutiu personal en relació amb el llenguatge i la concepció literària.

En el procés de correcció que va de *mc1* a *mc2*, el mateix autor ja n'extreu quatre fragments (*fs1*, *fs2*, *fs3* i *fs4*), que seran ubicats en una carpeta que porta el títol manuscrit de "Fragments suprimits".

---

⁶⁹⁸ Segons document manuscrit (no datat; arxiu M. Amat), en el qual afirma, referint-se a ell mateix: "Durant un descans a Andorra, escriu *K.L. Reich*".

Els documents es troben en part en poder del fill, Marcel Amat Llaverías, i de l'Arxiu Municipal de Manresa; el seu estat de conservació no és massa òptim i encara hi ha materials per descobrir, com les cartes escrites des de l'exili francès i des de dins del camp de Mauthausen.

A partir del 1948 Joaquim Amat s'instal·la a Barcelona i es dedica a revisar els materials que ha elaborat a Andorra.⁶⁹⁹ Conscient que és difícil que l'obra pugui eludir la censura,⁷⁰⁰ és en aquesta fase que comença a corregir el *mc2*, d'on anirà traient alguns fragments que evidencien la intenció de suavitzar escenes violentes, comprometedores, matisar inexactituds o evitar reiteracions que no aporten elements significatius en relació amb la rendibilitat literària.

Joaquim Amat-Piniella va sotmetre l'obra del *K.L.Reich* a una revisió profunda al llarg dels 17 anys que van des de la seva redacció inicial fins a la seva publicació. Malgrat haver passat per aquest acurat sedàs -formal i de contingut-, *K.L. Reich* conserva la seva estructura inicial.

El *K.L.Reich* de 1946 i el *K.L.Reich* de 1963 mantenen una partició de capítols molt semblant, sols truncada en la numeració dels capítols que van del VIII a l'XI; presenten també el mateix ordre dels esdeveniments, excepció feta d'un breu fragment del capítol XIè., canviat de lloc pel mateix Amat; presenten també les mateixes relacions entre els personatges i el mateix plantejament temàtic. La feina d'Amat, en definitiva, va dirigida a aconseguir un text més depurat, concís, amb una doble intenció: d'una banda, pulir un text escrit d'una manera impulsiva -tenint en compte que es tracta de la seva primera novel·la i fruit d'una experiència tant traumàtica com excepcional-, i, de l'altra, intentar fer front als problemes de censura que sap que pot tenir atesa la temàtica, el tractament de la informació i les situacions plantejades.

Resulta bastant evident que el treball endegat per Amat estava pautat prèviament, atès que l'autor l'inicia amb la Nota de l'Autor, refeta fins a quatre

---

⁶⁹⁹ Carta a Agustí Bartra (Barcelona, 2 de febrer de 1948): "Aquests dies he acabat una refundició del llibre sobre els camps..."

⁷⁰⁰ Ibídem: "... sense gaire esperances de poder-lo editar..."

vegades (*na1*, *na2*, *mc1*, *mc2* i edició de 1963). A partir d'aquí, Amat té clara una estructura bàsica dels esdeveniments i, malgrat els seus intents de cenyir-se a l'esquema, no serà sinó mitjançant les correccions posteriors que aconseguirà un doble objectiu: d'una banda formal, de presentació dels esdeveniments ben payoutats i amb una estructura el més igualitària possible, i, de l'altra, de contingut, intentant, a partir de la síntesi, assolir un major grau d'essencialització del missatge.

Albertí, editor dels seus llibres dels anys 50 i amic personal, presentà el mecanoscrit a censura i, després de no obtenir cap tipus de resposta, el mateix Amat tornaria a esporgar la versió corregida, sense fragments suprimits i marcant⁷⁰¹ aquells fragments que, al seu parer, podien continuar portant problemes de censura.⁷⁰² Amb aquesta nova versió, a Albertí li torna a ser denegada l'autorització per editar el llibre.⁷⁰³

Entretant, Amat aconsegueix de publicar el primer capítol de *K.L. Reich*, en català, sota el títol d'"Eutanàsia", al número 7 d'"Antologia",⁷⁰⁴ com abans ho havia fet amb "La fam", basat en el final de Vicent.⁷⁰⁵ Així mateix, intenta per tots els mitjans aconseguir la seva publicació a Mèxic a proposta del seu amic Agustí Bartra⁷⁰⁶, però l'intent fracassa (com el de Fèlix Cucurull en la traducció portuguesa el 1963, tot just acabada de sortir la versió castellana).

Havent renunciat a la publicació de *K.L. Reich* en català, ni que fos molt fragmentàriament, Amat compta amb la col.laboració del seu amic Carles

⁷⁰¹ A mà, amb llapis i amb claus que inclouen paràgrafs sencers.

⁷⁰² Carta d'Amat a Joan Sales (Barcelona, 27 de juny de 1963): "A l'amic Albertí li va ser denegada l'autorització de censura en presentar-ne fa anys una versió esporgada i llimada per totes bandes."

⁷⁰³ Antònia Tayadella (*Faig*, Manresa, núm. 1, abril de 1975, pàg. 17) apunta que les raons aportades per la censura són que es tracta d'un "libro no publicable por falta de objetividad". Ignorada la font (entrevista amb A. Tayadella, 12 d'abril de 1996), la recerca endegada no ha trobat l'existència de cap document al respecte, malgrat que els motius siguin evidents. Tot fa pensar en un silenci administratiu, aquell que no permet esporgar res en concret perquè no permet la publicació.

⁷⁰⁴ Barcelona, novembre de 1947, pàgines 52-59.

⁷⁰⁵ *Per Catalunya*, Niça, agost de 1945, pàgines 3-4.

⁷⁰⁶ Carta d'Agustí Bartra a Amat (Ciutat de Mèxic, 5 de juny de 1953): "Si la meva proposició et plagués, envia'm l'original tot seguit. Podries fer la tramesa de les pàgines per avió, per grups de vint o trenta, o per capítols. Se'n faria una edició de 500 o 600 exemplars una tercera part dels quals s'introdueixen a Catalunya."

Barral. A Carles Barral li havien parlat de la novel·la -el mecanoscrit del qual circulava per alguns cenacles de Barcelona-, i, després d'haver-la llegida, s'havia interessat per publicar-la. L'editor presenta a censura el llibre en català i, de manera sorprenent, la totalitat del text presentat és admès com a publicable.⁷⁰⁷

El canvi de posició del règim franquista -representat pels seus òrgans censurs- es pot explicar segurament per la repercussió internacional que havia assolit l'horror dels camps d'extermini nazis. Aquest fet hauria provocat que el règim, pel seu caràcter catòlic, s'hagués vist en la tessitura d'arribar-los a condemnar. D'altra banda, la pèrdua d'actualitat com a tema compromès i comprometedor -han passat disset anys-, és un factor a tenir ben present, més encara quan els darrers camps de concentració espanyols ja han desaparegut.⁷⁰⁸

Malgrat que Baltasar Porcel consta com a traductor al castellà, la tasca traductora és realitzada pel mateix Amat, amb l'ajut del seu amic comú Josep Mª Cid Prat (metge i crític literari d'"El Mundo Deportivo"), i només sota correcció puntual de Porcel.⁷⁰⁹

Enllestida la traducció, el 6 de desembre de 1961 Amat signa un contracte amb Seix Barral per publicar la versió castellana del *K.L. Reich*, amb el subtítol de "*Miles de españolas en los campos de Hitler*" i amb el compromís de fer-ne un tiratge de 15.000 exemplars.⁷¹⁰ El llibre s'acaba publicant dins la col·lecció "Testimonio" i surt al carrer el 25 de febrer de 1963 un any i dos mesos més tard. El mateix mes, Amat exigeix a Barral recórrer la clàusula contractual que li prohibeix l'edició en català de l'obra⁷¹¹ -considerada a més una traducció del castellà a efectes legals-, conscient que, havent aconseguit

⁷⁰⁷ Carta d'Amat a Sales (Barcelona, 27 de juny de 1963): "Poc em podia imaginar que l'amic Carles Barral hagués de tenir més sort en presentar ara l'original íntegre, també en català. Quan en Barral em va demanar el llibre [...] i em proposà la seva publicació al castellà, la meva convicció era que una segona temptativa seria tan inútil com la primera. Em vaig equivocar, la censura no va tocar ni una sola coma."

⁷⁰⁸ Javier Rodrigo: "Los campos de concentración en España durante la Guerra Civil y el Franquismo", dintre les *Actes* del I. Congrés de Camps de Concentració (MHC, 2002).

⁷⁰⁹ Segons conversa amb Baltasar Porcel (31 de gener de 1997), i Isabel Cid (setembre del 2002).

⁷¹⁰ Al cap d'un mes se n'han venut 1.000 exemplars (corresponència Amat- Carles Barral; arxiu M. Amat).

publicar-la en castellà, això li pot obrir les portes a un hipotètic interès de fer-ho en la llengua originària.

El llibre assoleix un ressò considerable en els mitjans de comunicació de l'estat,⁷¹² com també de diferents revistes d'indrets amb presència d'escriptors catalans exiliats (a Mèxic, a Portugal, a França). Aprofitant aquest ampli ressò, es publicaran en castellà els dos primers capítols a la revista "¿Por qué?", el maig de 1963.

El 21 de juny de 1963, Joan Sales, prèvia lectura de la versió castellana, denega en una carta la possibilitat de publicar-li la *Línia recta* (presentada sense èxit al Premi Víctor Català de 1962) però s'interessa en canvi pels drets de l'original català del *K.L. Reich*.⁷¹³

Resulta els possibles problemes contractuals, el 4 de juliol Sales es compromet a editar *K.L. Reich* passat l'estiu de 1963.⁷¹⁴ Després d'uns estira i arronsa per afegir, retallar o introduir-hi diversos fragments,⁷¹⁵ l'obra sortirà al carrer el 15 d'octubre de 1963 publicada pel Club dels Novel·listes, amb un tiratge de 2.000 exemplars.⁷¹⁶

El ressò assolit ara, amb l'aparició de l'original en català, als mitjans de comunicació serà ben escàs, reduint-se a revistes i butlletins de casals catalans de Mèxic i Portugal (gràcies a l'interès de Fèlix Cucurull, Rafel Tasis, Xavier Benguerel i Baltasar Porcel).⁷¹⁷

⁷¹¹ Carta d'Amat a Barral (Barcelona, 20 de febrer de 1963).

⁷¹² Vegeu apartat de la Recepció.

⁷¹³ Carta de Sales a Amat (Barcelona, 21 de juny de 1963): "(A la *Línia recta*) li manca aquell "ganxo" de cara al públic que en canvi té la vostra novel·la sobre els camps de concentració hitlerians que desgraciadament heu donat en castellà. Si ens haguéssiu ofert aquesta en comptes de la *Línia recta*, molt probablement hauríem fet un esforç per publicar-la tot seguit, avantposant-la a altres títols en cartera" .

⁷¹⁴ Carta de Sales a Amat (Barcelona, 4 de juliol de 1963): "Volem procedir immediatament a l'edició de l'original català de *K.L. Reich*, que està mereixent un judici entusiasta unànime a tots els lectors. (...) Ara ens corre pressa posar fil a l'agulla. El volem fer passar davant de tots els altres volums en premsa o preparació, de manera que es pugui repartir a subscriptors i llibreries a principis de setembre. Això vol dir que no podem perdre ni un dia."

⁷¹⁵ Em remeto al comentari de les variants de contingut.

⁷¹⁶ El juliol de 1964 se n'han venut més de 1.700 (segons correspondència Amat- Sales; arxiu M. Amat).

El 17 d'octubre de 1965, el Consistori dels Jocs Florals de la Llengua Catalana li concedeix el Premi Fastenrath⁷¹⁸ com a millor obra publicada en llengua catalana des del gener de 1963.

---

⁷¹⁷ Hem de pensar que les ressenyes, per exemple a *Serra d'Or* o *Destino*, ja havien sortit en publicar-se en castellà, com podem veure a l'apartat de la Recepció.

⁷¹⁸ Concedit pel Centre Català de Rosario (República Argentina), amb una dotació de 3.000 pesos argentins i que Amat rebrà un any més tard a París a mans de la filla del Secretari del Consistori, Romà Planas. L'acte de lliurament tingué lloc a la Sorbonne de París, sense la presència de l'autor.

4.5 L'edició present

El text crític de l'edició present es basa essencialment en la reproducció de l'edició publicada pel Club dels Novel·listes l'octubre de 1963, considerat a efectes d'edició, el text base. A l'aparat del peu de pàgina han estat consignades, en relació amb aquesta edició, totes les fases de redacció i de correcció de la novel·la, inèdites si n'exceptuem el *fs2*.⁷¹⁹

A l'hora d'escriure les variants, però, va sorgir la dificultat d'ordre pràctic de consignar totes i cada una de les variants ortotipogràfiques i de puntuació, la qual cosa feia l'edició pràcticament il·legible. Atesa la manera de treballar d'Amat -que ja ha estat comentada-, s'ha optat pel criteri selectiu de cenyir-se sobretot a les variants formals i de contingut.

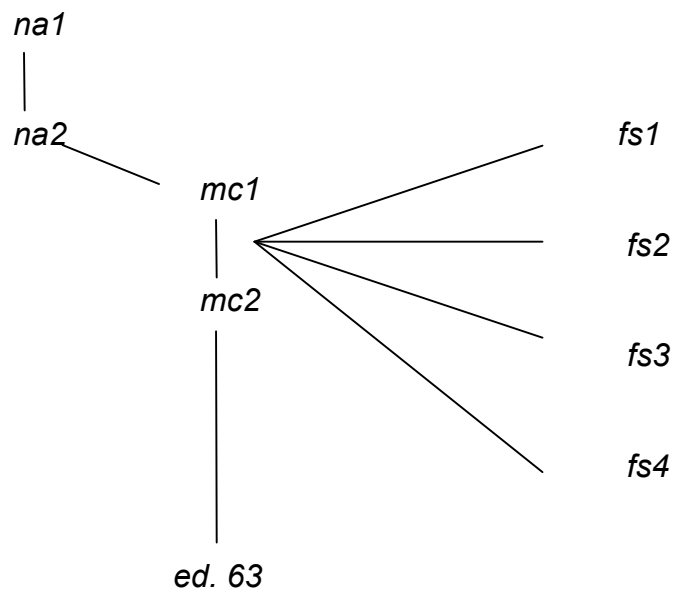
Cal entendre per aparat de variants el seguit de lliçons diferents que, a partir de la primera redacció, tenen com a punt d'arribada el text base considerat com a definitiu. En el cas del *K.L.Reich*, aquest tipus d'aparat comprèn les variants del primer mecanoscrit (*mc1* i *mc2*), de la justificació de la novel·la (*na1* i *na2*, presentats amb correcció ortotipogràfica), i dels quatre fragments suprimits pel mateix Amat (*fs1*, *fs2*, *fs3* i *fs4*, també amb correcció ortotipogràfica). Aquests mecanoscrits, responguin o no a una descripció completa de la novel·la, dibuixen clarament el camí progressiu que la portarà fins a l'edició de 1963.

La consideració de l'edició de 1963 com a text base ve donada pel fet que és el que Amat donarà per bo després de les revisions a què ell mateix sotmetrà les versions anteriors.

Si volguéssim representar gràficament les relacions genealògiques dels testimonis de *K.L.Reich*, tindríem l'esquema següent:

---

⁷¹⁹ Reproduït per Manuel Llanas dins la revista *Faig* ("Un fragment inèdit de *K.L. Reich*", núm. 7, octubre de 1977, pàgines 16-19), i a l'edició de la novel·la feta per Orbis (Barcelona, 1984, pàgines 146-148).

Finalment, l'edició recull també algun comentari aclaridor de canvis o procedències d'alguna de les lliçons del text.

4.6 Variants formals

D'entrada, val a dir que s'entendrà per variants formals aquelles que fan referència a les diferents lliçons ortotipogràfiques, de puntuació i morfosintàctiques que han anat modificant el text fins arribar al text base proposat,⁷²⁰ el conjunt de les quals, juntament amb les variants de contingut, conforma el text crític.

Quant a les lliçons ortotipogràfiques i de puntuació, aquestes no han estat consignades en la present edició tenint present la seva escassa aportació crítica -atesa la tècnica d'escriptura per la qual ha optat l'autor-, i sense que hi hagi hagut cap tipus de modificació per part dels correctors en el llarg procés que va des de la seva concepció a la seva edició.

---

⁷²⁰ Per definir l'abast d'aquest tipus de variants, em remeto a la discussió dels problemes que, al voltant del tema de les variants, es pot trobar a: Víctor Martínez-Gil, "Algunes consideracions sobre l'edició de textos pre-fabrians", *Els Marges*, núm. 50, juny de 1994, pàgines 46-47.

4.7 Variants de contingut

4.7.1. L'opció per un determinat model de llengua.

Cal partir de la idea que *K.L.Reich* és la primera novel·la d'Amat-Piniella i que aquest fet determinarà les vacil·lacions i els canvis de l'autor davant d'un material que domina quant al contingut però que, pel que fa a l'ús de la llengua, es va configurant al llarg de la seva redacció i posteriorment fins a la seva publicació. Una prova d'aquest fet és que, llevat de les correccions motivades per la manera de treballar d'Amat, la resta de lliçons morfològiques i lèxiques disminueixen força a partir dels capítols VI-VII, segurament perquè han estat les pàgines que ha necessitat per configurar el model de llengua que vol utilitzar. És a dir, amb la correcció pàgina a pàgina el que l'autor aconsegueix és una major definició del model de llengua que va adoptant, adaptant-se alhora als canvis propis del camí que farà la llengua en aquests anys.

Amat és plenament conscient d'aquestes limitacions que té davant la tasca lingüística i és per això que les anirà resolent sobre la marxa fins que té clars uns criteris, evidentment un cop ja té endegada la novel·la. Aquests criteris Amat els concretarà el 1956 en els següents termes:

“La conveniència que la llengua literària sigui reflex i així mateix depuració del llenguatge vivent fa que no puguem tancar les portes a locucions, expressions, modismes o mots que passen a l'ús constant de les multituds que el parlen. Altrament, ens exposaríem a fer una llengua artificial, esotèrica, impenetrable, només utilitzada per escriptors minoritaris i desvinculada de la que la gent empra cada dia.”⁷²¹

Partint d'aquesta premissa, que Amat sembla tenir clara des dels seus inicis malgrat les dificultats d'aplicació, les variants formals van en la línia de

---

⁷²¹ Document mecanografiat signat per Amat (arxiu M. Amat i publicat dins *La Nova Revista*, Mèxic, maig de 1956, pàgines 15-16)

crear un text que sigui el menys “artificial” possible, que sigui versemblant sobretot quan s’usa com a matèria dialogada.

La recerca de versemblança marca també, per exemple, el canvi d’actitud d’Amat quan, a l’edició de 1963, decideix eliminar les intervencions de personatges en català quan pot recórrer a la seva llengua materna o variant, optant així pel collage lingüístic, típic de la literatura concentracionària.⁷²² Això és el que succeeix amb el canvi del català al francès quan intervenen personatges d’aquesta procedència lingüística (XI); o amb la varietat valenciana (V). Per la seva dificultat, l’alemany no és incorporat més del que ja ho era en els primers mecanoscrits, reduït a les expressions reiteratives que evidencien les rutines de terror del sistema.

En la línia d’aconseguir un text apropiat al “llenguatge vivent” podem d’entendre els procés evolutiu a què és sotmès l’ús del verb *ser* quan l’autor el conjuga en pretèrit perfet. Mentre inicialment es decanta per la forma simple, d’un ús menys habitual (*foren*, “Nota de l’autor”), a *mc1* i *mc2* es decantarà per la perifràstica *van ésser*, i, finalment, per la més corrent, *van ser* (ed.63). Quant a l’ús de l’infinitiu del mateix verb en oracions subordinades, el procés evolutiu es repetirà, tendint a l’eliminació d’arcaïsmes:

per a ésser emmenats als camps d’extermini de la SS   *mc1 i mc2*
per ser emmenats als camps d’extermini de la SS   *ed. 63*
 (Nota de l’A.)

Dos casos molt semblants de la mateixa voluntat són la substitució sistemàtica del possessiu *llur*,⁷²³ en referir-se al posseïdor plural de tercera persona, per *el seu*; o la de l’adverbi de lloc *ací* per *aquí* (I).

⁷²² On és majoritari el manteniment de les expressions en alemany, atesa la seva rendibilitat literària com a instrument metonímic i obsessiu representatiu de la repressió soferta. Dintre la voluntat de versemblança, es procura que altres llengües, les que representen les diferents procedències dels deportats, també hi tinguin cabuda d’alguna manera o altra.

⁷²³ Malgrat tot, resulta difícil precisar si tots aquests canvis lèxics són responsabilitat directa d’Amat o una intervenció de Joan Sales, com solia ser habitual en les edicions que feia d’altres autors. En qualsevol cas, el fet que aquest lèxic aparegui en la forma proposada finalment en la resta d’obres dels anys cinquanta d’Amat fa pensar que pot ser perfectament obra seva i no de l’editor, però això són meres hipòtesis.

La voluntat d'acostament a una llengua més viva, menys encarcerada, provoca també la substitució del verb *colpejar*, a *mc1* i *mc2*, per *donar cops* (a ed.63, amb la rellevància que té aquest verb a l'obra; I).

Hi trobem també la tendència a matisar el text mitjançant canvis morfològics en determinats mots, cas de la substitució del verb *espessir* per *espesseir*:

<i>A través de la boira que s'espessia</i>	<i>mc2</i>
<i>A través de la boira que s'espesseïa</i>	ed.63 (I)

Com també pel que fa a la substitució de determinats mots amb significats semblants, cas de *creuar* per *travessar*:

<i>Els presos el creuaran</i>	<i>mc1 mc2</i>
<i>Els presos el travessaran</i>	ed. 63 (I)

D'altres casos semblants els trobem en la substitució de *portaviandes* (*mc1*) per *fiambres* (*mc2* i ed. 63, la forma correcta és la primera; I); d' *exterminar-los* (*na1*, *na2*) per *aniquilar-los* (*mc1*) i optar finalment per *anihilador-los* (*mc2* i ed. 63; "Nota..."); de l'elecció final de l'adjectiu *destructives* (ed.63; "Nota...") per *destructoras* (*na1*, *na2*); o de l'opció d'un més neutre *nacional-socialisme* (ed. 63; "Nota...") en substitució del terme *feixisme* (*na1*, *na2*).

La funció testimonial i vivencial de l'obra provoca també canvis de persona en la flexió de determinades formes verbals. Es substitueix, en determinats moments, la distant tercera persona del plural, per la propera, per la implicació que suposa, com hem vist, primera del plural:

i el testimoniatge dels qui [que mc1] visqueren i foren rescatats
mc1 mc2

---

i el testimoniatge dels qui visquérem i fórem rescatats
ed. 63 (Nota)

Aquesta substitució, que va més enllà de la variant específicament morfològica, encaminada a remarcar la motivació de la novel·la, no es contradiu amb l'esperit essencialitzador que es percep en el procés de correcció de les variants de contingut, i que tendeix a generalitzar més que no individualitzar.

Sorprèn, en una línia semblant, la substitució del substantiu *maltractaments* (*na1*, *na2*, *mc1* i *mc2*), per *maltractes* (ed. 63, "Nota"), quan, de fet, la forma normativa és la primera.

Es palesa la substitució de mots que denoten determinades modes, cas de la substitució d'*esnobisme* (*mc1*, *mc2*) per *trucs* (ed. 63, malgrat les evidents diferències semàntiques; I).

S'evidencia una clara evolució en la utilització de les preposicions *a* i *en*, introduint certs complements de règim verbal (com també en el cas dels circumstancials, on inicialment abusa de la primera), malgrat que la tendència sigui la d'optar per la segona:

<i>Reeixir a aquesta comesa</i>	<i>na1 na2</i>
<i>Reeixir en aquesta comesa</i>	<i>mc1 mc2 i ed. 63 (Nota)</i>

Hi ha una certa evolució cap a la preferència de la forma *en d'altres* (ed. 63), després d'haver evolucionat des de la forma *a d'altres* (*mc1*), passant per la intermitja *en altres* (*mc2*).

Quant a l'ús dels relatius, Amat es decanta de seguida per l'ús del *qui*, referit a persones, en detriment del *que*:

<i>dels que vam viure aquella aventura</i>	<i>na1</i>
<i>dels qui vam viure aquella aventura</i>	<i>na2 mc1 mc2 ed.63 ("Nota")</i>

De la mateixa manera, i més tardanament, tendirà a substituir la forma del pronom relatiu *allò que* pel precedit de l'article neutre, *el que*:

<i>allò que aquí gairebé no sap</i>	<i>mc1 mc2</i>
<i>el que aquí gairebé no sap</i>	<i>ed.63 ("Nota")</i>

L'ús del guió, utilitzat per separar determinats mots compostos, requereix un procés de normativització força llarg, alternant aquells que ja detecta a *mc2*, cas de *passamuntanyes* (*passa-muntanyes* a *mc1*; I), amb aquells que trigarà a detectar, cas dels colors *blau cel* i *blau fosc* (*mc1* i *mc2*), que passen a *blau-cel* i *blau-fosc* (ed. 63; I), o les mateixes vacil·lacions demostrades davant d'altres casos, com el del substantiu *nou-vingut*:

<i>els nous vinguts</i>	<i>mc1</i>
<i>els nou vinguts</i>	<i>mc2</i>
<i>els nou-vinguts</i>	<i>ed.63 (actualment nouvinguts; I)</i>

Quant a l'ús dels signes de puntuació, cal destacar la progressiva eliminació dels signes d'interrogació, quan inicien una frase interrogativa, tant si la frase és breu com si és llarga, fet que és recuperat a l'edició de 1963 i que fa pensar en una intervenció de l'editor. El mateix s'esdevé amb el signe d'admiració quan introdueix una frase exclamativa.

Pel que fa al signe d'admiració, val a dir també que bona part de les oracions exclamatives que acabaven amb aquest signe, són transformades en oracions enunciatives, malgrat que continuen conservant, semànticament, una certa intenció exclamativa:

<i>Ja sabreu el pa que s'hi donen!</i>	<i>mc1 i mc2</i>
<i>Ja sabreu el pa que s'hi dóna.</i>	<i>ed.63 (I)</i>

Sembla clara la intenció d'Amat d'allunyar el text del sentimentalisme i fer-lo més sobri, menys exaltat.

Una trajectòria semblant s'esdevé amb els punts suspensius, utilitzats a bastament a *mc1* i *mc2* per indicar la interrupció voluntària d'un pensament, i que es veuran substituïts posteriorment per punts, intentant defugir el caràcter connotatiu, suggestiu, del text, per centrar-se en uns esdeveniments que, de per si, ja aporten una gran força semàntica:

Darrera la boira, intuïa un secret terrible... *mc1 mc2*

Darrera la boira, intuïa un secret terrible. *ed.63 (I)*

Les variants de puntuació demostren les dificultats d'Amat per trobar una sintaxi pròpia, acurada i el més simple i adequada a la norma possible. Així cal entendre el llarg procés que el porta a optar per la substitució de les oracions subordinades adjectives especificatives per les explicatives (més generalitzadores):

Quatre camps entre els innombrables que hi havia a Alemanya particularment interessants de cara als lectors...

na1 na2

Quatre camps entre els innombrables que hi havia a Alemanya, però particularment interessants de cara als lectors...

mc1 mc2

Quatre camps entre els innombrables que hi havia a Alemanya, particularment interessants de cara als lectors...
ed.63 ("Nota")

Cosa que també succeeix en el cas de les aposicions (sintagmes que amplien o afegeixen una qualitat no essencial de l'antecedent):

la vida d'uns personatges reals o no *mc1*

la vida d'uns personatges, reals o no, *mc2 ed.63 ("Nota")*

Malgrat tot, es nota una certa vacil·lació en la concepció de les subordinades de relatiu adjectives, de vegades separades per comes -com la

tendència apuntada-, i de vegades no (malgrat tinguin un clar sentit determinatiu):

<i>A través de la boira que s'espesseïa a mesura...</i>	<i>mc1</i>
<i>A través de la boira, que s'espessia a mesura...</i>	<i>mc2</i>
<i>A través de la boira que s'espesseïa a mesura...</i>	<i>ed.63 (I)</i>

Cal relacionar, tant amb la recerca d'exactitud i claredat com en la recerca constant de la simplicitat, la substitució tardana del punt i coma pel punt en els casos en què la seva utilització fa la sintaxi molt feixuga, malgrat es tracti de frases que es relacionin estretament entre si pel sentit:

Mescla de pintoresc i de dramàtic que presenta l'aiguabarreig de races, de nacionalitats i d'individus, obligats a la convivència més estreta; vicissituds d'un duel acarnissat...

na1 na2 mc1 mc2

Mescla de pintoresc i de dramàtic que presenta l'aiguabarreig de races, de nacionalitats i d'individus, obligats a la convivència més estreta. Vicissituds d'un duel acarnissat...

ed. 63 ("Nota")

4.7.2 Cap a la captació de “l’esperit del camp”

Amat comença a escriure la novel·la només tres mesos després d’haver acabat amb nou anys de periple personal, la qual cosa fa que el distanciament necessari entre la realitat viscuda i els materials de ficció que està creant sigui molt difícil d’assolir, i que hagi de ser en una fase posterior quan es dugui a terme aquest procés, sobretot defugint l’anècdota, l’abús de l’adjectiu o de l’oració explicativa, amb la intenció d’essencialitzar, donar valor genèric i simbòlic als esdeveniments (per copsar l’*“esperit del camp”*, que tant obsessiona Amat i altres autors com Jorge Semprun, Robert Antelme o Primo Levi).

Aquesta tendència queda clarament apuntada en el procés d’evolució de la “Nota de l’autor”, en la qual Amat es justifica d’haver escollit la forma novel·lada, per escriure les seves vivències, per tal com és “la més fidel a la veritat íntima”. Malgrat aquesta intenció, allò que es traspuia en *na1* i *na2* és un to exaltat, on la manca de perspectiva temporal i d’assumpció del passat fa que el mateix Amat, només unes setmanes més tard (les que van de la *na2* a *mc1* i *mc2*), s’adoni d’aquest fet i iniciï el procés de reelaboració.

En aquest breu impàs, suprimeix les referències al seu compromís polític amb la República espanyola i la resistència francesa, elimina l’esment a les actituds de Franco, Pétain i Hitler envers els espanyols capturats en territori francès durant la Segona Guerra Mundial; i, finalment, n’extreu també dues referències a la situació interna espanyola: la situació d’immediata postguerra, i el desconeixement del fet que molts conciutadans morien als camps nazis.

El criteri general d’intervenció en el text és el de la reducció progressiva, fonamentat en dues premisses: evitar problemes amb els òrgansensors i pulir un estil que s’ha anat configurant al llarg del mateix procés d’elaboració. Claude Lévi-Strauss assimila aquest fenomen a un procediment propi de l’art en general quan afirma: “L’immense majorité des oeuvres d’art sont aussi des

modèles réduits”.⁷²⁴ La reducció esdevé, així, un procediment estilístic indispensable dintre del marc de la literatura concentracionària, per exemple en Robert Antelme (1957) quan reconeix: “In faut beaucoup d’artifice pour faire passer une parcelle de vérité. Un bout de vérité suffirait, un exemple, une notion.”⁷²⁵ Ho serà també en Levi (1996), quan pretén, des de la individualitat del Dr. Pannwitz i del jo textual, reflexionar sobre tot l’abast d’un fenomen, quan afirma: “Perquè aquella mirada no va ser entre home i home; i si jo sabés explicar a fons la naturalesa d’aquella mirada, intercanviada com a través de la paret de vidre d’un aquari entre dos éssers que viuen en medis diferents, també explicaria l’essència de la gran follia del tercer Reich.”⁷²⁶

La reducció, a voltes en forma de metonímia, ajuda Amat a superar la dificultat d’explicar/representar l’enormitat dels fets viscuts mitjançant les mancances pròpies del llenguatge, com reconeix Barthes⁷²⁷ al voltant de tota la literatura generada posteriorment a la primera guerra europea –però amb mostres des de 1848- entesa com a símptoma de modernitat, i que el mateix Adorno⁷²⁸ relaciona amb altres procediments, alguns dels quals també hem trobat a la novel·la amatiana, com l’abolició de la linealitat, el desmembrament de la intriga, la dispersió de les identitats i les percepcions, etc.

En la línia del que s’ha apuntat quant a la “Nota...”, per tal d’evitar-se problemes de censura Amat eliminarà de la novel·la les referències despectives al caràcter germànic (III), al seu anti-semitisme (V), a símbols de caràcter esquerrà (V), o al compromís dels espanyols per les llibertats (V).

Els motius que portaran a la supressió dels quatre fragments suprimits no han pogut ser contrastats per cap font, ni primària ni secundària, però malgrat tot, considero que és possible apuntar algunes hipòtesis, relacionades tant amb aspectes purament de coherència narrativa interna, de rendibilitat, com en aspectes ètics i extraliteraris.

---

⁷²⁴ Vegeu: *La Pensée sauvage*, París, Gallimard, 1962, pàgina 34.

⁷²⁵ Op. cit., pàgina 144.

⁷²⁶ Op. cit. pàgina 127.

⁷²⁷ Vegeu: *Le Degré zéro de l’écriture*, París, Du Soleil, 1953, pàgina 45.

⁷²⁸ Vegeu: *Théorie esthétique*, París, Klincksieck, 1974, pàgina 41.

Quant al cas del *fs1*, sobre un grup de quaranta iugoslaus que seran executats, parteixo de la base que el capítol XI significa la culminació momentània de la victòria de l'esperit del camp mitjançant un seguit de seqüències que segueixen una gradació que arriba al clímax: cosa que pot quedar exemplificada inicialment amb l'aniquilació de 2000 russos, amb una rebuda faceciosa del més pervers; posteriorment amb la gimcana muntada per a 100 txecs, entre els quals hi ha vint jueus, tractats com a bèsties en un joc macabre; que segueix amb la revista de polls, on la nuditat es converteix en una nova forma de degradació, i que culmina amb la mort de Francesc, l'esperit positiu, mitjançant l'engany de la curació i l'agonia d'una dosi escassa de benzina.

En aquest context, la introducció de *fs1* just abans de la darrera de les seqüències, a banda de no aportar significativament cap novetat des del punt de vista narratiu, desvirtua la gradació ascendent de la força de l'esperit del camp i no només això, sinó que, i això crec que ja és més palès, amb el final entre misteriós i irònic del telegrama que suposadament rep Hans Gupper anunciant la mort de la seva mare i que es converteix en una mena de càstig moral a la seva actuació a la mateixa hora que el grup de iugoslaus, es convertiria en una clara interferència amb la voluntat d'arribar al clímax, la mort de Francesc, i, alhora, significaria de fet avançar-se al càstig exemplar que pertoca als botxins quan tot just es troben en el seu moment de màxim esplendor.

Quant al cas del *fs2*, sobre la valentia d'un advocat jueu que prefereix morir a continuar sofrint, considero prou probable que Amat no volgués convertir en una heroïcitat el fet del suïcidi entès com a renúncia a la lluita per la supervivència i, per tant, per la renúncia al manteniment de la dignitat humana. Això es podria recolzar, òbviament com a hipòtesi, en el fet que d'una banda és l'únic acte que trobem en aquesta línia i, de l'altra, que aquest fragment, malgrat partir d'una experiència viscuda i contrastable a la pedrera del camp, desvirtuaria el camí emprès vers un determinat concepte o ideari ètic d'enfrontament a la barbàrie, que en cap cas passa per la renúncia conscient,

que seria aquest cas, cosa que el diferenciaria dels casos de la pèrdua de consciència del Vicent o de Pierre.

Quant al *fs3*, sobre les peripècies del famolenc “Francès”, crec que no és massa agosarat plantejar el caràcter redundat d’aquest personatge atès que ja coneixem la figura, molt més ben construïda en petits fragments, d’en Vicent, que ja exemplifica el paradigma de l’anihilament i la destrucció de l’home en forma de l’obsessió pel menjar, pas previ per la destrucció no ja intel·lectual, com a persona, sinó també física, en una mort patètica.

Finalment, quant al *fs4*, sobre les lluites polítiques al *kommando* de l’August, considero que aquest és el cas més complex tant pel que fa a l’aportació narrativa que suposa com als criteris de supressió. D’una banda hi ha una primera constatació a fer: al llarg de la novel·la ja queden descrits i delimitats els punts de vista diferents que es plantegen tant per part dels comunistes com pels sindicalistes, amb la qual cosa, i tenint present que, pel conjunt de la novel·la, aquesta lluita interna no deixa de ser un element més que juga en funció d’uns determinats objectius que es troben per sobre d’aquestes picabaralles, resulta sobrer el detall amb què és analitzada la lluita política en aquest fragment. No em sembla massa agosarat plantejar el valor hipotètic de la seva aportació més des d’un punt de vista d’interès historiogràfic que no pas estrictament literari. En aquest sentit, un cop reconeguts els personatges que hi intervenen, amb els quals Amat tingué una intensa relació en els anys posteriors al seu alliberament mitjançant la creació de l’Associació Amical Mauthausen Espanya, sembla lògic pensar que Amat pretengués preservar un cert grau d’intimitat respecte les pugnes de poder per tal de no enemistar-se, com a company de l’aventura que significava l’associació. Ben cert que aquest fragment li hauria portat molts problemes.

En el seu procés de revisió posterior, molts fragments d’anècdotes i situacions que trobem desenvolupats a *mc1* i *mc2* Amat considera sistemàticament d’escurçar-los, que no resumir-los, cenyint-se així a la trama

central. Això, que és una constant, és el que passa, per exemple a III, IX, X, XI, etc.

Pel que fa a la voluntat de trobar un estil propi que s'adigui als objectius que s'ha marcat, Amat evidencia les seves vacil·lacions en el domini de les tècniques narratives en els primers capítols mitjançant una sèrie d'intervencions diverses.

És constant la intervenció a què sotmetrà els comentaris del narrador fets a propòsit de les intervencions dels interlocutors, ja sigui eliminant part del pes adjectival:

-Ja som a casa - va fer en Francesc amb ironia amarga.

mc1

-Ja som a casa -va fer en Francesc amb ironia poc espontània.

mc2

-Ja som a casa -va fer en Francesc amb ironia

ed.63 (I)

escurçant frases:

-Mira -digué fent un esforç ofegant una emoció violenta. *mc1*

-Mira -digué ofegant una emoció violenta. *mc2*

-Mira -digué. *ed.63 (I)*

o cedint tot el pes dels esdeveniments a les paraules dels personatges, eliminant unes acotacions que condicionen el text:

-I dius que ens ho prendran tot? -preguntava algun dels nou-vinguts.

mc1 mc2

-I dius que ens ho prendran tot?

ed. 63 (II)

D'aquesta manera aconseguim un text més àgil, viu, defugint un detall que a vegades s'arriba a fer carregós, reiteratiu o evident.

La recerca de coherència obligarà l'autor a reelaborar frases o paràgrafs sencers ("Nota...", I), amb la qual cosa aconseguim una sintaxi més fluïda i entenedora. Aquest tipus d'intervenció la trobarem sobretot en els primers capítols de la novel·la.

Al llarg dels diversos processos d'intervenció de l'autor en la seva novel·la, sembla evidenciar-se la presa de consciència que està treballant no només amb experiències viscudes sinó també amb materials narratius, la qual cosa possibilita que els límits entre realitat i ficció tendeixin a delimitar-se per ser millor construïts com a material de novel·la. És així com podem entendre la supressió d'aquelles variants que evidencien en excés la pertinença dels materials, el cas més exemplificador dels quals és la detallada descripció física d'en Francesc (III), a partir de la qual l'assimilació amb en Pere Vives resulta ben evident.

En la darrera fase de correcció del text, Amat modificarà algunes dades que en anteriors revisions se li havien passat per alt, cas de la referència temporal a la durada del viatge que els porta fins al camp: que passa de "*tres*" (*mc1, mc2*) a "*dos*" dies (a *ed. 63; I*). També aprofitarà per afegir alguns detalls, el coneixement dels quals només es troba al seu abast: cas de la capacitat dels pots de mermelada "*de cinc quilos*" (*ed. 63; V*), o del fet que les finestres estessin "*sense porticons*" (*V*).

4.7.3 Les intervencions alienes

En darrer lloc val la pena destacar la voluntat d'intervenció que l'editor Joan Sales tindrà en tres fragments de l'obra.

Així, sabem que Sales fou qui proposà la nota a peu de pàgina que apareix en la "Nota de l'Autor" i que Amat acceptà sense canvis.⁷²⁹

De la mateixa manera, Sales fou qui suggerí la incorporació d'una anècdota que Amat li havia explicat temps abans, la que es refereix a un grup de fugitius russos del camp a qui els pagesos havien mort a cops de pala mentre els donaven de sopar (XV). Atès que Amat és de vacances, Sales li proposa inicialment un text per ell elaborat i que serà retocat lleugerament per Amat el setembre.⁷³⁰

Finalment, les darreres línies del text, que van des de "L'albada..." i fins a "...tebi.", on Amat conclou la derrota de l'"*esperit del camp*", foren inicialment eliminades de les galeres de l'edició per tal com Sales creia que "no s'aconsegueix res més que atenuar-ne la força lírica i dramàtica".⁷³¹ A tot això s'hi negarà Amat en una immediata resposta al seu editor: "No estic pas conforme amb l'eliminació de les quatre ratlles finals. L'explicació que trobeu sobrera -i tal vegada ho sigui des del punt de vista estrictament literari- crec que resumeix la intenció diguem-ne política del text."⁷³²

---

⁷²⁹ Segons la correspondència Sales-Amat (juny-setembre de 1963)

⁷³⁰ El text proposat per Sales és el següent: "Aleshores no ho poguérem saber, però sé ara que una bona part d'aquells dos-cents, sobretot russos, dirigits per un oficial soviètic que s'havia fugat amb ells, aconseguiren arribar a les avançades de l'exèrcit roig. Avui tenen les més altes condecoracions militars de la Unió Soviètica, on són considerats uns herois. Alguns no aconseguiren arribar-hi; esgarriat i morint de fam, un d'ells trucà a la porta d'un mas solitari, encara en terra austríaca. Era de nit. El pagès li digué que entrés, que li donaria sopar i el deixaria dormir a la pallissa. Quan el desventurat, semblant a un esquelet cobert de pellingots, s'hagué assegut a la taula que el pagès li indicava, aquest per darrera li obrí el crani d'un cop d'aixada." (Carta de Sales a Amat, Barcelona, 20 d'agost de 1963)

⁷³¹ *Ibidem*.

⁷³² Carta d'Amat a Sales (Barcelona, 25 d'agost de 1963)

4.8 La recepció

La recepció de la novel·la d'Amat compta amb una trajectòria força dilatada en el temps, paral·lela a la del seu períple editorial. És comprensible, per tant, que l'existència de la novel·la, a més de ser coneguda entre certs àmbits intel·lectuals barcelonins i a l'exili,⁷³³ tingui un cert filtratge també en la premsa. No serà, però, fins a finals de la dècada dels cinquanta quan, fracassats els intents de Bartra per a l'edició en català a Mèxic, aparegui la primera notícia de la seva existència com a obra acabada a la revista *Destino* arran d'una roda d'entrevistes a escriptors, elaborada amb la intenció de donar a conèixer les novetats editorials del Sant Jordi de 1958,⁷³⁴ en la qual es fa saber d'Amat que: “Después de la guerra ha escrito una extensa e importante novela, *K.L. Reich*, que no ha visto la luz y en la que el autor recoge extraordinarias experiencias de su internamiento en un campo de concentración alemán.”

Només mig any més tard, des de Mèxic, Anna Murià reivindica la necessitat de publicar l'obra d'Amat en un llarg article a la revista *Ressorgiment*⁷³⁵ titulat: “*K.L.Reich*, novel·la inèdita de J. Amat-Piniella”. Murià hi destaca, a més de l'anàlisi clàssic de personatges i estructura, una reflexió sobre l'elecció de gènere i focalitza el seu interès, més enllà de la necessària recuperació de la memòria històrica, en la intencionalitat moral vinculada amb la confiança en la condició humana que planteja *K. L. Reich*. Es tracta d'un planteig que, a partir d'aquest text de Murià, serà lloc comú de la recepció periodística fins a la reorientació crítica i contextual que en farà Joaquim Molas el mateix 1963.

Un cop publicada la novel·la, quatre anys i mig més tard de la primera notícia publicada, seran diversos els mitjans de comunicació que se'n faran

⁷³³ Segons conversa amb Anna Murià, Terrassa, gener de 2000.

⁷³⁴ *Destino*, Barcelona, 19 d'abril de 1958, p. 29.

⁷³⁵ *Ressorgiment*, núm. 510, Buenos Aires, gener de 1959, p. 8216-7.

ressò,⁷³⁶ això sí, de manera més aviat discreta⁷³⁷ sobretot si la comparem amb el primer *boom* editorial que s'està produint arreu de l'Europa⁷³⁸ democràtica.⁷³⁹ Es tracta, en general, de textos que s'acosten més al concepte de notícia – *Glosa*-, nota –*Archivos Médicos Biográficos*- o ressenya amb pretesa⁷⁴⁰ entrevista –*Destino*- que no pas pròpiament a la de crítica. De fet, l'única crítica literària en sentit estricte amb què compta *K. L. Reich* és la d'Alfred Badia, que apareixerà a *Serra d'Or* arran de la publicació en castellà atribuïda a Baltasar Porcel. Aquest fet condiciona, probablement, que quan aparegui uns mesos més tard l'edició catalana s'eludeixi l'anàlisi i sigui coberta únicament com a notícia, com és perceptible al *Diario de Barcelona*, *Levante* o al *Diario de Mallorca*.

Allò que la crítica periodística de 1963 destaca en primer lloc de *K.L. Reich* és, com en el cas de Murià, l'encert de l'elecció del gènere, que Badia anomena “*novel·la-reportatge*”, per al tractament del tema concentracionari, curiosament en un context europeu en què la literatura concentracionària que la crítica periodística valora és aquella que podem considerar estrictament testimonial⁷⁴¹ i al més allunyada possible de la ficció, la qual cosa fins i tot havia portat problemes a autors com Primo Levi, allunyat del concepte de *novel·la moderna* que s'impulsava des de la crítica majoritària a la Itàlia de finals dels quaranta.⁷⁴² Però allò que per Badia converteix el que hauria estat un

⁷³⁶ Cronològicament: *Archivos médicos biográficos* (núm. 87, 1962; p. 40-1); *Destino* (18 de maig de 1963, p. 57); *Serra d'Or* (agost-setembre de 1963, p. 46); *Glosa* (setembre de 1963, p. 67); *Diario de Mallorca* (15 d'abril de 1964); *Levante* (19 d'abril de 1964); *Diario de Barcelona* (21 de desembre de 1963, p. 39); *Telexprés* (26 de maig de 1966).

⁷³⁷ Una discreció paral·lela a aquella que obtenen també Levi i Antelme a finals dels quaranta. En aquells casos degut a la immediatesa d'una tragèdia que implica unes ferides obertes que els editors mateixos tenen por a aprofundir-hi i que fa que, per la seva part, els mitjans de comunicació pràcticament no cobreixin aquelles primeres edicions.

⁷³⁸ A Itàlia i a França especialment, arran sobretot de la traducció a l'anglès i la publicació de la segona edició definitiva de Levi de *Si això és un home*, amb textos nous no inclosos a la de 1947, i de la primera de Semprún, *El llarg viatge*, que obren el camí vers un següent important d'obres i d'assajos de caire divers.

⁷³⁹ A països com Hongria, que compten amb un passat concentracionari molt més remarcable que el català i espanyol i amb un potencial d'escriptors també major, el pes de la censura política del tema és encara major que el que es produeix a l'estat espanyol, com explica Imre Kertész (conversa telefònica, febrer del 2001).

⁷⁴⁰ Ho dic perquè Josep M. Espinàs construeix unes preguntes que es responen amb fragments literals de la “Nota de l'Autor.”

⁷⁴¹ Vegeu, per exemple, les reflexions al voltant d'aquest tema a la biografia de Primo Levi de Myriam Anissimov, op. cit., pàgines 380 a 398

⁷⁴² Com apunta M. Anissimov, a op. cit., pàgina 380.

testimoniatge ja de per si “eficaç” en una novel·la acostada “al gust esquemàtic modern” és precisament el “retorn” d’Amat a l’ús de tècniques clàssiques,⁷⁴³ la qual cosa possibilita que l’obra superi el document i pugui accedir a plantejar-se una reflexió moral sobre la condició humana. Badia associarà amb modernitat la contenció expressiva dels diàlegs i de les novetats tècniques presents a altres obres seves.

Paral·lelament a l’aparició de noves ressenyes periodístiques, a finals de 1963 es produeix la primera –i única– aproximació de la crítica literària científica de la mà de Joaquim Molas, la qual cosa marcarà en gran mesura la reorientació de la lectura que es farà de l’obra a partir d’aquest moment.⁷⁴⁴ Molas situa *K. L. Reich* en un lloc destacat dins el marc de la literatura catalana afirmant que es tracta d’una novel·la que “pel tema i les tècniques, [és] una de les més interessants de postguerra”.⁷⁴⁵ Al costat d’aquesta constatació àgil, tenint en compte la perspectiva temporal escassa des de la que s’està fent, Molas confegeix un discurs crític sobre la modernitat del tipus de “novel·la realista, moderna i interessant” que associa amb el compromís amb la realitat i amb l’ús de tècniques objectivistes, i que anomenarà realisme “històric”. Molas converteix *K. L. Reich* en precedent d’aquest realisme “històric”, com es pot comprovar tant inicialment a *Lectures crítiques* (1964),⁷⁴⁶ com, amb major grau de detall, a *La literatura de postguerra* (1966). En aquesta obra, que compta amb un capítol que porta per títol aquest mateix concepte, es planteja la coneguda argumentació de la via estroncada: el fet que tant *K. L. Reich* com *Tots tres surten per l’Ozama* (de Vicenç Riera Llorca, Mèxic, 1946), com als anys trenta ho havien estat algunes aportacions de Joan Oliver o Agustí Bartra, configurarien els precedents d’aquest nou⁷⁴⁷ tipus de literatura que s’encetarà vers 1959 com a resultat d’uns “lleus canvis conjunturals i, alhora, la presa de contacte de l’escriptor amb la societat on viu i de la qual, des de 1939, estava

⁷⁴³ Les cometes de “retorn” són meves perquè allò que sovint oblida la recepció de la novel·la és que malgrat que es publiqui cronològicament com la cinquena obra, de fet és la segona a nivell d’escriptura, i la primera novel·la tenint en compte que *Ombres al calidoscopi* és un llibre de retrats.

⁷⁴⁴ Com és perceptible en tot el tractament periodístic que té la novel·la arran de la mort, el 1974, de l’autor en la premsa escrita. Vegeu bibliografia general de l’autor.

⁷⁴⁵ Joaquim Molas (1975): *Lectures crítiques*, Barcelona, Edicions 62, Llibres a l’abast, núm. 121, pàgina 157.

⁷⁴⁶ Op. cit., pàgines 156 a 159.

⁷⁴⁷ El concepte que es planteja Molas és el de “novel·la nova catalana”.

desvinculat”.⁷⁴⁸ Es tracta d’uns precedents, els esmentats, que malgrat tot “no tingueren continuïtat”,⁷⁴⁹ però que, d’haver-se pogut publicar en condicions normalitzades en el seu moment, dins l’àmbit de la literatura catalana “el panorama hauria estat molt diferent”.⁷⁵⁰ Molas planteja els casos d’Amat-Piniella i de Riera Llorca com estandards únics de les possibilitats estroncades d’un tipus de literatura que ell associa a la idea de novetat i modernitat, una novetat i modernitat vinculada també amb la potenciació d’un model de literatura defensat: aquell que plantegi una reflexió sobre la realitat, i que ho faci mitjançant l’ús i l’associació de determinades tècniques pròpies de la literatura nord-americana dels anys vint-trenta: especialment les objectivistes.

En definitiva, malgrat que la crítica ha centrat el principal actiu de *K. L. Reich* en el concepte de novetat de l’aportació, aquesta novetat-modernitat és justificada des de perspectives i intencions força diferenciades. Mentre tant Murià com Badia posen l’èmfasi en la importància del seu discurs moral associat a una estructura més o menys clàssica de novel·la,⁷⁵¹ el que Molas en destacarà n’és l’ús, per primera vegada, “de les noves tècniques de la novel·la americana d’entreguerres: testimoni, fragmentarisme, manca de veritable protagonista, simultaneïtat i interferència de les accions, objectivisme, etc.”⁷⁵² –que hem contextualitzat, analitzat i matisat al llarg de l’estudi de la novel·la-, minimitzant així l’aportació moral, que ceneix estrictament al final del darrer capítol.⁷⁵³

---

⁷⁴⁸ Vegeu l’esmentada obra de Molas (1966): *La literatura de postguerra*, Barcelona, Rafael Dalmau, pàgina 19.

⁷⁴⁹ Ídem, pàgina 20.

⁷⁵⁰ Op. cit., pàgina 157.

⁷⁵¹ Pròpia de finals del XIX o principis del XX.

⁷⁵² Ídem, p. 158.

⁷⁵³ Quan afirma, a op. cit. pàgina 158: “Només al final s’arrisca a donar-nos una mena de missatge: conseqüència diria que inevitable del conjunt de sofriments i de claudicacions reportats.” Queda clar que allò que aporta novetat a aquesta obra, com en les altres destacades, no és tant el rerefons del missatge com el treball “amb tècniques adequades sobre dades extretes de la realitat més immediata.” (pàgina 156).

4.9 Criteris d'edició

L'aparat

Les línies del text base es numeren de cinc en cinc, tot recomençant la numeració a cada capítol. A l'aparat de variants la lliçó modificada es remet al text base a partir d'aquesta enumeració ordenada segons l'antiguitat de la intervenció.

No han estat consignades les variants ortotipogràfiques i de puntuació.

Sigles de testimonis

Textos complets:

mc1

Consta de 234 fulls mecanografiats a doble espai i per una sola cara, on la numeració ha estat alterada solament per extreure'n els quatre fragments suprimits (la numeració que hi manca és consignada a mà).

mc2

Versió corregida a sobre de l'*mc1*, tant a màquina com a mà.

Textos parciais:

na1

Consta de 4 fulls mecanografiats a doble espai i per una sola cara, numerats de l'I al IV, sense l'encapçalament de Nota de l'Autor.

na2

Versió corregida a sobre de l' *na1*, tant a màquina com a mà.

fs1

Consta de 4 fulls mecanografiats a doble espai i per una sola cara, numerats del 201 al 204. Els quatre fragments suprimits es troben dins d'una carpeta amb el títol manuscrit de "Fragments suprimits".

fs2

Consta de 3 fulls mecanografiats a doble espai i per una sola cara, numerats del 246 al 248.

fs3

Consta de 7 fulls mecanografiats a doble espai i per una sola cara, numerats 288, 288a, 288b, 288c, 288d, 288e, 288f.

fs4

Consta de 8 fulls mecanografiats a doble espai i per una sola cara, numerats del 294 al 301.

Taula de signes

]	separa el text crític de les variants.
[...]	indica paraules no consignades del text base.
	indica separació de lliçons diferents d'una mateixa línia.
¬	indica punt i a part.
[text]	emmarca la variant que substitueix part d'una lliçó dins un segment que en la resta queda invariànt.
om.	indica que la lliçó del text crític no apareixia en mecanoscrits anteriors.
NdE	comentaris fets per a una millor comprensió de l'edició.

5. A manera de conclusions

Primera

Per un acostament crític a un text cal –o com a mínim és recomanable- el suport d'unes fonts que ajudin a contextualitzar-lo, descobrir-ne les claus de lectura i, per tant, a entendre'l millor en tots els seus vessants. En el cas de la novel·la de Joaquim Amat-Piniella aquestes fonts, si bé existeixen quant a certs aspectes, resulten del tot parcials i incompletes.

Pel que fa al món estrictament historiogràfic sobre els camps de concentració nazis –en especial els que més ens afecten: Mauthausen, Dachau, Buchenwald i Ravensbrück- la conclusió a la qual podem arribar és que està encara per resoldre, malgrat aportacions rellevants; d'aquí que hagi calgut recórrer a fonts orals, amb tota la problemàtica de contrast que aquest fet comporta respecte esdeveniments que es remunten a seixanta anys endarrere, per tal d'omplir els buits bàsics de contingut sobre els materials referencials que estan en la base del text amatià. Sí que hi ha, però, prou fonts de reflexió sobre les implicacions físiques, sociològiques, polítiques, filosòfiques, teològiques o existencials en general del fenomen concentracionari.

Segona

Fruit de tota aquesta heterogeneïtat de materials és que sorgeixen els primers problemes, que són de caire terminològic i que encara no han estat tractats de manera científica en cap estudi, article o material que hagi estat al meu abast fins ara. Em refereixo a l'ambigüitat i a la visió esbiaixada que suposa en la major part de la crítica –tret d'alguns autors francesos- relacionar tot text –de qualsevol gènere i tipologia textual- que tingui com a motiu/pretext/tema en primer pla els represaliats del règim nazi, amb el concepte de literatura de l'holocaust o literatura del genocidi. Malgrat que com

a concepte popular és possible d'entendre'l com a hiperònim d'una determinada temàtica relacionada amb els límits de sofrença i brutalitat de la condició humana, a nivell científic no deixa de ser poc precís i estrictament parcial malgrat la seva voluntat generalitzadora.

Prèviament encara, cal precisar terminològicament l'abast d'aquests termes per tal de destriar pròpiament aquella literatura que, d'una banda no pretén fer una reflexió sobre l'abast de la repressió nazi sinó que n'és un mer marc de referència conjuntural, d'aquelles altres que, d'altra banda, bo i tenint com a centre de reflexió aquesta temàtica, ho fan al seu torn també des de perspectives diverses.

Dintre d'aquest darrer bloc -el que ens ha interessat, lògicament-, en primer lloc cal precisar el concepte de literatura de la Shoah, que és la que ofereix el punt de vista jueu de la persecució soferta mitjançant la denominada "Solució Final del Poble Jueu". Els estudis crítics recents d'aquesta literatura rebutgen fins i tot la seva adscripció a una "literatura de l'holocaust" que va perdent contingut semàntic -tret del seu vessant mediàtic/divulgatiu-. Malgrat tot, continua sent un concepte excessivament ampli atesa l'heterogeneïtat de textos i temes que abasta i a l'ús que se'n fa.

En segon lloc, hi ha una llarga tradició literària fonamentada en l'experiència del gueto que ha estat relacionada històricament com a símbol d'aquesta literatura de la shoah: amb l'emblemàtica obra d'Anna Frank com estendard. Caldria resituar la literatura de gueto -ben definida pels seus trets característics- dintre del marc de la resistència organitzada del poble jueu, evidenciant que manté, tot i els punts de contacte, diferències substancials -temàtiques i estructurals- respecte les obres situades en els camps d'extermini.

En una línia paral·lela, tant a França, sobretot, com a Itàlia -i Catalunya i la resta de l'estat- hi ha un cert volum d'obres relacionades amb una altra forma de resistència política als règims feixistes des de la societat civil organitzada, focalitzada des de la qualitat espacial inversa a la de la literatura jueva del gueto: la llibertat, encara que limitada, de moviments. Aquesta literatura

planteja una visió més àmplia de la supervivència i la lluita activa contra el nazisme, on apareixen una gran varietat de col·lectius –religiosos, ètnics, culturals, polítics, etc.- units per la causa comuna: laics, catòlics, testimonis de Jehovà i jueus; republicans en tots els seus matisos: socialistes, comunistes, anarco-sindicalistes, etc.; intel·lectuals, homes d'acció directa, etc.

En tercer lloc cal tenir presents les particularitats de la literatura del gulag, que la converteixen en una literatura que cal no confondre amb la de l'holocaust, perquè les implicacions político-espacio-temporals són substancialment diferents, malgrat que hi hagi unes constants temàtiques lògiques respecte la literatura concentracionària i la de gueto, atès que es fonamenten igualment en una reclusió –anihilació- forçada.

En quart lloc tindriem un tipus d'obra -en la qual ens hem centrat però no fonamentat únicament-, que és la que té el seu centre en l'espai del camp de concentració/extermini organitzat pels alemanys a partir de 1933. Aquest tipus de literatura, que hem anomenat concentracionària potser per primera vegada en llengua catalana⁷⁵⁴ -malgrat els dubtes de determinats col·lectius filològics-, a més de ser aquella en la qual s'inseriria la novel·la amatiana, permet també de manera explícita relacionar-la amb els clàssics⁷⁵⁵ que ha marcat el cànon europeu: Levi, Antelme, Rousset, Celan, Kertész, o Semprún.

Fins i tot dintre d'aquest tipus de literatura he cregut útil de destriar aquella que se centra exclusivament en el punt de vista del poble jueu, cas de Levi –malgrat la seva voluntat de no adscripció- però també de David Grossman o sobretot d'Elie Wiesel; d'aquella altra que se centra en el fenomen d'una manera més global: en tots els aspectes i col·lectius que hi participen, que és on hem de situar l'obra amatiana, a Robert Antelme sobretot o a Maurice Blanchot i David Rousset. Hi ha una possible explicació bàsica, en forma d'hipòtesi, de la parcialitat analítica d'uns i de la voluntat de generalització dels

---

⁷⁵⁴ Malgrat les reticències filològiques que he trobat, em remeto a la traducció francesa –avui admesa públicament-, que usa la derivació com a sistema per convertir un substantiu en un adjectiu. L'he publicat per primera vegada en articles diversos a la revista *Quadern* el 1996, i a *Els Marges*, setembre de 1998.

⁷⁵⁵ En tots els casos que cito noms considerats clàssics i emblemàtics no pretenc ser en cap cas sistemàtic, sinó simplement escollir aquells casos que, segons el meu parer, resulten significatius.

altres, que es fonamentaria en les característiques peculiars i intrínseques de la seva situació/ubicació espacial en els camps: mentre per al poble jueu es crea un sistema exclusiu pensat per ser sistemàticament enganyat en ser emmenat als camps i és agrupat aïlladament, amb excepcions que confirmen la regla, amb altres membres de la seva condició jueva, per la qual cosa no poden tenir en molts casos cap mena de contacte amb altres tipus de col·lectius i, a més, són òbviament els més castigats i anihilats sistemàticament, la situació de la resta de col·lectius (si n'exceptuem especialment els russos i gitanos, que reben tracte similar al dels jueus), com l'espanyol, esdevé substancialment diferent: conviuen amb altres col·lectius i la seva situació dintre els camps tenia menys pressió destructora,⁷⁵⁶ la qual cosa els permet fer-se una idea, per superficial que sigui, més general del que succeïa al camp perquè es pot tenir coneixement indirecte d'allò que succeeix en les zones restringides, decisions que es prenen, etc.

Més enllà d'incidir en el planteig d'una visió endogàmica de la literatura concentracionària jueva -que hi és, en part- el que proposo és la necessitat d'entendre que les circumstàncies d'aquest col·lectiu són prou claustrofòbiques i particulars com per no oferir una visió més oberta quant a implicació d'altres col·lectius en l'àmbit de les víctimes, no quant a reflexió general sobre la condició humana, que comparteixen. Sí que és cert, però, que tant el concepte d'holocaust com de shoah, encunyats arran del Judici de Nuremberg, no han fet sinó crear una assimilació biunívoca entre víctima i poble jueu que no ha ajudat, ans al contrari, a precisar tot l'abast del sistema repressiu nazi i el resultat de la qual n'és l'ambigüitat i parcialitat terminològica de què hem parlat.

---

⁷⁵⁶ Malgrat que es tracta d'afirmacions agosarades fer graus dintre la brutalitat destructora nazi, de l'estudi dels uns i dels altres i els seus testimoniatges és clar que la implacabilitat que sofrien els jueus no era comparable a la d'espanyols, francesos o altres.

Tercera

A aquesta complexitat s'hi afegeix encara un nou aspecte, la gran varietat de gèneres que s'imbriquen en el tractament de l'horror nazi. No hi ha per ara cap estudi que analitzi de manera sistemàtica les característiques pròpies d'aquest tipus d'obres classificades per gèneres i tipologies. En aquest sentit, per l'interès sistematitzador que conté, tot i no tractar-se d'un objectiu d'aquest treball, el que he fet és una proposta esquemàtica de classificació. Bàsicament he centrat la distinció de gèneres i tipologies en tres blocs:

D'una banda aquell que se situaria clarament dintre de l'anomenada literatura del jo, ja siguin autobiografies, memòries, diaris, històries de vida o relats de vida de caire divers, que tenen el seu objectiu fonamental en la voluntat de testimoniar, i que, per tant, podrien incloure també determinats relats.

D'altra banda, aquells gèneres que són pròpiament analítics: ja siguin historiogràfics, psicològicopsiquiàtrics, filosòfics o sociològics i antropològics, i que incideixen en la voluntat de fixar fets, períodes, dates, espais, personatges, responsabilitats, però també conseqüències en tots els àmbits, seqüeles també en àmbits diversos i intents de reflexió i prospecció del fenomen considerat com el més rellevant i determinant del segle XX.

Hi hauria encara un tercer bloc que seria tota la literatura que hi ha al voltant d'aquest tema i que, amb voluntat testimonial o no,⁷⁵⁷ es planteja un acostament diferent al del primer bloc, amb una concepció literària que en difereix perquè hi ha una voluntat clara de buscar la seva eficàcia, però que en qualsevol cas permet un acostament divers: des del testimoni fins a aquell que no ha viscut els fets i s'hi acosta en tant que tema.

---

⁷⁵⁷ Georges Perec seria exemple del primer cas, en op. cit., i l'obra d'Abert Salvadó *El relat de Gunter Psarris* del segon. Entremig hi hauria la voluntat de denúncia des de la ficció, no testimonial atesa la seva no presència en els fets, de les obres de Maria Àngels Anglada, *El violí d'Auschwitz*, i de Vicenç Villatoro, *La memòria del traïdor*.

Es pot concloure, en aquest sentit, que l'extermini industrial nazi s'ha convertit en un motiu temàtic recurrent que depassa la seva adscripció als supervivents de l'horror i per tant al mer testimoniatge, i que és aprofitat com a recurs per submergir-se en les interioritats més obscures -els miralls tèrbols de Ferran de Pol- de la condició humana.

Quarta

Pel que fa a l'encaix de *K. L. Reich* dintre del context de la literatura tant catalana com europea que té com a centre d'atenció el món concentracionari de Mauthausen resulta palès que es tracta de l'únic cas d'obra que s'acosta a aquell horror concentracionari des d'una concepció explícitament novel·lada, si n'exceptuem el cas peculiar de l'obra de François Wetterwald, *Les morts inútils*. Bona part dels motius que porten a aquesta decisió –que n'implica al seu torn d'altres–, a més dels justificats pel propi autor, poden trobar-se en el fet que Amat es proposa alguna cosa més que el record/tribut i el testimoniatge concentracionari per tal com estem davant d'una novel·la d'educació, amb el que té subsidiàriament d'aportació didàctica, i de la condició humana amb tanta claredat que depassa el marc referencial austríac en què situa –lògicament- la novel·la.⁷⁵⁸

Tret d'un grup més aviat reduït de novel·les/narracions amb voluntat literària, la majoria d'obres se situarien dintre l'òrbita de l'anomenada literatura del jo, on les memòries i les històries de vida formarien el grup principal, i en què les obres de caire analític, especialment la de Montserrat Roig dintre del nostre àmbit literari, resulten fonamentals per tal de fixar un tema i proposar-ne els seus marcs de referència. L'obra de Roig és una mostra palesa de la dificultat d'adscripció a un determinat gènere assagístic o tipologia textual: mentre la part final, els llistats, esdevenen el document més rellevant des del punt de vista historiogràfic -feta sota l'encàrrec obsessiu de Josep Benet- perquè fixen per primera vegada noms, dates i llocs contrastables, la resta es mou entre l'assaig sociològic, literari o antropològic. Una cosa semblant ocorre

---

⁷⁵⁸ La prova és que el narrador ens parlarà d'altres camps de concentració: Buchenwald, Dachau, Lublin, i Auschwitz, la qual cosa confirma la voluntat essencialitzadora.

amb l'obra de Tísner, *La diàspora catalana*, en què la part dedicada a Mauthausen es mou entre el llibre de viatges, la memòria i l'assaig sociològic.

Una constant en les històries de vida és el seu caràcter militant, com evidencien les obres de Constante o del valencià Francesc Batiste –que publiquen en castellà-, que han configurat al llarg dels anys la visió “oficial” de la participació peninsular a Mauthausen, cosa que el mateix Amat, company i amic, tracta de matisar –i criticar- en diversos fragments de la novel·la, i no dic ja en el fragment suprimit que té per motiu central les desavinences entre els diferents col·lectius espanyols al camp. Un fenomen singular és el de determinats deportats catalans com Josep Borràs, que editen les seves obres en francès i des de l'exili, i són una mostra palesa del que succeeix a bona part de la diàspora catalana que sobreviu a l'extermini: conseqüents amb les seves idees republicanes i veient impossibilitada la seva tornada a casa en molts casos, refan les seves vides en territori francès, on viuen encara -els que són vius- i lluiten des d'associacions franceses, moltes d'elles formades exclusivament per catalans, perquè no es perdi la memòria de l'horror sofert.

Hi ha altres casos peculiars, com l'anàlisi psiquiàtrica que fa Guy Lemordant del món concentracionari de Mauthausen, amb menor repercussió que el treball de Viktor Frankl però amb un grau d'anàlisi encara superior. També l'obra de Paul Le Caër, fonamental per entendre la figura de César Orquín fins ara, la qual cosa ajuda en la composició d'idees sobre el personatge de l'August. Persona i personatge han aconseguit cobrir la seva imatge d'una nebulosa enigmàtica que perdura fins als nostres dies, en què tot just ara se sap que vivia a Mèxic allunyat de qualsevol contacte amb col·lectius peninsulars republicans.

En aquest sentit resulta important de destacar que en contextualitzar l'obra amatiana en l'àmbit català sovint es fa referència a tres obres: les *Cartes des dels camps de concentració*, de Pere Vives, el *Crist de 200.000 braços*, d'Agustí Bartra, i *De lluny i de prop*, de Lluís Ferran de Pol. Hauríem de precisar que, tret de les darreres “Cartes Postals” escrites dintre del KL Mauthausen per Pere Vives, ens trobem davant de literatura de camp de

concentració, que poc té a veure conceptualment –temàticament sí- amb el món concentracionari nazi, i respecte del qual hi ha escasses referències a la novel·la però un gruix de poemes significatiu al recull *Les llunyanies, poemes de l'exili*. En la literatura de camp de concentració/refugiat el que preval és la precarietat, l'angoixa per les conseqüències de la desfeta, que es relaciona amb la incertesa del destí final –amb punts de contacte com la por, la fam i la mort-, però que no arriba a l'extrem de l'angoixa total, primària i intel·lectual si és possible, que es sofreix sistemàticament amb violència física i moral extrema als camps d'extermini nazis.

Cinquena

Un cop els supervivents aconseguen sortir dels camps, sorgeix la primera de les polèmiques, centrada en el fet de plantejar-se la pertinença del record, que implica *de facto* el testimoniatge, o de la voluntat d'oblit. Es tracta d'un fals debat en què les circumstàncies personals la major part de les vegades decideixen el camí a seguir. Cal partir de la base de la frase que, en forma de sentència, pronuncià en una conversa informal l'esposa d'un dels deportats peninsulars més coneguts, Mariano Constante: “El meu marit no ha sortit mai del camp de concentració”. Afrontar aquest trauma, a bastament estudiat des de tots els vessants científics, per tal d'intentar refer una existència marcada-estigmatitzada per l'horror sofert és un dels reptes més rellevants que es plantegen a nivell individual però que comparteixen col·lectivament,⁷⁵⁹ i on ni les creences religioses no són capaces de fer suportables, com ho mostren els suïcidis emblemàtics de Primo Levi, Paul Celan o Jean Améry.

Davant de la tessitura es plantegen dues opcions ben delimitades: la d'aquells qui decideixen intentar refer una vida abans d'intentar assumir les circumstàncies sofertes, cas paradigmàtic justificat *ex professo* de Jorge Semprún; o el d'aquells que, immediatament, veuen en el record i el

---

⁷⁵⁹ Resulta paradigmàtic el fet que molts deportats de tota procedència han tingut posteriorment per parella deportades en camps de dones diferents als seus. La força del pas concentracionari ha estat tan gran que només han trobat comprensió, com han comentat manta vegades diversos deportats com Josep Escuer (exdeportat de Dachau i casat amb una exdeportada de Ravensbrück), en altres víctimes del mateix fenomen.

testimoniatge una manera, obsessiva en la major part de casos, de vehicular el sofriment per tal de poder-lo convertir en referent social dels límits de la condició humana i de l'horror que és capaç de crear. És en aquest grup que cal incloure Primo Levi, Robert Antelme o Joaquim Amat-Piniella. Amat articula un tipus de necessitat que comparteix fil per randa no només amb Levi sinó amb la major part d'històries de vida escrites de manera ben primerenca, entre el mateix 1945 i 1948. Tret del cas d'Antelme, tant en Amat com en Levi – òbviament- aquesta necessitat obsessiva de record -comuna a la major part de supervivents que he conegut- no els possibilita la recuperació d'un itinerari vital amb el mateix grau de qualitat que abans de l'experiència. Dit d'una altra manera: malgrat la necessitat d'expiació a través de la literatura, puntual en Amat i reiterada en Levi, l'obsessió de la vida concentracionària condiona de manera rellevant, o definitiva, la resta dels seus itineraris vitals, i literaris.

En qualsevol cas, Amat resulta a nivell europeu paradigmàtic del camí intuïtiu que li cal emprendre a l'intel·lectual per tal de fer sentir la seva veu sobre un aspecte tan fosc de la condició humana: perquè ho fa des de dins mateix del camp, escrivint un dels poemaris més llargs que s'han editat sobre l'experiència concentracionària arreu, i, com Levi, projectant una obra en prosa que ajudi al món a entendre allò que tot just està vivint.

Sisena

Amat s'avança, en aquest sentit, al debat que es deriva d'aquells qui afronten la voluntat decidida de preservar la memòria, centrat a intentar saber qui és el vertader testimoni: el supervivent o els milions d'*absents*? Mentre hi ha qui encara justifica la indicibilitat del testimoniatge atesa la seva mort –la dels “vrais témoins”-, Amat se situa també intuïtivament, sense reflexió en aquest sentit perquè per ell és clara –com traspua la justificació de la “Nota...”-, entre aquells que creuen que -com Todorov, Levi, Grass, Grossman o Wiesel- l'únic testimoni possible és el del supervivent, que haurà de fer palesa la parcialitat del seu testimoniatge però que, alhora, ha d'intentar suplir l'absència dels companys mitjançant el record: record que significa recuperar noms, dates i, si

és possible, itineraris vitals, detalls convivencials, etc., tot allò que els faci, en forma de tribut, veritables *protagonistes* del sofriment.

La intuïció que, en aquest sentit, torna a mostrar Amat resulta d'allò més rellevant perquè, si bé és palès que ell no ha pogut participar d'uns debats que just arrenquen en acabar el seu primer procés d'escriptura de la novel·la,⁷⁶⁰ no deixa de ser menys cert que de manera explícita es preocupa per situar en primer pla rellevant les figures dels salvats/*dissortats*, aquells que no podran *testimoniar* i que són els principals receptors del sofriment: Francesc, Werner, Vicent o Heinrich així ho demostren. Principals receptors del sofriment i també de les reflexions d'aquells que sí que han pogut testimoniar, com també podem veure en un altre cas paradigmàtic d'aquest fet: l'obra tardana de Roman Frister, prova fefaent del pes del remordiment que suposa sobreviure a costa de la mort ni que sigui del teu millor amic i que obliga, al final del propi cicle vital, de fer-ho saber en forma de memòria desbordant de sentiment. Remordiment, d'altra banda, que està en l'arrel de la insuportabilitat de l'existència de Levi o Celan o dels grisos darrers anys d'Amat. Un Amat que a *K. L. Reich* trasllada hàbilment a l'Emili el seu sentiment de culpa, no pel fet d'haver provocat el mal en els altres –a l'estil de l'Ernest-, que no ho ha fet, sinó pel fet que s'ha procurat la salvació egoïsta sense preocupar-se massa inicialment de la dels altres, o per no haver-s'hi implicat prou. "L'embrutiment" amatià⁷⁶¹ té tants matisos com la "zona grisa" de Levi, i aquell és, si és comparable, el més subtil i destructor: tota supervivència s'aparella, per acció o inacció, a la no-supervivència de l'altre.

Setena

Superada la indicibilitat, allò que es plantegen els que creuen en la dicibilitat és el problema del llenguatge –de la *parole détruite*-, obsolet per explicar *Auschwitz*. Situat al centre de la reflexió de Theodor Adorno, Amat resol sobre la marxa el problema del llenguatge -de trobar un llenguatge que

⁷⁶⁰ Que conté ja tots aquests elements.

⁷⁶¹ Una de les seves aportacions conceptuals rellevants, molt en paral·lel a les de Levi. Trobem un concepte per a cada autor i cada cas.

pugui expressar i fer comprendre l'horror sofert- recurrent a les tècniques pròpies de la ficció, és a dir, del llenguatge que, a través de l'ús de l'habilitació i els mites fonamentals, es converteix en connotatiu, suggestiu i possibilita la construcció isotòpica que esdevindrà recurrent en aquest tipus de literatura.⁷⁶² D'aquesta manera, mitjançant un sil·logisme que esdevé reflexió, pot ser fidel a una "veritat íntima" que molt probablement la dada objectiva, el llenguatge convencional i denotatiu, realment no creu que pugui oferir amb la mateixa força i convicció per tal com no està preparat que explicar allò que resulta impossible d'imaginar fins i tot per a aquells que l'han sofert, els quals s'obliguen així a fer un doble esforç: comprendre i fer comprendre, en mots d'Améry.

Amat defensa la tesi, per tant, que a voltes per arribar a la "veritat" essencial cal usar aquells miralls corbats que fan possible, com en el cas paradigmàtic de David Rousset o de Georges Perec, una més adequada transmissió dels universals –en forma de significants- que es pretenen transmetre. Aquesta és una de les reflexions tòpiques de tota la literatura autobiogràfica a la qual s'enfronta el supervivent concentracionari: com transmetre veritablement una realitat viscuda. I a aquesta dificultat hi hem d'afegir encara el fet personal que es tracta de la primera novel·la que escriu Amat, malgrat que sigui la penúltima a publicar-se: Amat ha de construir un llenguatge adient per als seus objectius al mateix temps que construeix el seu itinerari com a escriptor, i això en un context en què fer-ho en llengua catalana no feia sinó afegir encara més grau de dificultat, com es percep en tot l'itinerari que suposen les versions de l'edició crítica.

L'ús d'aquestes tècniques novel·lesques l'enfronta a la major part de teoritzadors del testimoniatge jueu, que consideren que el testimoniatge ha d'eludir certs tipus de recursos ficticials. Però amb l'aparició dels treballs d'Annette Wieviorka, que considerarà el testimoniatge estricte com a "indigest", s'ha donat un tomb crític a aquest aspecte, fet que molt probablement hagi

---

⁷⁶² En què es relacionen simbòlicament mots en principi sense relació aparent, que prenen valors nous i brutals: com neu, fum, pedrera, xemeneia, crits.

possibilitat el sorgiment de tot un conjunt d'obres estrictament fictivals al seu voltant.

Vuitena

Trobat el llenguatge considerat com a més pertinent, la qual cosa implica d'alguna manera el tipus de text i de to adoptats, el següent pas a resoldre, en la voluntat de fidelitat a la veritat, és allò que es considera dicible. En aquest sentit, apareixen per omissió els grans tabús de la literatura concentracionària: el col·laboracionisme –entès com a embrutiment moral-; la sexualitat en qualsevol dels seus matisos, que anirien des d'aquella que és possible dintre de determinats contextos amb llibertat de decisió fins, i sobretot, la que és una manera perversa més de submissió: la prostitució, tant femenina com masculina; les lluites internes entre deportats, en el cas dels espanyols potser la més significativa de les existents; o, curiosament un dels més sorprenents: qualsevol explicació al voltant de les activitats de lleure dintre els camps.⁷⁶³

Enfront d'aquesta voluntat subtil d'acotament temàtic, tant implícita com explícita verbalment o perceptible en nombrosos textos crítics i testimonials, resulta paradigmàtic com Joaquim Amat i Primo Levi esdevenen dos dels escriptors-testimonis-deportats que probablement es plantegen el fenomen concentracionari des d'una perspectiva més global, perquè hi trobem la voluntat de tractar, amb les reticències pròpies de cada un, tots els laberints i miralls tèrbols de la condició humana,⁷⁶⁴ d'aquí que incideixen en una anàlisi detallada de la “zona grisa” que Amat anomena grau “d'embrutiment”, i que inclou bona part d'aquests tabús. Ofereixen tots “els matisos del gris”, en mots de Gunter Grass –“gris plom” en Amat-, i és per aquest motiu que, com Robert Antelme, són obres que depassen l'anàlisi concentracionària per situar-se en l'òrbita de la reflexió sobre la condició humana, com havia marcat el camí recentment

---

⁷⁶³ Preguntats Antoni Roig, Josep Escuer, Mariano Constante o Francesc Batiste per què no expliquen mai què feien els vespres o els diumenges, m'han respost sempre succintament que allò no era rellevant. Per a ells, el lleure no és un significant de valor universalitzador perquè distorsiona els vertaders significants: dolor, por, fam, mort, sofriment físic i moral, etc.

André Malraux, i que compta amb una llarguíssima tradició tant literària com filosòfica.

Novena

Hem analitzat sobretot, per tant, obres i autors que, més enllà del testimoniatge, plantegen reflexions teòriques sobre tots aquells aspectes que es deriven d'una experiència traumàtica: la voluntat de comprensió, de recerca d'un llenguatge, de la selecció i justificació temàtica i conceptual, i, en definitiva, dels objectius explícits i implícits de l'acte creatiu que proposen. Resulta lògic pensar, i és palès, que aquest segon tipus d'obres es derivin de supervivents que o bé ja tenien un bagatge intel·lectual i/o d'escriptor, cas de Joaquim Amat, o que s'inicia en aquest precís moment, com en el cas de Roc Llop o, en una altra *dimensió qualitativa*, Primo Levi, Kertész, Steinberg... En la resta d'autors que ofereixen el seu testimoniatge resulta ser l'únic acostament puntual a l'autoria escrita que tindran en els seus itineraris vitals: es tractaria dels casos exemplars dels Francesc Batiste, Neus Català, Mercè Núñez o Antelme, la qual cosa explica, si ho generalitzem a la major part d'obres testimoniales, l'escassa aportació en aquest sentit teoritzador. Malgrat això, no treu que les solucions adoptades per cada un d'ells, més o menys destres, no deixen de mostrar implícitament la manera d'afrontar i de resoldre els mateixos problemes de caire tècnic i teòric.⁷⁶⁵

Desena

Escrites les primeres obres de temàtica concentracionària en la segona meitat dels mateixos anys 40, la dificultat o impossibilitat de la seva publicació no és un fenomen, curiosament, que afecti només a Amat pel fet d'intentar-la publicar en el marc de la dictadura franquista, sinó que -potser aquesta és una

---

⁷⁶⁴ Mentre Levi incideix més en una anàlisi conceptual, filosòfica del fenomen, no tracta de manera tan directa temes com la prostitució o la divisió de col·lectius, entre altres coses perquè no els va poder viure.

⁷⁶⁵ Per exemple, Neus Català justifica d'entrada la "veritat" de la realitat explicada, com ho fa Levi en la darrera frase del "Prefaci" a *Si això és un home*, com Mercè Núñez en la seva justificació del pacte autobiogràfic.

descoberta sorprenent-, la resta de països occidentals que recuperen les seves llibertats democràtiques tampoc no veuen a través dels editors amb bons ulls l'edició d'obres que furguin en temes que no *ajuden* –segons l'eufemisme d'ús a l'època- a la reconciliació/oblit i recuperació morals després del conflicte bèl·lic i que, així, que no són *vendibles*; aquest fet s'esdevé tant a Alemanya i Itàlia com també a França. Si el llarg periple de l'obra amatiana n'és la paradigmàtica en el cas singular espanyol (en un cert paral·lelisme al que succeeix en aquest àmbit a Hongria, amb matisos), la de Levi ho és en el cas italià o Antelme en el francès,⁷⁶⁶ en què el rebuig de diverses editorials els obliga a una edició que assoleix un escassíssim ressò, i que no serà fins als anys 60-70 que llurs reedicions assoliran el reconeixement que no havien tingut fins llavors.

Onzena

L'elaboració de l'edició crítica, que es fonamenta en el text base de 1963, aquell que Joaquim Amat-Piniella va validar per a les escasses reedicions posteriors sense introduir-hi esmenes,⁷⁶⁷ remet inexorablement a una reflexió prèvia. El fet de considerar el text base admès el publicat el 1963, tant en castellà com en català, no pot eludir el fet que la lectura contextualitzadora de la novel·la no prengui bona part del seu sentit si no ens situem en els mesos que van de 1945 a 1946, quan escriu les dues primeres fases de redacció de *K. L. Reich*, perquè en aquesta fase -evidenciada en el text crític resultant- hi trobem ja tots els elements que la situen en la primera línia europea de les reflexions tant d'ordre concentracionari com sobre la

---

⁷⁶⁶ Ambdues de 1947, amb escàs ressò fins a les seves reedicions; no dic ja el cas de Kertész.

⁷⁶⁷ Ja ha quedat explicat que malgrat la possibilitat oberta per Joan Sales, Amat no volgué reintroduir fragments de *mc2*, utilitzat com a text base de l'edició de 1946 feta a Edicions 62 el 2001. Una de les raons més defensables, en forma d'hipòtesi no contrastable, rau en un doble fet: d'una banda tot el periple del llarguíssim procés autoreductiu i essencialitzador, que deixa *mc2* com un text superat quant a l'estil que Amat ha anat consolidant a força de publicar fins a tres novel·les i al qual no té cap esma de retornar pel dolor que això li causava, com certifiquen les seves amistats, i de l'altra perquè el seu interès per refer certs aspectes que haurien recuperat episodis o reflexions de *mc2* es poden produir només (si miren les reedicions fetes) després de 1966, quan, publicada *La ribera deserta*, decideix no tornar a escriure mai més i intentar evitar tot contacte amb el món concentracionari, cosa que només deixà de fer en la relació amb Montserrat Roig, que donà lloc al seu emblemàtic llibre, i a la commemoració del 25 aniversari de l'alliberament, que el dugué a Mauthausen i Gusen com a forma de comiat.

condició humana.⁷⁶⁸ És a dir, precisament l'edició crítica permet i potencia aquesta lectura dels aspectes més teòrico-reflexius i filosòfics. El fet de no haver-se pogut publicar durant disset anys no treu que siguin datables i intrínsecs a ella, com no es discuteix en els casos de Primo Levi o Robert Antelme el fet que, malgrat que les primeres edicions pràcticament no tingueren ressò, se'ls inclogui dintre les reflexions que es produeixen al llarg dels quaranta, la qual cosa els situa lògicament en l'avançada de la reflexió sobre el tema.

Aquesta és la perspectiva, al meu parer, que situa l'obra amatiana com una aportació significativa i rellevant a nivell europeu, en què la seva *lectura* intuïtiva d'un seguit de polèmiques, discussions i reflexions que resol de manera individual, perquè per motius estrictament conjunturals⁷⁶⁹ n'ha estat absolutament aliè, apunta línies de recerca ben properes/paral·leles al conjunt heterogeni d'obres europees i fins i tot, com hem vist, amb aportacions conceptuals novedoses.

Dotzena

En qualsevol cas, les diferents fases de redacció de *K. L. Reich* posen al descobert les limitacions pròpies del tractament d'un tema respecte del qual cal trobar un llenguatge adient alhora que es va construint l'Amat escriptor professional. Les solucions adoptades tendeixen a una doble línia:

D'una banda ser fidel al màxim possible, en tots els sentits i matisos, a la seva "Nota de l'Autor" i a la seva "veritat íntima" literària, la qual cosa implica cenyir-se a l'estil directe àgil dels diàlegs, el canvi d'un to exaltat per un altre de més mesurat, i, especialment, la voluntat d'essencialitzar un rerefons moral que depassa el mer testimoniatge i que significa l'eliminació de tot allò superflu -a l'estil d'Antelme-, ja siguin digressions d'escenes, com escenes senceres. Els quatre fragments eliminats immediatament després de la primera redacció

---

⁷⁶⁸ Quant a aquest tema crec que, com s'ha dit, incideix més en unes solucions pròpies dels anys trenta europeus que no pas dels seixanta.

⁷⁶⁹ Els debats són paral·lels en el temps però sobretot posteriors a la doble redacció.

incideixen en aquesta línia essencialitzadora: d'una banda no trencant certs *tempos* interns, propis de la construcció novel·lada; d'altra banda no reiterant seqüències/aportacions ja prou recollides per la veu en eco, cenyint-se per tant a les diferents trames/línies obertes; no evidenciant més del compte la procedència referencial dels materials de ficció que està confeccionant, per exemple en la descripció del Francesc; i, per últim, des d'un punt de vista no ja d'escriptor sinó sobretot humà en general i com a supervivent en particular, perquè la insistència en l'anàlisi de la pugna pel poder clandestí intern del camp no li hauria sinó provocat més enemistats i problemes en una situació ja de per si prou difícil.

Tretzena

Per entendre les claus de construcció de *K. L. Reich* resulta fonamental fer palès que ens trobem davant d'una "forma novel·lada", la qual cosa implica que Joaquim Amat ha sotmès la realitat viscuda a uns processos de manipulació que l'han dut a no construir una obra estrictament testimonial en el sentit que hem d'entendre aquest tipus de textos, sinó una novel·la; i de fer-ho de manera conscient, prèviament, la qual cosa el situa, com hem vist, en un procés paral·lel però diferent del que segueix Primo Levi en escriure *Si això és un home*. Levi reconeix que el caràcter fragmentari de l'obra -entesa inicialment com una forma d'alliberament interior- es deu al fet que: "he escrit els capítols no en una successió lògica, sinó per ordre d'urgència",⁷⁷⁰ la qual cosa l'obliga a *posteriori* a fer un treball pautat, el de "La feina d'ajustament i de fusió".

Estem parlant de punts de partença tècnics divergents amb objectius força convergents: mentre Amat justifica la necessitat de recórrer a una concepció novel·lada per ser fidel a la seva "veritat íntima", Levi ho fa partint d'una concepció literària fonamentada en la versemblança, que té el seu correlat en l'avalament dels fets viscuts com a forma de transmissió de la seva veritat. En el rerefons, ens estem referint a la voluntat explícita de selecció de tècniques diferents per tractar un mateix tema, la qual cosa exigeix

---

⁷⁷⁰ Op. cit., pàgina 14, com la frase posterior d'ell també.

determinades diferències en els processos de construcció i en les tipologies textuais o gèneres escollits.

Quant als processos de construcció, Amat explota de manera sistemàtica les possibilitats que la *inventio* li ofereix: seleccionant els materials referencials no quant a la seva cronologia o una caracterització personal dels records, sinó en funció de la circularitat de què vol dotar la seva obra: fonamentada en l'evolució educacional del seu protagonista central. En funció, en definitiva, del caràcter moral de què pretén dotar la novel·la. La troballa d'idees inicial –la *inventio*– va molt lligada, per tant, com hem vist, a la fase de *dispositio* perquè ja té en compte les transformacions que farà quant a l'ús estructural del temps i de la perspectiva, pilars fonamentals de tota novel·la.

Al seu costat, Levi afirma implícitament que eludeix pràcticament la fase d'*inventio*, i podríem dir que inicia la tasca pel final, amb l'*elocutio*, per, en la fase posterior, recórrer a la *dispositio* per construir l'*ordo artificialis*. Cal dir, però, que malgrat la pretesa simplicitat amb què Levi justifica la creació de la seva obra, no és menys cert que, malgrat que el procés hagi estat fet a la inversa, no hagi incorporat determinats recursos literaris, fictivals, que l'acosten en certa manera a determinades solucions amatianes, entre altres raons perquè en l'"Apèndix" ell mateix reconeix que pensava en la construcció de l'obra mentre era a Auschwitz,⁷⁷¹ la qual cosa contradiu en part la versió donada al seu "Prefaci".

En qualsevol cas, aquesta divergència diafàsica dels processos constructius entre l'un i l'altre exemplifica un tret genèric i estructural diferencial de llurs obres: mentre Levi posa l'accent en la voluntat memorialística –deixant el vessant assagístic per a altres obres–, Amat justifica a "La Nota..." l'elusió explícita d'aquest tipus de gènere per centrar-se en les possibilitats essencialitzadores que li ofereix la novel·la i no una "exposició objectiva", incloent, però, un filtratge conceptual en la novel·la que té prou paral·lelismes

---

⁷⁷¹ Quan afirma: "aquest llibre, em semblava que ja el tenia tot sencer dins el cap, que només l'havia de deixar sortir i davallar al paper", op. cit., pàgina 233 (cal recordar que l'"Apèndix" és molt més tardà que no pas el "Prefaci", i en complementa o contrasta aspectes diversos fruit de la relació amb els seus lectors); més explícitament ho explica en una de les seves biografies: Anissimov, M. (2001), op. cit.

amb el que usa Levi tant a *Si això és un home* com, sobretot, a *Els enfonsats i els salvats*.

Catorzena

El vertader esquelet efectiu del relat, en paral·lel a aquestes tres fases de construcció estructural, és la construcció temporal, en el marc de la qual resulta rellevant de destacar com dintre la fase de la *dispositio* que suposa la construcció del *temps de l'histoire*,⁷⁷² es parteix d'una manipulació prèvia en relació al *temps référentiel* : la barreja dels esdeveniments reals i ficticis escollits del marc referencial no parteix de l'ordenació cronològica, o el que és el mateix, no es planteja i escull una evolució temporal sota criteris estrictament *lògics* sinó que, tot i les coincidències, el criteri de manipulació establert és el d'escollir els esdeveniments en funció de la seva utilitat en el marc de l'evolució moral novel·lada. Aquest fet és rellevant per entendre l'evolució de l'estructura macrosintàctica de transformació que se'n deriva, en què, ja dintre de l' *ordo artificialis*, la disposició dels materials referencials –siguin reals o fictionals– quedaran agrupats ara sí sota l'aparença plenament ficcional d'evolució cronològica lògica, un cop fetes les manipulacions pertinents. Exemple d'aquesta manipulació subtil –a bastament descrita en l'anàlisi de la novel·la– pot ser la descripció, en el capítol XI, del brutal assassinat d'un grup de txecs (27 de maig de 1942), que ficcionalment segueix una cronologia prèvia –“un vespre de tardor”– a la de la seqüència també ficcional posterior de la mort de Francesc (30 d'octubre de 1941). La manipulació-transformació-inversió de l'estructura macrosintàctica en aquest cas respon estrictament a criteris novel·lescs, per tal com pretén suspendre el final paral·lelístic del Francesc tot introduint-hi aquest element cruelment premonitori, que per altra banda no fa sinó accentuar l'angoixa progressiva de l'Emili en una estructura seqüencial que va *in crescendo*: que s'inicia amb l'entrada a la infermeria del Francesc, l'arribada de 2000 russos i la suggestió del seu destí fatal, ascendint vers la descripció explícita i detallada de la mort col·lectiva absurda, brutal i gratuïta dels 100 txecs, que porta ineludiblement a la sensació de naufragi cultural

---

⁷⁷² Que no té a veure encara amb la reordenació pròpia de l' *ordo artificialis* del *temps du récit*, posterior a aquest moment constructiu.

durant la revista de polls, pas previ a l'inici de l'esfondrament definitiu per la mort del Francesc i la caiguda al fons del pou.

No és fins que Amat té clara aquesta manipulació prèvia, que es pot proposar l'ús d'un determinat *temps du récit*, el qual, per norma general, segueix la cronologia ficcional que ha creat en el marc del nou *ordo artificialis*, perquè és el que evidencia l'evolució moral del micromón analitzat, del qual pretén treure'n conclusions que òbviament depassen la peripècia descrita, i que Amat agrupa en 62 seqüències –seguint la terminologia de Bremond-, unitats microestructurals –intracapitulars- que consten de tres parts més o menys diferenciades, i que força poden tenir a veure amb el concepte de pla cinematogràfic o d'escena teatral.⁷⁷³ El mateix Amat s'encarrega d'evidenciar gràficament aquesta divisió intracapitular, entre altres raons perquè així es percep millor la fragmentació de la seqüencialitat simultània.

És lògic, per tant, que en la fase d'*elocutio* Amat introdueixi només aquelles alteracions temporals d'ordre i de durada que li són útils per continuar sent fidel als seus objectius, això sí, amb algunes vacil·lacions.

Així, en primer lloc, l'ús de les anacronies, que prenen un major protagonisme com més avança la novel·la, respon –en una part ben significativa- a la voluntat d'evidenciar l'itinerari moral recorregut, cosa que és ben palesa en el cas de l'Emili: amb els seus balanços de 2 mesos (capítol V), 1 any (capítol XIII), o 4 anys (capítol XV), o la possibilitat distanciadora que ofereix el record del passat extern al camp; però també en Francesc: en la seva revisió de vida final; o en Vicent⁷⁷⁴ i el seu etern retorn –com au Fènix- al passat familiar, vertadera Ítaca perduda per sempre més.

---

⁷⁷³ Atenent a un doble criteri: el que marquen els teòrics com Brémond i el personal d'Amat, amant del cinema i el teatre, com queda palès amb l'ús explícit del tot el camp semàntic dramàtic i per les referències puntuals al món del cel·luloide.

⁷⁷⁴ Cas a part potser el cas de l'analepsi de Werner, amb una finalitat plenament utilitària: comprendre dintre de quin col·lectiu cal incloure aquest alemany: el dels íntegres i contraris al regim. L'ús analèptic de la resta de botxins, ben puntual i esquemàtic, respon a aquesta mateixa intenció, sense la càrrega de balanç moral que tenen les primeres.

En segon lloc, l'ús de la construcció temporal simultània, a més d'evidenciar els referents objectivistes que ha conegut i que incideix en la potenciació de la versemblança, va en la línia d'aconseguir travar diverses línies argumentals⁷⁷⁵ de manera transseqüencial amb la voluntat d'essencialitzar, de traspasar el testimoniatge individual per situar-se en l'òrbita de la novel·la coral que pretén globalitzar, i en aquest sentit el paper del rerefons moral és rellevant: permet estudiar de manera precisa o apuntada tots els matisos morals que s'esdevenen de manera simultània en el temps.

En tercer i últim lloc, un fenomen semblant s'esdevé amb l'ús de l'el·lipsi –significativa als inicis dels capítols V, VII, IX, i de manera especial en el XIII, XV i XVI-, entesa com una elisió temporal que propulsa també la capacitat sintetitzadora de les seqüències temporals escollides, cosa que resulta ben evident en els capítols XIII i XV, perquè allí decideix deixar d'explicar, en la fase de la *dispositio*, tot el seu periple a Redl Zipf –tercera sortida del kommando- i fer-ne només breus pinzellades en tant que nova destinació de l'August, un altre recurs per mostrar la fragmentaritat de l'alteritat, i el que això significa dintre del final de la seva línia argumental personal.

Quinzena

El segon pilar del relat, la perspectiva des de la qual es narra la història, ofereix la possibilitat de descobrir el grau d'intervenció de l'autor quant a la voluntat d'oferir un discurs moral. En aquest sentit la construcció d'una determinada perspectiva ve precedida i avalada per la “Nota...”,⁷⁷⁶ en què justifica la preferència per la “forma novel·lada” per tal com permetrà, al seu parer, “donar una impressió més justa i més vivent que no pas limitant-nos a una exposició objectiva.”

---

⁷⁷⁵ Cal evidenciar que en la recerca de la circularitat novel·lesca buscada, totes les línies argumentals que s'obren es tanquen d'una manera o una altra, fet que posa distància respecte la novel·la estrictament objectivista, que ofereix perspectives eminentment, i lògicament, parcials.

⁷⁷⁶ En aquest sentit és una mena de justificació de l'*ordo artificialis* i de l'estructura macrosintàctica de transformació.

En aquest sentit l'edició crítica ens permet entendre l'abast de l'afirmació per tal com mentre a *na1* i *na2* Amat no usa el concepte d'"exposició objectiva", en el tercer procés de refosa de la "Nota" –*mc1*- sí que corregeix el que era un comentari moral –"donar una impressió més justa i més vivent de l'envergadura humana del sacrifici."- tot substituint-lo per un altre enunciat que se centra en major mesura en la justificació de l'elecció de determinats criteris perspectivistes: l'expressa renúncia a l'objectivitat que seria pròpia d'un mer testimoniatge. Per tant, per cloure la justificació inicial, hem d'entendre que el treball perspectivista d'Amat és fruit de la reflexió que apunten les diferents versions de la "Nota..." i pretén ser fidel precisament a la seva reflexió teòrica que incideix en la voluntat de transmetre la "veritat íntima" subjectiva i essencialitzadora de l'experiència concentracionària viscuda.

Que Amat defuig conscientment l'objectivisme com a criteri exclusiu -l'ús del qual l'hauria dut inevitablement a un major fragmentarisme, la focalització externa pròpia del *Newsreel* o l'ús *the camera eye* o l'estil directe pur quant als diàlegs-, queda palès des del moment que es preocupa per oferir una visió no només de l'acció sinó també de la situació. És a dir, malgrat l'ús de determinades tècniques conductistes, en el fons Amat sempre tendeix a contextualitzar els esdeveniments o situacions, ja sigui per oferir retrats de personatges com acotacions a l'estil dramàtic sobre espais, ubicacions, estats anímics, moviments per i de l'escena, etc., la qual cosa li permet redimensionar les experiències personals mitjançant el seu filtre inequívoc. En aquest sentit Amat s'ha preocupat de desdoblir la seva voluntat de fidelitat tant en el treball que fa en la construcció de l'aspecte/focalització com en la veu narrativa.

La construcció de l'aspecte/focalització evidencia la fluctuació entre l'ús de la narració no focalitzada, pròpia de l'omnisciència, que tindria per referent el primer Faulkner, i el de la narració focalitzada interna. Tenint present que en ser una narració ulterior li permet tant reordenar coneixements com oferir determinats postulats, impossibles de tenir en una narració conductista o fins i tot en el marc d'un narrador-testimoni. D'aquesta combinació, que permet l'autor moure's per fora i per dintre dels seus personatges, se'n deriva la voluntat de control de tots els aspectes de la focalització, en què l'ús de la

diversitat focalitzadora -basada en la *inventio* dels seus pensaments- en l'Emili i en diversos arquetips,⁷⁷⁷ essencialitza i facilita la reflexió sobre la condició humana, alhora que l'apropa en aquest sentit als recursos de la novel·la psicològica (també quant als correlats establerts entre el temps/els espais i els estats anímics). Així, ens permet saber no només els sentiments o les reaccions dels personatges, sinó també els seus judicis, les reflexions sobre fets externs o sobre reflexions existencials, la qual cosa amplifica el ventall perspectivista –sobre fets i estats- que se centra sobretot en l'Emili, en qui aboca el pes de la progressió moral circular que ofereix. Altrament, la focalització interna en la resta de personatges no deixa de ser menys rellevant perquè és on té major contenció –com es percep en les diferents fases de correcció de l'obra-, probablement per compensar l'alt grau de subjectivitat que suposa la intromissió en la ment del protagonista, en qui combina l'ús de l'estil directe lliure amb la transcripció dels seus pensaments, i acompanyant-ho de consideracions generals o valoracions diverses.

L'ús de la narració amb focalització externa resulta dubitativa i es construeix més en funció de la utilitat de les tècniques usades –en comptades ocasions- que no pas del rerefons conductista, centrat en l'evitació d'intermediaris per exemple en Dos Passos o Hemingway, cosa que no es produeix en el seu cas perquè sempre trobem aquest tipus de narració amb algun tipus o altre d'element contextualitzador,⁷⁷⁸ i fins i tot, valoratiu posteriorment.

La construcció de la veu incideix no ja en el que ens aporta la intromissió interna en els personatges, sinó en el que ens aporta l'actitud del narrador, un narrador que malgrat presentar-se sota la forma externa de la 3ª persona, per l'actitud que mostra –seguint Todorov l'actitud és el fonament del punt de vista ofert-, vincula la presència d'un relat formalment extradiegètic-heterodiegètic

---

⁷⁷⁷ Fet que l'allunya òbviament de la literatura testimonial.

⁷⁷⁸ I parcial des del punt de vista de la construcció perspectivista de la focalització: només se'ns ensenya allò que és "útil" de les cartes, i se'ns comenten les notícies que interessin de la ràdio. Tot en funció de la utilitat i del missatge que se'n deriva, que va seguit sovint de valoracions que no permeten el narratori construir-se un judici/opinió propi.

amb un de *virtualment*⁷⁷⁹ intradiegètic-homodiegètic. D'aquesta manera, Amat es permet de jugar a amagar-se rere les figures de la narració apuntades i, alhora, desenvolupar altres funcions –seguint Jakobson– al marge de la narrativa.

Aquestes altres funcions serien: La funció d'organització, que ofereix una reflexió metalingüística centrada en la “Nota...”. La funció comunicativa, que de manera involuntària⁷⁸⁰ usa el narrador de *K. L. Reich* per comunicar-se amb el narratori. I, sobretot, la funció ideològica, aquella en què realment es mostren els graus d'intervenció del narrador. En aquest sentit, el narrador amatià fa ús de l'explicació autoritzada, per exemple en la descripció dels diferents sistemes d'extermini massius; fa ús també de les justificacions o judicis respecte personatges o situacions, per exemple pel fet de considerar que la capacitat de sofrença del Vicent en les condicions en què ho fa resulten una mena de rècord entre patètic i fora natura, o que el paper d'heroi no ve de gust en qualsevol moment, com també acompanyen i reblen les reflexions existencials tant de l'Emili com de Francesc; per últim, fa ús també de comentaris entre contextualitzadors i valoratius, de vegades empeltats del distanciament que ofereix l'ús de la ironia, molt en la línia de Paul Steinberg,⁷⁸¹ en personatges com Francesc o Werner, i que evidencien explícitament la presència de l'intermediari: el narrador, convertit en personatge pensant plenament actiu, com quan parla de les “distraccions” que procura Hitler als seus súbdits, enmig d'una sagnia.⁷⁸²

⁷⁷⁹ Per tal com no es mostra explícitament, però -seguint la teoria todoroviana- que és implícit, suggerit, surant al llarg de tota la novel·la.

⁷⁸⁰ Ja hem vist que només en fa ús en dues ocasions que no aporten cap reflexió, intervenció significativa en la seva relació amb el narratori, per la qual cosa fa pensar en una llicència sense major importància que es permet Amat en el seu intent constant de contenció intromissiva.

⁷⁸¹ Steinberg, que és el desdoblament en Henry de *Si això és un home* –com Pere Vives o és en Francesc en *K. L. Reich*, per cert compartint el mateix esperit vital i distanciador-, és l'autor, com hem vist, de *Cròniques d'un altre món*, op. cit. El to es pot percebre per exemple en la descripció de com fer els llits o de la mateixa entrada al seu camp (Buna-Monowitz). Vegeu l'anàlisi que en fa Anissimov en op. cit. pàgina 136 o 154. Els paral·lelismes resulten evidents, tot i que mentre en el cas d'Amat és un recurs conjuntural, en Steinberg és el to general, que escandalitzava el mateix Levi, company seu, per la capacitat d'assimilació i distanciament que aconseguia sense banalitzar les situacions.

⁷⁸² En la línia de comentaris entre irònics i estrictament cínics com els que pròpiament feien ús les autoritats nazis. Per exemple, a l'entrada dels lavabos hi havia un rètol que resava: “Després d'anar a les letrines, abans de menjar/ No oblidis de rentar-te les mans.” En aquest sentit sembla haver-hi una certa

Per tant, la veu construïda aconsegueix tres objectius fonamentals, que fan referència a la seva localització, al grau de coneixement i al grau d'intervenció. En primer lloc, la veu és ubíqua tant des del punt de vista dels espais exteriors com dels interiors, de manera simultània. En segon lloc, la veu parteix d'un coneixement previ, coneixement que abasta tant els fets com la valoració que s'ha pogut construir posteriorment –com a narració ulterior que és-, en un acte previ encara a l'*expositio*. Per últim, com a conseqüència de les dues primeres, la veu actua: s'entrellaça dels mons interiors i exteriors i, sense solució de continuïtat ni marques aparents, comenta, suggereix, valora, justifica, pensa, imagina o es pregunta, de tal manera que acaba d'encaminar el discurs que ha anat construint, sempre amb la voluntat de ser fidel a la seva "veritat íntima" subjectiva i essencialitzadora, aquella que permet incidir en una reflexió global de la condició humana.

---

competició per igualar el grau de cinisme propi dels botxins: com mostra palesa n'és el sentit de l'humor de Francesc, Werner, Rubio o el propi Emili.

6. Bibliografia

Bibliohemerografia de Joaquim Amat-Piniella

Edicions de les obres publicades en català

El casino dels senyors, Barcelona, Albertí Editor, Nova Col·lecció Lletres, número 24, novembre del 1956 [Portada de Cesc].

K. L. Reich, Barcelona, Club Editor, Col·lecció El Club dels Novel·listes, primera edició, 15 d'octubre del 1963.

K. L. Reich, Barcelona, Club Editor, Col·lecció El Club dels Novel·listes, segona edició, juliol del 1968. [S'afegeixen dos paràgrafs i una nota a peu de pàgina en la "Nota de l'Autor"].

K. L. Reich, Barcelona, Club Editor, Col·lecció Club de Butxaca, número 2, primera edició, febrer del 1984

K. L. Reich, Barcelona, Orbis-Edicions 62, 1984.

K. L. Reich, Barcelona, Club Editor, setembre del 2000.

K. L. Reich, Barcelona, Edicions 62, El Balanci, 412; edició de 1946 (*mc2*), edició i pròleg de David Serrano: "Pròleg a l'edició de 1946 de *K. L. Reich*", primera edició, juliol del 2001.

La pau a casa, Barcelona, Albertí Editor, Nova Col·lecció Lletres, número 46, primera edició, gener del 1959. [Portada de Cesc]

La ribera deserta, Barcelona, Alfaguara, Col·lecció La Novel·la Popular, Contemporània, Inèdita, Catalana, número 2, primera edició, 1966.

La ribera deserta, Barcelona, Alfaguara, Col·lecció La Novel·la Popular, Contemporània, Inèdita, catalana, número 2, segona edició, gener de 1967.

Les llunyanies, poemes de l'exili (1940-1946), Barcelona, Columna-L'Albí, 1999; pròleg de Jordi Castellanos, "La paraula en els camps d'extermini"; edició i "Perfil biogràfic", de David Serrano.

Ombres al calidoscopi, Manresa, Impremta Boixeda-Edicions Ara; pròleg de Josep Ma. Planes, primera edició 1933.

Roda de solitaris, Barcelona, Albertí Editor, Nova Col·lecció Lletres, número 33, primera edició, agost de 1957.

Obres inèdites en català

K.O. (mecanoscrit dels anys 50)

La clau de volta (mecanoscrit datat el 1961)

La línia recta (mecanoscrit datat el 1960-61) [Presentat al Premi Víctor Català el 1962]

Retaule en gris (mecanoscrit datat el 1956)

Setmana de festes (mecanoscrit dels anys 50)

Edicions de les obres publicades en castellà

K. L. Reich, Miles de españoles en los campos de Hitler, traductor: Baltasar Porcel, Barcelona, Seix-Barral, Col·lecció "Testimonio", 25 de febrer de 1963.

K. L. Reich, Barcelona, El Aleph, Col·lecció Clásicos de Ayer y Hoy; traductor: Antonio Padilla; edició i pròleg de David Serrano: "El descubrimiento de un clásico", primera edició, octubre del 2002.

Obres inèdites en castellà

La primera investigación de Rómulo Cortés (mecanoscrit no datat)

Primer aniversario (mecanoscrit no datat)

Del rojo al violeta (mecanoscrit sense datar; és la traducció de *Retaule en gris*)

Col·laboracions de Joaquim Amat-Piniella en revistes de preguerra (per títol de publicacions)

Ara

(Poemes)

"El vent i el que hom sent", *Ara*, número 2, desembre del 1930, pàgina 5.

"Dances", *Ara*, número 3, gener del 1931, pàgina 5.

"Jazz", *Ara*, número 4, febrer del 1931, pàgina 5.

"La veig...", *Ara*, número 5, març del 1931, pàgina 5.

“Juraments en bicicleta”, *Ara*, número 6, agost del 1932, pàgina 4.

Assaigs

(Contes)

“La Teresa”, *Assaigs*, número 1, maig del 1931, pàgines 5-6.

“El despertador”, *Assaigs*, número 2, juny del 1931, pàgines 5-6.

Publicació parcial de fragments de *K.L. Reich* en la premsa:

“Eutanàsia”, a *Antologia*, número 7, Barcelona, novembre de 1947, pàgines 52-59. [Es tracta del primer capítol de *K. L. Reich*].

“Capítols I i II”, a *Por qué. Semanario nacional de sucesos y actualidades*, Barcelona, 3^a i 4ª setmana de juny de 1963.

“La fam” [Fragment que reproduïx el final del periple vital del Vicent], a *Per Catalunya*, Niça, agost del 1945, pàgines 3 i 4.

“Un fragment inèdit de *K.L. Reich* de J. Amat-Piniella”, edició a cura de Manuel Llanas (1977), a *Faig*, número 7, octubre de 1977, pàgines 16 a 19.

Ressenyes i crítiques aparegudes en premsa sobre *El casino dels senyors* (1956)

Badosa, Enrique, “*El casino dels senyors*, por J. Amat-Piniella”, a *El Noticiero Universal*, 5 de febrer de 1957, pàgina 3.

Cid-Prat, Josep M., “*El casino dels senyors*”, a *El Mundo Deportivo*, 6 de desembre de 1956, pàgina 14.

_____, “El novelista J. Amat-Piniella”, a *El Mundo Deportivo*, 12 d’octubre de 1958, pàgina 14.

Farreras, Martí, “*El casino dels senyors*”, a *Diario de Barcelona*, [sense datar, Arxiu Amat], pàgina 39..

“Juan de la Cosa”, “*El casino dels senyors*”, a *La Vanguardia*, 6 de març de 1957, pàgina 12.

Ressenyes i crítiques aparegudes en premsa sobre *Roda de solitaris* (1957)

Cid-Prat, Josep M., "*Roda de solitaris* de J. Amat-Piniella", a *El Mundo deportivo*, 2 de març del 1958, pàgina 7.

Molist, Esteban, "*Roda de solitaris*", a *Diario de Barcelona*, 2 d'octubre de 1959, pàgina 22.

Díaz Plaja, Aurora, "*Roda de solitaris*", a *Solidaridad*, Barcelona, [fotocòpia de l'arxiu Amat sense datar ni paginar]

Ressenyes i crítiques aparegudes en premsa sobre *La pau a casa* (1959)

Cid-Prat, Josep M., "*La pau a casa* de J. Amat-Piniella", a *El Mundo Deportivo*, 3 de maig de 1959, pàgina 23.

Pinell, Jordi M., "*La pau a casa*", a *Serra d'Or*, setembre de 1959, pàgina 44.

V., S., "*La pau a casa*", a *Inquietud*, Vic, número 15, 1959, pàgina 20.

Ressenyes i crítiques aparegudes en premsa sobre *K.L. Reich* (edicions de 1963)

Badia, Alfred, "*K.L. Reich*, per J. Amat-Piniella", a *Serra d'Or*, agost-setembre de 1963, pàgina 46.

Badosa, Enrique, "*K.L. Reich. Miles de españoles en los campos de Hitler*", de J. Amat-Piniella", a *Glosa*, Barcelona, octubre de 1963, pàgines 67-68.

Dolç, Miquel, "*K.L. Reich*, una novela aleccionadora", a *Levante*, 19 d'abril de 1964, pàgina 23.

Espinàs, Josep M., "*K.L. Reich*: la tràgica novela de millares de españoles", a *Destino*, 18 de maig de 1963, pàgina 57

Faulí, Josep, "Amat-Piniella, novelista", a *Diario de Barcelona*, 21 de desembre de 1963, pàgina 39.

Murià, Anna, "*K.L. Reich*, novel·la inèdita de J. Amat-Piniella", a *Ressorgiment*, Buenos Aires, número 510, gener de 1959, pàgina 8216-8217.

Puebloviejo, J., "*K.L. Reich*", a *Archivos Médicos Biográficos*, número 87, 1963, pàgines 40 i 41 [Probablement rere el nom de l'autor hi ha el pseudònim del seu amic metge Josep M. Cid-Prat]

Romeu, "*K.L. Reich*", a *Diario de Mallorca*, 15 d'abril de 1994, pàgina 6.

Ressenyes i crítiques aparegudes en premsa sobre *K.L. Reich* (versió 1946; Edicions 62, 2001) i *Les llunyanies, poemes de l'exili* (Columna l'Albí, 1999):

Ache, Josep, "David Serrano recupera la novel·la *K.L. Reich*, d'Amat-Piniella", a *Diari de Sabadell*, 8 de novembre de 1997, pàgina 9.

A., T., "La poesia d'Amat-Piniella ressurgeix", a *El Periòdic d'Andorra*, 20 de juliol de 1999, pàgina 13.

B., Ll., "Una discutible edició de *K.L. Reich*", a *El Temps*, número 105, 16-22 d'octubre de 2001, pàgina 98.

Castells, Ada, "Els poemes d'Amat-Piniella fets a Mauthausen, en llibre", a *Avui*, 20 de juny de 1999, pàgina 25.

_____, "Amat-Piniella, versió íntegra", a *Avui*, 30 de juliol de 2001, pàgina 31.

DdG, "Publiquen de forma íntegra el llibre d'Amat-Piniella sobre un camp nazi", a *Diari de Girona*, 31 de juliol de 2001, pàgina 32.

Doria, Sergi, "*K.L. Reich*, la novela del campo de Mauthausen", a *ABC-Cataluña*, 28 de juliol de 2001, pàgina 8.

EFE, "Edicions 62 publica el text original de *K.L. Reich*", a *Diari de Balears*, 28 de juliol de 2001, pàgina 36.

Espada, Arcadi, "Aparecen fragmentos inéditos de *K.L. Reich*, la novela de Amat-Piniella que narra su paso por Mauthausen", i "A la altura de Semprún y Levi", a *El País*, 3 de setembre de 1997, pàgina 33.

Fernández, Víctor, "David Serrano recupera íntegra la primera novela catalana sobre el holocausto", a *La Razón*, 4 d'agost de 2001, pàgina 28.

Guillamón, Julià, "Un clàssic indiscutible: *K.L. Reich*", a *La Vanguardia-Libros*, 10 d'agost de 2001, pàgina 5.

Huch, Jaume, "Joaquim Amat-Piniella o la paraula necessària", a *Quadern*, Fundació ARS, número, 120, octubre de 1999, pàgines 8 i 9.

Mayayo, Andreu, "L'infern del record", a *El Periòdic-Llibres*, 14 de setembre de 2001, pàgines 1 a 4.

Obiols, Isabel, "Edicions 62 publica la versió original de *K.L. Reich*, descubierta el 1997", a *El País*, 30 de juliol de 2001, pàgina 9.

Palau, Maria, "Un vallesà treu a la llum un text, fins ara mutilat, sobre l'Holocaust", a *El 9 Nou*, 3 d'agost de 2001, pàgina 18.

Paz, Susana, "Amat-Piniella va autocensurar-se", a *Regió 7*, 7 de setembre de 1997, pàgina, 30

- _____, “L’Amat-Piniella més inèdit veu la llum”, a *Regió 7*, 19 de maig de 1999, pàgina 43.
- _____, “Manresa reconeix el seu fill més oblidat”, a *Regió 7*, 22 de maig de 1999, pàgina 60.
- _____, “Editat per primera vegada el text íntegre de *K.L. Reich*”, a *Regió 7*, 31 de juliol de 2001, pàgina 32.
- _____, “El cas d’Amat-Piniella és d’injustícia política”, a *Regió 7*, 3 d’agost de 2001, pàgina 37.
- Piñol, Rosa Maria, “Sale a la luz la poesía que Amat-Piniella escribió en los campos de concentración”, a *La Vanguardia*, 10 de juliol de 1999, pàgina 40.
- _____, “Memoria del Holocausto. Publicada por primera vez íntegra la novela *K.L. Reich*, de Amat-Piniella”, a *La Vanguardia*, 28 de juliol de 2001, pàgina 33.
- Puig, Pere, “L’original de *K.L. Reich*”, a *Presència*, 3-9 agost de 2001, pàgines 36 i 37.
- Puigdevall, Ponç, “La trivialització del mal”, a *El País-Quadern*, 27 de setembre de 2001, pàgina 5.
- Rufas, Joan, “David Serrano troba la versió inèdita del volum *K.L. Reich*”, a *El 9 Nou*, 6 de setembre de 1997, pàgina 29.
- Yániz, Juan Pedro, “Campos de concentración, objeto literario”, a *ABC*, 18 d’agost de 2001, pàgina 9.

Ressenyes aparegudes en premsa sobre *La ribera deserta* (1966)

- Cid-Prat, J.M., “*La ribera deserta*, de Amat-Piniella”, a *El Mundo Deportivo*, 12 d’agost de 1966, pàgina 24.
- Faulí, Josep, “*La ribera deserta*”, a *Diario de Barcelona*, 6 d’agost de 1966, pàgina 34.
- F., M., “Segones edicions i novel·la popular”, a *Tele/estel*, número 47, 9 de juny de 1967, pàgina 32.
- LV, “*La ribera deserta*” i “Novela popular de J. Amat-Piniella”, a *La Vanguardia*, 25 d’agost de 1966, pàgina 44.
- Manzano, Rafael, “*Nos faltan críticos severos; ganaríamos escritores y lectores*”, a *Solidaridad*, 3 de juliol de 1966, pàgina 21.
- S., R., “Amat-Piniella o el escepticismo”, a *El Correo Catalán*, 29 de juny de 1966, pàgina 22.
- T./E., “Amat-Piniella reedita su *La ribera deserta*”, a *Tele/Exprés*, 7 de juny de 1967, pàgina 17.

Bibliohemerografia relacionada amb Joaquim Amat-Piniella

- Amat-Piniella, Joaquim (1965): "Un superviviente", a *Triunfo*, número 166, 7 d'agost de 1965, pàgina 34.
- Artís-Gener, Avel·lí (1994): *La diàspora republicana*, Barcelona, Pòrtic, Obres completes, capítol "Nit i Boira".
- Badia, Alfred (1974): "Amat-Piniella o el rescat d'un novel·lista", a *Presència*, número 337, 28 de setembre de 1974, pàgina 5.
- Bartra, Agustí (1956): "Una nota amb la veu viva"/ "Respostes a l'enquesta de J. Amat-Piniella", a *La Nova Revista- Suplement literari Gasetta de Lletres*, Mèxic, número 1, maig de 1956, pàgines 13 a 15.
- Carrió, Jacint (1985): "Símbol de la deportació", a *Regió 7*, 4 de maig de 1985, pàgina 17.
- Dolç, Miquel (1974): "Dos testigos: Aurora Bertrana y J. Amat-Piniella", a *La Vanguardia*, 10 d'octubre de 1974, pàgina 57.
- Espinàs, Josep M. (1974): "La paz de un hombre", a *Destino*, 17 d'agost de 1974, pàgina 14.
- Faulí, Josep (1958): "Amat-Piniella, narrador", a *Paseo. Semanario de Información*, Barcelona, número 97, 25 de gener de 1958, pàgina 3.
- _____, (1974): "J. Amat-Piniella (1913-1974)", a *Diario de Barcelona/Dominical-513*, 8 de novembre de 1974, pàgina 18
- Marfany, Joan Lluís (1984): "El realisme històric", a *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, Volum 11, pàgines 249 a 257.
- Mariñas, (1966): "La novela catalana va universalizando en su temática, dice J. Amat-Piniella", a *La Prensa*, Barcelona, 16 de juny de 1966, pàgina 10.
- Molas, Joaquim, *Llibre de l'any*, 1963, Barcelona, Raixa, 1964, "La literatura", pàgines 219-250.
- _____, (1964): *Lectures crítiques*, Barcelona, Edicions 62, Llibres a l'Abast, número 121, pàgines 156-159.
- _____, (1966): *La literatura de postguerra*, Barcelona, Rafael Dalmau, pàgina 19.
- Planes, Ferran (1974): *El desgavell*, Barcelona, Biblioteca Selecta, número 418, pàgines 49 a 57.
- _____, (1974): "Ha muerto el autor de *K.L. Reich*", a *La Vanguardia*, 21 d'agost de 1974.
- Roig, Montserrat (1977): *Els catalans als camps nazis*, Barcelona, Edicions 62.
- _____, (1974): "Paraules de Joaquim Amat-Piniella", a *Serra d'Or*, novembre de 1974, pàgines 49-50.

- Serrano Blanquer, David (2000): "Joaquim Amat-Piniella", a *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*, Barcelona, Edicions 62, 2000, pàgines, 31, 814 i 898.
- _____, (1999): "Perfil biogràfic", a *Les llunyanies, poemes de l'exili*, Barcelona, Columna-L'Albí, 1999, pàgines 17 a 37.
- _____, (1999): *La trajectòria vital i literària de Joaquim Amat-Piniella*, Manresa, Òmnium Cultural Catalunya Central, mecanoscrit de 164 folis A-4 en dipòsit, Premi d'Assaig Antoni Esteve 1999, (Òmnium i Ajuntament de Manresa).
- _____, (2000): *K.L. Reich i la trajectòria literària de Joaquim Amat-Piniella*, Barcelona, Ajut a la Investigació literària de la Institució de les Lletres Catalanes, 2000, 213 pàgines A-4 en dipòsit a la Conselleria de Cultura de la Generalitat.
- _____, (2001): *Joaquim Amat-Piniella i Francesc Comellas: l'intel·lectual i l'home d'acció directa*, Sabadell, Premi Estudi Fundació Caixa de Sabadell, 2001, 344 folis A-4 en dipòsit a la Biblioteca de la Fundació Caixa-Sabadell.
- _____, (2001): "De l'autobiografia a la ficció i de la ficció a la reflexió: Joaquim Amat-Piniella", a *Literatura autobiogràfica (Història, memòria i construcció del subjecte)*, Alacant, Denes-Universitat d'Alacant, tardor de 2001, pàgines 73 a 83
- _____, (1998): "Edició i recepció de K. L. Reich, de Joaquim Amat-Piniella, a *Els Marges*, Barcelona, Curial, número 61, 1998, pàgines 89 a 99.
- _____, (2002): "Escriure des de l'infern", a *Recerques*, Arxiu Municipal de Castellar del Vallès, número 1, 2002, pàgines 87 a 91.
- _____, (2000): "Escriure des de l'infern: la poesia d'Amat-Piniella, a *El Pou de Lletres*, Manresa, número O-15/16-P, estiu 2000, pàgines 73 a 75.
- _____, (1997): "J. Amat-Piniella: documents inèdits", a *Quadern*, Sabadell, Fundació ARS, número 112, octubre de 1997, pàgines 148 a 152.
- _____, (2000): "Literatura des de l'holocaust: Joaquim Amat-Piniella, a *Dovella*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, número 68, 2000, pàgines, 27 a 34.
- _____, (1999): "Les veritats d'Amat-Piniella" i "Inèdit de K. L. Reich", a *El Pou de Lletres*, Manresa, número K-11/12-L, tardor-hivern 1998-1999, pàgines 30 a 32.
- _____, (2000): "Poesia dins un camp d'extermini: La paraula com a recer i denúncia: *Les llunyanies*", a *Quadern, Monogràfic sobre l'Holocaust: Recordar, un deure*, Sabadell, Fundació ARS, número 126, juny de 2000, pàgines 18 a 22.

- _____, (1999): "Tot reivindicant Joaquim Amat-Piniella", a *Regió 7 Idees*, 24 de setembre de 1999, pàgines 2 a 5.
- Soldevila, Llorenç (1978): "Epistolari entre J. Amat-Piniella i Agustí Bartra", a *Faig*, número 25, octubre de 1978, pàgines 63 a 79.
- Tayadella, Antònia (1975): "Un escriptor manresà als camps de concentració nazis: J. Amat-Piniella", a *Faig*, número 1, abril de 1975, pàgines 17 a 20.
- T.E., (1966): "J. Amat-Piniella, segundo autor en *La novel·la popular*", a *Tele/Exprés*, 26 de maig de 1966, pàgina 24.
- Vall, Xavier (1995): "L'objectivisme en la narrativa catalana de postguerra", a *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Frankfurt am Main, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pàgines 139 a 154.

Bibliohemerografia sobre la literatura concentracionària

Memòria, autobiografia, diari, història de vida i relat de vida

- Agustí d'Hipona (1989): *Confessions*, Barcelona, Proa.
- Alfaya, Javier (1970): *Espanoles bajo el III Reich: recuerdos de un triángulo azul*, Madrid, Edicusa.
- Alfonso, Manuel (1998): *Diez años de mi vida*, Bordeus, edició pròpia.
- Améry, Jean (1980): *At the Mind's Limits: Contemplations by a Survivor on Auschwitz and Its Realities*, Indiana University Press, Bloomington.
- Amill, J. de Dios (1995): *La verdad sobre Mauthausen*, Barcelona, Sirius.
- Anger, Per (1982): *Documents on the Holocaust*, Jerusalem-Nova York, Yad Vashem and Ktav.
- Auerbach, Rokhl (1974): *Varshever, tsavoies*, Tel Aviv, Yisroel-buckh.
- Bargueño, Ramón/ Hernández, Pedro (1999): *Mauthausen, nunca más*, París, edició pròpia.
- Bartra, Agustí (1974): *Crist de 200.000 braços*, Barcelona, Proa.
- Batiste, Francesc (1999): *El sol se extinguí en Mauthausen*, Vinaròs, Antinea.
- Berler, Willy (2001): *Superviviente del infierno*, Barcelona, Planeta.
- Bezwinska, Jadwiga, ed. (1972): *KL Auschwitz Seen by the SS: Hoss, Broad, Kremer*, Oswiecim, Publications of Panstwowe Muzeum.

- _____ (1973): *Amidst a Nightmare of Crime: Manuscripts of Members of Sonderkommando*, Cracòvia, State Museum of Oswiecim.
- Bierman, John (1981): *Righteous Gentile*, Nova York, Viking Press.
- Birnbaum, Halina (1971): *Hope is the Last to Die*, Nova York, Twayne.
- Bitton, Livia E. (1980): *Elli: Coming of Age in the Holocaust*, Nova York, Times Books.
- Boehm, Eric H. ed. (1949): *We Survived*, New Haven, Yale University Press.
- Borràs, José (1989): *Histoire de Mauthausen. Les cinq années de deportation des republicains espagnols*, París, autoedició.
- Borzykoeski, Tuvia (1972): *Between Tumbling Walls*, Israel, Beit Lohamei Hagettaot.
- Brand, Joel (1958): *Desperate Mission*, Nova York, Criterion Books.
- Brand, Sandra (1983): *Between Two Worlds*, Nova York, Shengold Publishers Inc.
- _____ (1978): *I Dared to Live*, Nova York, Shengold Publishers.
- Carrió, Jacint (2001): *Manresa-Mauthausen-Gusen*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages.
- Castillo, Michel del (1999): *Tanguy*, Vitòria, Ikusager.
- Català, Neus (2000): *50 testimonios de mujeres españolas de la resistencia y la deportación*, Barcelona, Península.
- Charlet, Gaston (1945): *De retour des bagnes nazis*, París, autoedició.
- Cohen, Elie (1973): *The Abyss: A Confession*, Nova York, Norton & Co.
- Constante, Mariano (1974): *Los años rojos. Españoles en los campos nazis*, Barcelona, Martínez Roca.
- _____ (2000): *Yo fui ordenanza de los SS*, Saragossa, Pirineo.
- _____ (2000): *Aragoneses en los campos nazis*, Saragossa, Pirineo.
- Czerniakow, Adam (1979): *The Warsaw Diary of Adam Czerniakow: Prelude to Doom*, Nova York, Stein & Day.
- Debrise, Gilbert (1946): *Cimetières sans tombaux*, París, Gallimard.
- Delbo, Charlotte (1965): *Le Convoi du 24 janvier*, París, Éditions de Minuit.
- _____ (1970): *Aucun de nous ne reviendra*, París, de Minuit.
- _____ (1970): *Une connaissance inutile*, París, de Minuit.
- _____ (1971): *Mesure de nos jours*, París, de Minuit.
- Delfieu, Maurice (1947): *Récits d'un revenant. Mauthausen-Ebensee*, París, autoedició.
- Flinker, Moshe (1971): *Young Moshe's Diary: The Spiritual Torment of a Jewish Boy in Nazi Europe*, Jerusalem, Yad Vashem.
- Friedman, Ina R. (1982): *Escape or Die*, Addison Wesley.
- Friedman, Violeta (1996): *Mis memorias*, Barcelona, Planeta.

- Frister, Roman (1999): *La gorra o el precio de la vida*, Barcelona, Galaxia-Gutenberg-Círculo de Lectores.
- Gabor, Georgia M. (1982): *My Destiny*, Califòrnia, Borden Publishing Company.
- García Gaitero, Prisciliano (1946): *Memorias*, edició pròpia.
- Garlinski, Josef (1975): *Fighting Auschwitz: The Resistance Movement in the Concentration Camp*, Greenwich, Fawcett.
- Gaulle, Geneviève de (1998): *La Traversée de la nuit*, París, du Seuil.
- Geve, Thomas (1982): *Youth in Chains*, Jerusalem, Rubin Maas.
- Gilboa, Yehosua (1968): *Confes! Confes!*, Boston, Little, Brown & Co.
- Guillemot, Gisèle (2001): *De Colombelles à Mauthausen, 1943-1945*, París, L'Harmattan.
- Gun, Nevin (1973): *Dachau. Testimonio de un superviviente*, Barcelona, Bruguera.
- Kambanellis, Jakovos (1995): *Mauthausen*, Atenes, Kedros.
- Haas, Albert (1984): *The Doctor and the Damned*, Nova York, St. Martin's Press.
- Haas, Gerda (1983): *These Do I Remember: Fragments from the Holocaust*, Maine, Cumberland Press.
- Hart, Kitty, (1962): *I Am Alive*, Nova York, Abelard-Schuman.
- _____ (1982): *Return to Auschwitz*, Nova York, Atheneum.
- Hawle, C. (1995): *Täter and Opfer*, Viena, M.-A.
- Heim, Roger (1947): *La Sombre Route*, París, autoedició.
- Heimler, Eugene (1959): *Night of the Mist*, Nova York, Vanguard Press.
- Heyman, Éva (1974): *The Diary of Éva Heyman*, Jerusalem, Yad Vashem.
- Hillesum, Etty (1986): *Une vie Bouleversée*, París, Éditions du Seuil
- _____ (1986): *Etty Hillesum: Letters from Westerbork*, Nova York, Pantheon Books.
- _____ (2000): *El corazón pensante de los barracones*, Barcelona, Anthropos
- Hoess, R. (1979): *Yo, comandante de Auschwitz*, Barcelona, Muchnik Ed.
- Huberband, Shimon (1969): *Kiddush Hashem: Writings from the Holocaust*, Tel Aviv, Zakhor.
- Jego, JM (1946): *Un exemple: Marcel Callo, 1921-1945, Jociste, mort au bagne de Mauthausen*, Rennes, autoedició.
- Kahn, Leo (1979): *Time to Mourn*, Vancouver, Laurelton.
- Katz; Josef (1973): *One Who Came Back: Diary of a Jewish Survivor*, Nova York, Herzl Press and Bergen-Belsen Memorial Press.
- Katzenelson, Yitzhak (1956): *Posthumous Writings: 1940-1943*, Israel, Hakibbutz Hameuchad.
- Kessel, Sim. (1972): *Hanged at Auschwitz*, Nova York, Stein & Day.

- Keun, Irmgard (2002): *Después de medianoche*, Barcelona, Minúscula.
- Kielar, Wieslaw (1982): *Anus Mundi: Five Years in Auschwitz*, Nova York, Penguin Books.
- Klein, Gerda W. (1957): *All But My Life*, Nova York, Hill & Wang.
- Klein, Jean (1967): *Not Now. Not Ever*, Pittsburg, Seven Seas Books.
- Klemperer, Victor (1998): *I shall bear witness. The diaries of Victor Klemperer 1933-41*, Londres, Weindenfeld & Nicholson.
- _____ (1999): *To the bitter end (Diaries 2: 1942-1945)*, Londres, Weindenfeld & Nicholson.
- Kohner, Hanna/ Walter (1984): *Hanna and Walter: A Love Story*, Nova York, Random House.
- Kulka, Erich (1986): *Escape from Auschwitz*, South Hadley, Bergin & Garvey Publishers.
- Kuper, Jack (1968): *Child of the Holocaust*, Garden City, Doubleday & Co.
- Kulka, Erich (1986): *Escape from Auschwitz*, South Hadley, Bergin & Garvey Publishers.
- Kuper, Jack (1968): *Child of the Holocaust*, Garden City, Doubleday & Co.
- Kwinta, Chava (1974): *I'm Still Living*, Toronto, Simon & Pierre.
- Laffitte, Jean (1983): *La pendaison*, París, Julliard.
- _____ (1947): *Ceux qui vivent*, París, autoedició.
- Langhoff, Wolfgang (1988): *Les soldats du marais. Sous la schlague des nazis. Treize mois de captivité dans les camps de concentration*, Torí, Loescher
- Le Caër, Paul (1996): *K.L. Mauthausen. Les cicatrices de la mémoire*, Bayeux, Heimdal.
- _____ (1996): *Autobiographie*, París, autoedició.
- _____ (2000): *Mauthausen. Album mémorial*, Bayeux, Heimdal.
- Leitner; Isabella (1978): *Fragments of Isabella*, Nova York, Thomas Y. Crowell.
- Lemordant, Dr. Guy (1946): *Pathologie concentrationnaire, Mauthausen, AK Melk*, Estrasburg, autoedició.
- Lengyel, Olga (1947): *Five Chimneys: The Story of Auschwitz*, Chicago, Ziff-David.
- Levi, Primo (1986): *Moments of Reprieve*, Nova York, Summit Books.
- Levy-Hass, Hannah (1982): *Inside Belsen*, Nova Jersey, Barnes & Noble Books.
- Lewinska, Pelagia (1968): *Twenty Months at Auschwitz*, Nova York, Lyle Stuart.
- Ligocka, Roma (2002): *La niña del abrigo rojo*, Barcelona, Plaza & Janés.
- Lind, Jakov (1972): *Counting My Steps: An Autobiography*, Toronto, Macmillan.
- Loustaunau-Lacau, Georges (1946): *Chiens maudits. Souvenirs d'un rescapé des bagnes hitlériens*, París, eutoedició.

- Loy, Rosetta (1998): *Madame Della Seta aussi est juive*, París, Rivages.
- Lubetkin, Zivia (1981): *In the Days of Destruction and Revolt*, Israel, BLH/HH Publishing House.
- Mandaña, Pierre (1987): *Stalag VII-A. 5 años prisionero de los nazis*, Lleida, Virgili-Pagès.
- Marcó, Lluís (1998): *Llaurant la tristesa*, Barcelona, Editorial Mediterrània.
- Marsalek, H. (1977): *Mauthausen*, Milà, La Pietra.
- _____ (1995): *Die Geschichte des Konzentrations-lagers Mauthausen*, Viena, O.L.M.
- Martínez-Robles, Felipe (1999): *Souvenirs d'un mineur du Nord. Des Brigades Internationales au camp de Mauthausen: 1936-1945*, París, Ass. Rememot.
- Massaguer, Lope (1997): *Mauthausen, fin de trayecto. Un anarquista en los campos de la muerte*, Madrid, Fundación Anselmo Lorenzo.
- Mark, Ver (1955): *Between Life and Death*, Varsòvia, Yidish-bukh.
- Maurel, Micheline (1958): *An Ordinary Camp*, Nova York, Simon & Schuster.
- Mayans, Marcial (1999): *Une si longue nuit*, Perpinyà, edició pròpia.
- Mechanicus, Philip (1968): *Waiting for Death: A Diary*, Londres, Calder and Boyars.
- Mermelstein, Mel (1979): *By Bread Alone: The Story of A-4685*, Huntington Beach, Auschwitz Study Foundation.
- Michelson, Frida (1981): *I Survived Rumbuli*, Nova York, Schocken Books.
- Millu, Liana (1993): *La fumée de Birkenau*, París, Le Cerf.
- Müller, Filip (1980): *Trois ans dans une chambre à gaz d'Auschwitz*, París, Pygmalion.
- Murià, Anna (1967): *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*, Barcelona, Martínez Roca.
- Naumann, Bernd (1966): *Auschwitz*, Nova York, Praeger.
- Nyiszli, Miklos (1960): *Auschwitz: A Doctor Eyewitness Account*, Greenwich, Fawcett Crest.
- Pappalettera, Vincenzo/Luigi (1973): *Los SS tienen la palabra*, Barcelona, Laia.
- _____ (1976): *Ritorno alla vita. I sopravvissuti dei lager nel dopoguerra italiano*, Milà, Mursia.
- Pawlowicz, Sala (1962): *I Will Survive*, Nova York, Norton & Co.
- Paz, Abel (1991): *Al pie del muro*, Barcelona, Hacer.
- Perl, Gisella (1979): *I Was a Doctor in Auschwitz*, Nova York, N.Y. Times Company, Arno Press.
- Pons Prades, Eduardo/ Constante, Mariano (1978): *Los cerdos del comandante. Españoles en los campos de exterminio nazis*, Barcelona, Argos-Vergara.
- Pottier, René (1946): *Au seuil de l'enfer*, París, autoedició.

- Razola, Manuel/ Constante, Mariano (1969): *El triángulo azul: los republicanos españoles en Mauthausen*, París, Gallimard.
- Reich-Ranicki, Marcel (2000): *Mi vida*, Barcelona, Galaxia G.-Círculo L.
- Rico, Ricardo (1998): *Recuerdos de un triángulo azul*, París, edició pròpia.
- Rubinowicz, David (1982): *The Diary of David Rubinowicz*, Washington, Creative Options.
- Rochman, Leyb (1983): *The Pit and the Trap: A Chronicle of Survival*, Nova York, Holocaust Library.
- Roiter, Howard (ed.) (1975): *Voices from the Holocaust*, Nova York, William Frederick Press.
- Rosen, Donia (1971): *The Forest My Friend*, Nova York, Bergen Belsen Memorial Press.
- Rothchild, Sylvia (ed.) (1981): *Voices from the Holocaust*, Nova York, New American Library.
- Rousset, David (1947): *The Other Kingdom*, Nova York, Reynal and Hitchcock.
 _____ (1993): *Les Jours de notre mort*, París, Hachette-Pluriel.
- Rubenstein, Donna (1983): *I am the Only Survivor of Krasnotsav*, Nova York, Shengold Publishers.
- Rubinstein, Erna F. (1984): *The Survivor in Us All: A Memoir of the Holocaust*, Hamden, Archon Books.
- Salomon, Charlotte (1963): *Charlotte*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- Salvat, Josep (1975): *Mon diurnal de la déportation, 1944-1945*, Tolosa, Gai Saber.
- Sandberg, Moshe (1968): *My Long Year in the Hungarian Labor Service and in the Nazi Camps*, Jerusalem, Yad Vashem.
- Sassoon, Agnes (2002): *He sobrevivido. Una niña en los campos de exterminio nazis*, Barcelona, Flor del Viento.
- Senesh, Hannah (1973): *Hannah Senesh: Her Life and Diary*, Nova York, Schocken Books.
- Sereny, Gitta (1974): *Into that Darkness: An Examination of Conscience*, Nova York, McGraw-Hill.
- Serrano Blanquer, David (2001): *Un català a Mauthausen. El testimoni de Francesc Comellas*, Barcelona, Pòrtic.
- Shapell, Nathan (1974): *Witness to Truth*, Nova York, McKay.
- Sinca Vendrell, Amadeo (1980): *Lo que Dante no pudo imaginar. Mauthausen-Gusen, 1940-1945*, Barcelona, Producciones Editoriales.
- Speer, Albert (2002): *Memorias. Los recuerdos del arquitecto y ministro de armamento de Hitler*, Barcelona, El Acantilado.

- Spiegelman, Art (1986): *Maus: A Survivor's Tale*, Nova York, Pantheon Books.
- Starhopf, Adam (1981): *There is Always Time to Die*, Nova York, Holocaust Library.
- Szmaglewska, Seweryna (1947): *Smoke over Birkenau*, Nova York, Henry Holt.
- Tillard, Paul (1945): *Mauthausen*, París, Éditions Sociales.
- Taube, Herman/ Suzanne (1951): *Remember*, Baltimore, A. Grossman.
- Tillion, Germaine (1988): *Ravensbrück*, París, du Seuil.
- Vegh, Claudine (1979): *Je ne lui ai pas dit au revoir. Des enfants de déportées parlent*, París, Gallimard.
- Vives i Clavé, Pere (1980): *Cartes des dels camps de concentració*, Barcelona, Edicions 62.
- Vrba Rudolf, Alan (1964): *Escape from Auschwitz: I Cannot Forgive*, Nova York, Grove Press.
- Wdowinski, David (1985): *And We Are Not Saved*, Nova York, Philosophical Library.
- Wellers, Georges (1987): *Les chambres à gaz ont existé*, París, Gallimard.
- Wells, Leon (1978): *The Death Brigade*, Nova York, Holocaust Library.
- Wetterwald, Dr. François (1946): *Les Morts inutiles*, París, autoedició.
- Wiernik, Jankiel (1979): *The Death Camp Treblinka. A Documentary*, Nova York, Holocaust Library.
- Wiesel, Élie (1996): *Todos los torrentes van a la mar*, Madrid, Mario-Muchnik.
- _____ (1956): *Un di velt hot geshvign*, Buenos Aires, Tsentral-Farband.
- Wiesenthal, Simon (1967): *Los asesinos entre nosotros*, Barcelona, Noguer.
- Yerushalmi, Yosef Hayim (1984): *Zakhor. Histoire juive et mémoire juive*, París, Gallimard.

Novel·la, narrativa breu, poesia, teatre, relat autobiogràfic amb concepció literària

- Adams, Nathan (1967): *The Fifth Horseman*, Nova York, Random House.
- Aichinger, Ilse (1963): *Herod's Children*, Nova York, Atheneum.
- Amat-Piniella, Joaquim (2001): *K.L. Reich*, Barcelona, Edicions 62 (versió 1946); i (2000) a Barcelona, El Club Editor (reedició del text de 1963)
- Amat-Piniella, Joaquim (1999): *Les llunyanies, poemes de l'exili (1940-1946)*, Barcelona, Columna-L'Albí.
- Amichai, Yehuda (1968): *Not of This Time, Not of This Place*, Nova York, Harper & Row.
- Andersch, Alfred (1970): *Efraim's Book*, Nova York, Doubleday & Co.

- Anglada, Maria Àngels (1998): *El violí d'Auchwitz*, Barcelona, Columna
- Anissimov, Myriam (1975): *Comment va Rachel*, París, Donoël.
- _____ (1977): *Rue de nuit*, París, Julliard.
- Antelme, Robert (1957/ 2001): *L'Espèce humaine*, París, Gallimard. Traducció: *La especie humana*, Madrid, Arena Libros.
- _____ (1996): *Textes inédits Sur "L'espèce humaine"*, París, Gallimard.
- Apitz, Bruno (1960): *Naked Among Wolves*, Berlín, Seas Publishers.
- Appelfeld, Aharon (1981): *The Age of Wonders*, Boston, David Godine.
- _____ (1980): *Badenheim, 1939*, Boston, David Godine.
- _____ (1983): *Tzili: The Story of a Life*, Nova York, Dutton.
- _____ (1984): *The Retreat*, Nova York, Dutton.
- Arieti, Silvano (1980): *The Parnas*, Nova York, Basic Books.
- Arnold, Elliot (1967): *A Night of Watching*, Nova York, Charles Scribner's Sons.
- Asch, Sholem (1948): *Tales of My People*, Nova York, Putnam.
- Barcovitch, Reuben (1978): *Hasen*, Nova York, Alfred Knopf.
- Bassani, Giorgio (1977): *The Garden of the Finzi-Continis*, Nova York, Harcourt Brace Jovanovich.
- _____ (1970): *The Heron*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- _____ (1971): *Five Stories of Ferrara*, Nova York, Harcourt Brace Jovanovich.
- Beauvais, Robert (1980): *The Half Jew*, Nova York, Taplinger.
- Becker, Jurek (1975): *Jacob the Liar*, Nova York, Harcourt Brace Jovanovich.
- Berryman, John (1967): *Short Poems*, Nova York, Farrar, Straus & Giroux.
- Blanchot, Maurice (1980): *L'écriture du désastre*, París, Gallimard.
- Bollow, Saul (1970): *Mr. Sammler's Planet*, Nova York, Viking Press.
- Ben-Amotz, Dan (1968): *To Remember, To Forget*, Filadèlfia, Jewish Publication Society.
- Berger, Naomi (1981): *Echoes of Yesterday*, Nova York, Playboy Books.
- Berger, Zdena (1961): *Tell Me Another Morning*, Nova York, Harper & Row.
- Bernhard, Thomas (2000): *La plaça dels Herois*, Barcelona, TNC-Proa.
- _____ (1986): *Extinción*, Madrid, Alianza.
- Berri, Claude (1968): *The Two of Us*, Nova York, William Morrow
- Black, Campbell (1972): *Death's Head*, Filadèlfia, Lippincott Co.
- Bloch-Michel, Jean (1949): *The Witness*, Nova York, Wilkins.
- Blunden, Godfrey (1959): *The Time of the Assassins: A Novel*, Filadèlfia, Lippincott.
- Böll, Heinrich (1970): *The Train Was on Time/ And Where Were You, Adam?*, Nova York, McGraw-Hill.
- Bor, Josef (1963): *The Terezin Requiem*, Nova York, Knopf.

- Borges, Jorge Luis (1964): *Labyrinths. Selected Stories and Other Writings*, ("The Secret Miracle" i "Deutsches Requiem"), Nova York, New Directions.
- Borowski, Tadeusz (1967): *This Way for the Gas, Ladies and Gentleman*, Nova York, Viking Press.
- Boyarsky, Abraham (1981): *Schreiber*, Nova York, Beaufort Books.
- Buczowski, Leopold (1969): *Black Torrent*, Cambridge, MIT Press.
- Castillo, Michel del (1959): *Child of Our Time*, Nova York, Knopf.
- Celan, Paul (2000): *Poemes*, Barcelona, Empúries.
- _____ (1999): *Amapola y memoria*, Madrid, Hiperión.
- _____ (1999): *Obras Completas*, Madrid, Trotta.
- _____ (1986): *Last Poems*, San Francisco, North Point Press.
- Chaneles, Sol (1974): *Three Children of the Holocaust*, Nova York, Avon Books.
- Child, Philip (1945): *Day of Weath*, Toronto, Ryerson.
- Cohen, Arthur (1973): *In the Days of Simon Stern*, Nova York, Random House.
- Comfort, Alex (1949): *On This Side of Nothing*, Nova York, Viking Press.
- Condon, Richard (1964): *An Infinity of Mirrors*, Nova York, Random House.
- Crawford, Oliver (1978): *The Execution*, Nova York, St. Martin's Press.
- Davis, Christopher (1966): *The Shamir of Dachau*, Nova York, New American Library.
- Dayan, Yael (1968): *Death Had Two Sons*, Nova York, McGraw-Hill.
- Dery, Tibor (1996): *Juegos de los infiernos*, Barcelona, Plaza & Janés.
- Dobrovsky, Serge (1969): *La dispersion*, París, Mercure de France.
- Durrenmatt, Friederich (1962): *The Quarry*, Nova York, NY Graphic-Society.
- Eliach, Yaffa (1977): *The Last Jew*, Israel, Alef-Alef Theatre Publications.
- Elman, Richard (1967): *The 28th Day of Elul*, Nova York, Charles Scribner's Sons.
- _____ (1968): *Lilo's Diary*, Nova York, Charles Scribner's Sons.
- _____ (1969): *The Reckoning*, Nova York, Charles Scribner's Sons.
- Elon, Amos (1980): *Timetable*, Nova York, Doubleday & Co.
- Epstein, Leslie (1979): *King of the Jews*, Nova York, Coward, McCann & Geoghegan.
- Ettinger, Elzbieta (1970): *Kindergarten*, Boston, Houghton Mifflin.
- Falstein, Louis (1950): *Face of a Hero*, Nova York, Harcourt, Brace.
- Fast, Howard (1946): *Never to Forget*, Nova York, JPF Book League.
- Federman, Raymond (1982): *The Twofold Vibration*, Indiana University Press.
- Feldman, Irving (1965): *The Pripet Marshes and Other Poems*, Nova York, Viking Press.
- Ficowski, Jerzy (1981): *A Reading of Ashes*, Londres, The Menard Press.
- Fink, Ida (1987): *A Scrap of Time and Other Stories*, Nova York, Pantheon Books.
- Fish, Robert L. (1978): *Pursuit*, Nova York, Doubleday & Co.

- Fuchs, Elionor (ed.) (1987): *Plays of the Holocaust*, Nova York, Theatre Communications Group.
- Gary, Romain (1968): *The Dance of Ghengis Cohn*, Nova York, World Publishing Company.
- Gebirtig, M. (1946): *S'brent*, Cracòvia, RJH Comission.
- Gershon, Karen (1966): *Selected Poems*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- Ginzvurg, Natalia (1967): *Family Sayings*, Nova York, Dutton.
- Glatstein, Jacob (1970): *Poems*, Tel Aviv, ILP Publishers House.
- Glik, Hirsh (1953): *Lider un poemes*, Nova York, YIKUF.
- Goes, Albrecht (1956): *The Burnt Offering*, Nova York, Pantheon Books.
- Goldberg, Leah (1974): *The Lady of the Castle*, Tel Aviv, Institute for the Translation of Hebrew Literature.
- Goldring-Goding, Henry (1955): *Out of Hell*, Boston, Chapman & Grimes.
- Gouri, Haim (1968): *The Chocolate Deal*, Nova York, Holt, Rinehart & Winston.
- Grade, Chaim (1972): *The Seven Little Lanes*, Nova York-Bergen-Belsen Memorial Press.
- Green, Gerald (1978): *Holocaust*, Nova York, Bantam Books.
- Greenberg, Uri Zvi (1966): *Streets of the River*, dintre: Friend, Robert: *Anthology of Modern Hebrew Poetry*, vol 2, Jerusalem, Israel Universities Press, pàgines 259 a 280.
- Gross, Natan (1974): *Hasho'ah beshirah ha'ivrit: Mivhar*, Israel, HH Publishing House.
- Grossman, David (1993): *Véase: Amor*, Barcelona, Tusquets.
- Grossman, Ladislav (1970): *The Shop on Main Street*, Nova York, Doubleday & Co.
- Grynberg, Henryk (1969): *Child of Shadows*, Hartford, Hartmore House.
- Gun, Nerin E. (1973): *Dachau*, Barcelona, Bruguera.
- Habe, Hans (1966): *The Mission*, Nova York, Coward-McCann.
- Hamburger, Michael (1973): *In a Cold Season*, dintre: *Ownerless Earth: New Selected Poems*, Nova York, Dutton.
- Harshav, Benjamin/ Barbara (1986): *American Yiddish Poetry: A Bilingual Anthology*, University of California Press.
- Hecht, Anthony (1967): *The Hard Hours*, Nova York, Atheneum.
- _____ (1978): *Millions of Strange Shadows*, Nova York, Atheneum.
- Heimler, Eugene (1976): *The Storm*, Londres, The Menard Press.
- Hersey, John (1950): *The Wall*, Nova York, Knopf.
- Herzberger, Magda (1983): *The Waltz of the Shadows*, Nova York, Philosophical Library.

- Heyen, William (1984): *Erika: Poems of the Holocaust* (el recull inclou *The Swastika Poems*), Nova York, Vanguard Press.
- Hilsenrath, Edgar (1966): *Night*, Nova York, Doubleday & Co.
 _____ (1971): *The Nazi and the Barber*, Nova York, Doubleday & Co.
- Hoffman, William (1966): *The Trumpet Unblown*, Nova York, Doubleday & Co.
- Hrabal, Bohumil (1996): *Trens rigorosament vigilats*, Barcelona, Edicions 62.
- Hyams, Joseph (1984): *Un campo de estrellas*, Barcelona, Planeta.
- Hyett, Barbara H. (1986): *In Evidence: Poems of the Liberation of Nazi Concentration Camps*, University of Pittsburgh Press.
- Jabès, Edmond (1977): *The Book of Questions: The Book of Yudel/ Return to the Book*, Wesleyan University Press.
- Jacobs, AC (1976): *The Proper Blessing*, Londres, The Menard Press.
- Julitte, Pierre (1971): *Block 26: Sabotage at Buchenwald*, Nova York, Doubleday & Co.
- Kaczerginski, Shmerke (1948): *Lider fun di getos un lagern*, Nova York, CYCO.
- Kanfer, Stefan (1981): *Fear Itself*, Nova York, Putnam.
- Kaniuk, Yoram (1971): *Adam Resurrected*, Nova York, Atheneum.
- Karmel, Ilona (1969): *An Estate of Memory*, Boston, Houghton Mifflin.
- Ka-Tzenik 135633 (1955): *House of Dolls*, Nova York, Simon & Schuster.
 _____ (1963): *Atrocity*, Nova York, Lyle Stuart.
 _____ (1971): *Star Eternal*, Nova York, Arbor House.
 _____ (1977): *Sunrise over Hell*, Nova York, WH Allen.
- Keneally, Thomas (1982): *Schindler's List*, Nova York, Simon & Schuster.
- Kertész, Imre (2002): *Sense destí*, Barcelona, La Magrana.
 _____ (2000): *Kaddish por el hijo no nacido*, Barcelona, El Acantilado.
 _____ (1997): *Otro*, Barcelona, El Acantilado.
 _____ (1992): *Diario de la galera*, Barcelona, Planeta.
 _____ (1988): *El fracaso*, Barcelona, EDP.
- Klein, AM (1966): *The Second Scroll*, Canadà, McClelland & Stewart.
 _____ (1974): *The Collected Poems*, Toronto, HH Publishing House.
- Kolitz, Zvi (1947): *The Tiger Beneath The Skin*, Nova York, Creative Age.
- Kolmar, Gertrud (1975): *Dark Soliloquy: The Selected Poems*, Nova York, Seabury Press.
- Kosinski, Jerzy (1965): *The Painted Bird*, Nova York, Pocket Books.
- Kotowska, Monika (1970): *The Bridge to the Other Side*, Nova York, Doubleday & Co.
- Kovner, Abba (1973): *A Canopy in the Desert*, University of Pittsburgh Press.
 _____ (1971): *Selected Poems of Abba Kovner and Nelly Sachs*, Middlesex, Penguin Books.

- Kuznetsov, Anatoli (1970): *Babi Yar: A Document in the Form of a Novel*, Londres, Jonathan Cape.
- Langfus, Anna (1962): *The Whole Land Brimstone*, Nova York, Pantheon Books.
- _____ (1963): *The Lost Shore*, Nova York, Pantheon Books.
- _____ (1965): *Saute, Barbara*, París, Gallimard.
- Laqueur, Walter (1980): *The Missing Years*, Boston, Little, Brown & Co.
- Levi, Carlo (1951): *The Watch*, Nova York, Farrar, Straus & Yoring.
- Lelchuk, Alan (ed.) (1989): *Ocho obras maestras de la narrativa hebrea*, Barcelona, Riopiedras.
- Levi, Primo (1996): *Si això és un home*, Barcelona, Edicions 62.
- _____ (1997): *La treva*, Barcelona, Edicions 62.
- _____ (2001): *La última navidad de guerra*, Barcelona, Muchnik Editores.
- _____ (2001): *La llave estrella*, Barcelona, Muchnik Editores.
- _____ (1976): *Shema: Collected Poems of Primo Levi*, Londres, The Menard Press.
- Levin, Meyer (1947): *My Father's House*, Nova York, Viking Press.
- _____ (1959): *Eva: A Novel of the Holocaust*, Nova York, Simon & Schuster.
- _____ (1965): *The Stronghold*, Nova York, Simon & Schuster.
- _____ (1978): *The Harvest*, Nova York, Simon & Schuster.
- Lind, Jakov (1966): *Landscape in Concrete*, Nova York, Grove Press.
- _____ (1968): *Ergo: A Comedy*, Nova York, Hill & Wang.
- Llop, Roc (1979): *Poemes Maleïts*, Arxiu Municipal de Tarragona.
- Lustig, Arnost (1978): *Darkness Casts No Shadow*, Washington, Inscape Publishers.
- _____ (1978): *Diamonds of the Night*, Washington, I.P.
- Malaparte, Curzio (1946): *Kaputt*, Nova York, Dutton.
- Malraux, André (2001): *L'espoir*, Barcelona, Edhasa.
- _____ (1997): *La condición humana*, Barcelona, Edhasa.
- Manger, Itzik (1967): *Shtern in shtoyb*, Nova York, NYOP.
- Margolian, Abraham (1956): *A Piece of Blue Heaven*, Fredericton, Elizabethan.
- Mazzetti, Lorenza (1963): *The Sky Falls*, Nova York, McKay.
- Megged, Aharon (1972): *The Burning Bush*, Nova York, World Zionist Organisation.
- Meyers, Bert (1967): *The Dark Birds*, Nova York, Doubleday & Co.
- Mezey, Robert (1969): *Naked Poetry: Recent American Poetry in Open Forms*, Indianapolis, Bobbs-Merrill.
- Milosz, Czeslaw (1984): *Poèmes 1934-1982*, París, Luneau Ascot.
- _____ (1996): *Selected poems*, Cracòvia, Wydawnictwo Literackie.
- Miller, Arthur (1945): *Focus*, Nova York, Reynal and Hitchcock.

- _____ (1965): *Incident at Vichy*, Nova York, Viking.
- Modiano, Patrick (1968): *La place de l'Étoile*, París, Gallimard.
- _____ (1969): *La ronde de nuit*, París, Gallimard.
- _____ (1972): *Les boulevards de ceinture*, París, Gallimard.
- Molodowski, Kadia (ed.) (1962): *Poems of the Holocaust 1940-1945*, Tel Aviv, IL Peretz.
- Morante, Elsa (1977): *History, A Novel*, Nova York, Knopf.
- Morgenstern, Soma (1955): *The Third Pillard*, Nova York, Farrar, Straus.
- Moss, Stanley (1966): *The Wrong Angel: Poems*, Nova York, Macmillan.
- Núñez Targa, Mercè (1980): *El carretó dels gossos: una catalana a Ravensbrück*, Barcelona, Edicions 62.
- Obletz, Rose M. (1958): *The Long Road Home*, Nova York, Exposition.
- Olivier, Stefan (1963): *Rise Up in Anger*, Nova York, Putnam.
- Orlev, Uri (1980): *The Lear Soldiers*, Nova York, Taplinger.
- Orten, Jiri (1980): *Elegie*, Praga, CzSA&S.
- Pagis, Dan (1981): *Points of Departure*, Filadèlfia, Jewish Publication Society.
- Pawel, Ernst (1951): *The Island in Time*, Nova York, Doubleday & Co.
- Perec, Georges (1975): *W ou les souvenir d'enfance*, París, Gallimard-Denoël.
- Pilchik, Ely E. (1964): *Strength: A Play in Three Acts*, Nova York, Bloch Publishing Co.
- Pilinszky, Janos (1976): *Selected Poems*, Nova York, Persea Books.
- Plath, Sylvia (1975): *The Bell Jar*, Nova York, Harper & Row.
- _____ (1965): *Ariel*, Nova York, Harper & Row.
- Prager, Moshe (1974): *Sparks of Glory*, Nova York, Shengold Publishers.
- Presser, Jacob (1958): *Breaking Point*, Nova York, World.
- Raczymow, Henri (1973): *La saïse*, París, Gallimard.
- _____ (1982): *Rivières d'exil*, París, Gallimard.
- _____ (1985): *Un cri sans voix*, París, Gallimard.
- Radnoti, Miklos (1972): *Clouded Sky*, Nova York, Harper & Row.
- _____ (1979): *Forced March*, Manchester, Carcanet New Press Limited.
- Raphael, Frederic (1964): *Lindmann: A Novel*, Nova York, Holt, Rinehart & Winston.
- Rawicz, Piotr (1964): *Blood from the Sky*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- Reiner, Sylvain (1966): *Et la terre sera pure*, París, Seuil.
- Remarque, Erich Maria (1952): *Spark of Life*, Nova York, Appleton-Century-Crofts.
- Reznikoff, Charles (1975): *Holocaust*, Los Angeles, Black Sparrow Press.
- Richter, Hans W. (1956): *They Fell from God's Hand*, Nova York, Dutton.
- Romanowicz, Zofia (1962): *Passage Through the Red Sea*, Nova York, Harcourt, Brace & World.

- Rosen, Norma (1969): *Touching Evil*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- Rostov, Mara (1977): *Eroica*, Nova York, Putnam.
- Rosensaft, Menachem (1968): *Fragments: Past and Future*, Nova York, Shengold Publishers.
- Rosewicz, Tadeusz (1976): *"The Survivor" and Other Poems*, Princeton University Press.
- Roth, Philip (1985): *Zuckerman Bound: A trilogy and Epilogue*, Nova York, Farrar, Straus & Giroux.
- Rothenberg, Jerome (1980): *Vienna Blood & Other Poems*, Nova York, New Directions Books.
- Rousset, David (1981): *L'univers concentrationnaire*, París, Les Éditions de Minuit.
- Rudnicki, Adolf (1951): *Ascent to Heaven*, Toronto-Londres, McLeod & DD Publishers.
- Rybakov, Anatoli (1981): *Heavy Sand*, Nova York, Viking Press.
- Salvadó, Albert (2002): *El relat de Gunter Psarris*, Barcelona, Edicions 62.
- Sachs, Nelly (1967): *Eli: A Mystery Play of the Sufferings of Israel*, Nova York, Farrar, Straus & Giroux.
- _____ (1967): *O the Chimeneys!*, Nova York, Farrar, Straus & Giroux.
- _____ (1970): *The Seeker and Other Poems*, Nova York, Farrar, Straus & Giroux.
- _____ (1970): *While Man Exists: Poems and Translations*, Nova York, Pantheon Books.
- Samelson, William (1976): *All Life in Wait*, N.J., Prentice-Hall.
- Samuels, Gertrude (1976): *Mottele*, Nova York, Harper & Row.
- Sartre, Jean-Paul (1961): *The Condemned of Altona*, Nova York, Knopf.
- _____ (1938): *La Nausée*, París, Gallimard.
- Sayre, Joel (1948): *The House Without a Roof*, Nova York, Farrar & Straus.
- Schaeffer, Susan F. (1974): *Anya*, Nova York, Macmillan.
- Schwarz-Bart, André (1964): *El darrer just*, Barcelona, Vergara [Trad. Joan Oliver].
- Shaw, Robert (1967): *The Man in the Glass Booth*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- Sherman, Martin (1980): *Bent*, Nova York, Avon Books.
- Segal, Lore (1973): *Other People's Houses*, Nova York, New American Library.
- Seghers, Anna (1999): *La fin*, París, Autrement.
- Seiden, OJ (1980): *The Survivors of Babi Yar*, Ohio University Press.
- Semprún, Jorge (1991): *El llarg viatge*, Barcelona, Empúries.
- _____ (1999): *Aquel domingo*, Barcelona, Tusquets.
- _____ (1995): *La escritura o la vida*, Barcelona, Tusquets.
- _____ (1998): *Adiós, luz de veranos...*, Barcelona, Tusquets.

- _____ (2001): *Viviré con su nombre, morirá con el mío*, Barcelona, Tusquets.
- Siegel, Danny (1980): *Nine Entered Paradise Alive*, Nova York, Town House Press.
- Silberstang, Edwin (1967): *Nightmare of the Dark*, Nova York, Knopf.
- Singer, Isaac B. (1972): *Enemies; A Love Story*, Nova York, Farrar, Straus & Giroux.
- Skloot, Robert (ed.) (1983): *The Theatre of the Holocaust: Four Plays*, University Of Wisconsin Press.
- Solomon, Michael (1979): *The "Struma" Incident: A Novel of the Holocaust*, Toronto, McClelland & Stewart.
- Sperber, Manès (1952): *The Abyss*. Nova York, Doubleday & Co.
- _____ (1954): *Journey without End*, Nova York, Doubleday & Co.
- _____ (1967): *... Than a Tear in the Sea*, Nova York, Bergen-Belsen Memorial Press.
- Spiraux, Alain (1978): *Time Out*, Nova York, Time Books.
- Steinberg, Paul (2000): *Cròniques d'un altre món*, Barcelona, Edicions de 1984.
- Steiner, George (1982): *The Portage to San Cristobal of AH*, Nova York, Simon & Schuster.
- Steiner, Jean-François (1966): *Treblinka. La révolte d'un camp d'extermination*, París, Fayard.
- Stern, Daniel (1963): *Who Shall Live, Who Shall Die?*, Nova York, Crown.
- Stolzfuss, Ben (1967): *The Eye of the Needle*, Nova York, Viking Press.
- Stroumsa, Jacques (1999): *Tria la vida. El violinista d'Auschwitz*, Barcelona, Columna.
- Sutzkever, Abraham (1981): *Burnt Pearls*, Oakville, Mosaic Press/ Valley Editions.
- Styron, William (1979): *Sophie's Choice*, Nova York, Random House.
- Sylvanus, Erwin (1967): *Dr. Korczak and the Children*, Nova York, Dutton.
- Tannenbaum, Silvia (1981): *Yesterday's Streets*, Nova York, Random House.
- Taube, Herman (1979): *A Chain of Images*, Nova York, Shulsinger Brothers.
- Thomas, DM (1981): *The White Hotel*, Nova York, Viking Press.
- Tomkiewicz, Mina (1970): *Of Bombs and Mice*, Nova York, Thomas Yoseloff.
- Tomer, Ben-Zion (1997): *Children of the Shadows*, Nova York, World Zionist Organisation.
- Tournier, Michel (1972): *The Ogre*, Nova York, Doubleday & Co.
- Uhlman, Fred (1996): *L'amic retrobat*, Barcelona, Columna.
- Uris, Leon (1962): *Mila 18*, Nova York, Doubleday & Co.
- _____ (1970): *QB VII*, Nova York, Doubleday & Co.
- Villatoro, Vicenç (1996): *Memòria del traïdor*, Barcelona, Edicions 62.
- Volakova, Hana (1964): *I Never Saw Another Butterfly*, Nova York, McGraw-Hill.

- Von Rezzori, Gregor (1982): *Memoirs of an Anti-Semite: A Novel in Five Stories*, Nova York, Penguin Books.
- Wallant, Edward L. (1961): *The Pawnbroker*, Nova York, Harcourt, Brace & World.
- Walser, Martin (1963): *The Rabitt Race*, Londres, Calder.
- Weil, Grete (1984): *My Sister, My Antigone*, Nova York, Avon Books.
- Weinberg, Marcel (1972): *Spots of the Time*, Nova York, Macmillan
- Weiss, Peter (1966): *The Investigation*, Nova York, Atheneum.
- Weisel, Élie (1995): *La nit*, Barcelona, Proa. [Versió castellana 2002, El Aleph].
- _____ (1961): *Dawn*, Nova York, Hill & Wang.
- _____ (1962): *The Accident*, Nova York, Hill & Wang.
- _____ (1964): *The Town Beyond the Wall*, Nova York, Atheneum.
- _____ (1966): *The Gates of the Forest*, Nova York, Holt, Rinehart & Winston.
- _____ (1968): *Legends of Our Time*, Nova York, Holt, Rinehart & Winston.
- _____ (1970): *A Beggar in Jerusalem*, Nova York, Random House.
- _____ (1970): *One Generation After*, Nova York, Random House.
- _____ (1973): *The Oath*, Nova York, Random House.
- _____ (1974): *Zalman; or, The Madness of God*, Nova York, Random House.
- _____ (1976): *Messengers of God: Biblical Portraits and Legends*, Nova York, Random House
- _____ (1979): *The Trial of God*, Nova York, Random House.
- _____ (1973): *Ani Maamin: A Song Lost and Found Again*, Nova York, Random House.
- Wiesenthal, Simon (1982): *Max and Helen*, Nova York, William Morrow.
- Wiseman, Thomas (1968): *The Quick and the Dead*, Viking Press.
- Wood, Bari (1981): *The Tribe*, Nova York, New American Library.
- Wouk, Herman (1978): *War and Remembrance*, Boston, Little, Brown & Co.
- Zeitlin, Aaron (1967): *Poems of the Holocaust and Poems of Faith*, 2 Vol., Nova York, Bergen-Belsen Memorial Press.
- Zuckmayer, Carl (1962): *The Devil's General*, Nova York, Random House.

Bibliohemerografia mèdica, psicològica, psiquiàtrica

- Broggi, Francesc (1979): "El concepte de naturalesa humana segona l'anàlisi existencial de Frankl", dintre *Annals de Medicina*, Barcelona, número 65, 641.
- Cahen, R. (1967): *La Rêve et les sociétés humaines*, París, Plon.
- Dévereux, Georges (1980): *De l'angoisse à la méthode dans les sciences du comportement*, París, Flammarion.
- Fabry, Joseph B. (1977): *La búsqueda de significado. La logoterapia aplicada a la vida*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- Felman, Soshana (1992): *Testimony. Crises of witnessing in literature, psychoanalysis, and history*, Nova York, Rutledge.
- Fizzotti, Eugenio (1977): *De Freud a Frankl. Interrogantes sobre el vacío existencial*, Pamplona, Universidad de Navarra.
- Frankl, Viktor (1996): *El hombre en busca de sentido*, Barcelona, Herder.
- _____ (1978): *Psicoanálisis y existencialismo. De la psicoterapia a la logoterapia*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.
- _____ (1966): *La psicoterapia en la práctica médica*, Buenos Aires, Escuela.
- _____ (1994): *La presencia ignorada de Dios. Psicoterapia y religión*, Barcelona, Herder.
- _____ (1992): *Teoría y terapia de las neurosis*, Barcelona, Herder.
- _____ (1976): *La idea psicológica del hombre*, Madrid, Ediciones Rialp.
- _____ (1978): *Fundamentos antropológicos de la psicoterapia*, Barcelona, Herder.
- _____ (1994): *Ante el vacío existencial. Hacia una humanización de la psicoterapia*, Barcelona, Herder.
- _____ (1978): *Trotzdem ja zum Leben sagen. Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager*, Munic, Kösel-Verlag.
- _____ (1994): *La voluntad de sentido*, Barcelona, Herder.
- _____ (1995): *El hombre doliente. Fundamentos antropológicos de la psicoterapia*, Barcelona, Herder.
- Grancher, Jacques (ed.): *Shoah, le film, des psychanalystes écrivent*, París, J.G. éd.
- Kohn, Ruth C. (1986): "Le recherche par les praticiens: l'implication comme mode de production de connaissances", dintre *Bulletin de psychologie*, 1985-86, XXXIX, núm. 377, pàgs. 817-826.
- Laub, Dori (1984): "Holocaust Themes: Their Expression in Poetry and in the Psychological Conflicts of Patients in Psychotherapy", dintre *The Nazi*

Concentration Camps: Structure and Aims; the Image of the Prisoners; the Jews in the Camps, Jerusalem, Yad Vashem, pàgines 573-587.

Sibony, Daniel (1995): *Événements I i II, Psychopathologie du quotidien*, París, Le Seuil.

Bibliohemerografia sociològica, filosòfica, antropològica

Adorno, Theodor W. (1992): *Dialéctica negativa*, Madrid, Taurus.

_____ (1986): *Prismes. Critique de la culture et de la société*, París, Payot.

_____ (1998): "Educación después de Auschwitz", dintre *Educación para la emancipación*, Madrid, Morata.

_____ (1996): *Minima moralia. Reflexiones de la vida dañada*, Madrid, Austral

Agamben, Giorgio (1998): *Homo sacer. El poder soberano y la nuda vida*, València, Pre-textos.

_____ (2000): *Lo que queda de Auschwitz. El archivo y el testigo*, València, Pre-textos.

Allendy, René (1988): *Le Symbolisme des nombres*, París, Plon.

Améry, Jean (1984): *Radical Humanism: Selected Essays*, Indiana University Press, Bloomington.

_____ (2001): *Más allá de la culpa y la expiación*, València, Pre-textos. [Les referències de la Tesi s'extreuen de la versió francesa: *Par-delà le crime et le châtement*, París, Actes Sud].

_____ (1996): *Porter la main sur soi*, París, Actes Sud.

Ardoino, Jacques (1985): "Des allants-de-soi pédagogiques à la conscientisation", prefaci dintre: Imbert, Francis, *Pour une praxis pédagogique*, Nantes, Matrice.

_____ (1985): "Les jeux de l'imaginaire et le travail de l'éducation", dintre *Pratiques de formation-analyses*, núm. 8, París, gener de 1985.

Arendt, Hannah (1998): *Los orígenes del totalitarismo*, Madrid, Taurus.

_____ (1972): *La crise de la culture*, París, Gallimard.

_____ (1993): *La condición humana*, Barcelona, Paidós.

_____ (1999): *Eichmann en Jerusalén. Un estudio sobre la banalidad del mal*, Barcelona, Lumen.

_____ (1987): *La tradition cachée*, París, Christian Bourgois.

_____ (1989): *Penser l'événement*, París, Belin.

- _____ (1991): *Auschwitz et Jérusalem*, París, Deuxtemps Tierce.
- _____ (1997): *¿Qué es la política?*, Barcelona, Paidós.
- _____ i Finkelkraut, Alain (1989): *La crisi de la cultura*, Barcelona, Pòrtic.
- Augé, Marc (1998): *Las formas del olvido*, Barcelona, Gedisa.
- Badiou, Alain (1993): *L'Éthique: essai sur la conscience du mal*, París, Hatier.
- Barash, Jeffrey A. (1998): "Les sources de la mémoire", dintre *Revue de Métaphysique et de Morale*, gener-març de 1998.
- Bárcena, Fernando (2001): *La esfinge muda. El aprendizaje del dolor después de Auschwitz*, Barcelona, Anthropos.
- Barnéa, Naomy (1999): "Après la Shoah: Deuil et mémoire, un travail sans précédent", dintre *Revue d'histoire de la Shoah*, núm. 167, setembre-desembre del 1999.
- Bartov, Omer (1996): *Murder in our Midst. The Holocaust industrial killing and representation*, Oxford University Press.
- Bassa, David/ Ribó, Jordi (2002): *Memòria de l'infern*, Barcelona, Edicions 62.
- Bauman, Zygmunt (1997): *Modernidad y Holocausto*, Toledo, Sequitur.
- Beauvoir, Simone de (1985): "La mémoire et l'horreur", prefaci a: Lanzmann, Claude, *Shoah*, París, Fayard.
- Benslama, Fethi (1999): "La mémoire: un passé en devenir", dintre *Autrement*, núm. 54, gener del 1999.
- Bensoussan, Georges (1989): *Génocide pour mémoire*, París. Éd. du Felin.
- _____ (1998): *Auschwitz en héritage? D'un bon usage de la mémoire*, París, Millet.
- Bergson, Henri (1999): *Matière et mémoire. Essai sur la relation du corps à l'esprit*, París, PUF.
- Besançon, Alain (1998): *Le malheur du siècle. Sur le comunisme, le nazisme et l'unicité de la Shoah*, París, Fayard.
- Coquio, Catherine (dir.) (1999): *Parler des camps, penser les génocides*, París, Albin Michel.
- Cohen, Elie (1953): *Human Behavior in the Concentration Camp*, Nova York, Norton & Co.
- Cogon, Eugen (1950): *The Theory and Tractice of Hell*, Nova York, Farrar, Straus & Co.
- Debray, Régis (1992): *Vie et mort de l'image. Une histoire du regard en occident*, París, Gallimard.
- Delage, Christian (1999): "La représentation impossible? Un obstacle d'abord pour les nazis", dintre *Autrement*, núm. 54, gener del 1999.

- Dobkowski, Michel ed. (1987): *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death*, Westport, Greenwood Press.
- Elias, Norbert (1990): *Compromiso y distanciamiento*, Barcelona, Península.
- Feltri, Francesco M. (1998): *Per discutire di Auschwitz*, Florència, Giuntina.
- Finkelraut, A. (1990): *La memoria vana. Del crimen contra la humanidad*, Barcelona, Anagrama.
- Frieländer, Raul (ed.) (1992): *Probing the limits of representation. Nazism and the "Final Solution"*, Londres, Harvard University Press.
- Grass, Günter (1999): *Escribir después de Auschwitz*, Barcelona, Paidós.
- Hampate Ba, A. (1999): *Kaydara*, París, E. Unesco.
- Heidegger, Martin (1962): *Aproche de Hölderlin*, París, Gallimard.
- Hilberg, Raul (1996): *La politique de la mémoire*, París, Fayard.
- _____ (1992): *Exécuteurs, victimes, témoins*, París, Gallimard.
- Jankélévitch, Vladimir (1999): *El perdón*, Barcelona, Seix-Barral.
- Jonas, Hans (1996): *Mortality and Morality: A search for the good after Auschwitz*, Northwestern University Press.
- _____ (1978): *Les gnostiques*, París, Plon.
- Jossua, Jean-Pierre (1996): "Faut-il repenser Dieu après Auschwitz?", dintre *Études*, gener del 1996.
- Jung, Carl G. (1997): *El hombre y sus símbolos*, Barcelona, Caralt.
- Kertész, Imre (1999): *Un instante de silencio en el paredón. El Holocausto como cultura*, Barcelona, Herder.
- Klemperer, Victor (2001): *LTI. La lengua del Tercer Reich*, Barcelona, Minúscula.
- Klüger, Ruth (1997): *Refus de témoigner*, París, Viviane Hamry.
- Kogon, Eugen (1965): *Sociología de los campos de concentración*, Madrid, Taurus.
- _____ (1947): *L'État SS. Le système des camps de concentration allemands*, París, Jeune Parque.
- Korman, Gerd (ed.) (1973): *Hunter and Hunted: Human History of the Holocaust*, Nova York, Viking Press.
- _____ (1970): *L'état SS*, París, Le Seuil.
- _____ (1984): *Les chambres à gaz, secret d'État*, París, Éditions de Minuit.
- Lanzmann, Claude (1985): *Shoah. An Oral History of the Holocaust*, Nova York, Pantheon Books.
- Lapassade, Georges (1997): *L'entrée dans la vie. Essai sur l'inachèvement de l'homme*, París, Anthropos.
- _____ (1997): *Grupos, organizaciones, instituciones*, Barcelona, Gedisa.
- Lecomte, Jean-Michel (ed.) (1998): *Savoir la Shoah*, CRDP, Borgonya.

- Le Goff, Jacques (1988): *Histoire et mémoire*, París, Gallimard.
- Levi, Primo (2000): *Els enfonsats i els salvats*, Barcelona, Edicions 62.
- _____ (1995): *Le devoir de mémoire*, París, Mille et les nuits.
- _____ (1998): *Entrevistas y conversaciones*, Barcelona, Península; versió reduïda de *Conversations et entretiens* (1997), París, Éd. Robert Laffont, 3151.
- _____ (1996): *En diálogo con Ferdinando Camon*, Madrid, Anaya-Muchnik.
- Lévinas, Emmanuel (1997): *Quelques réflexions sur la philosophie de l'hittérisme*, París, Payot & Rivages.
- _____ (1977): *Totalidad e infinito. Ensayo sobre la exterioridad*, Salamanca, Sígueme.
- _____ (1987): *De otro modo que ser o más allá de la esencia*, Salamanca, Sígueme.
- _____ (1988): *Ètica i infinit*, Barcelona, Barcelonesa d'Edicions.
- _____ (1993): *Humanisme de l'altre home*, València, Eliseu Climent.
- Lluró, Josep Maria (1999): "Una ontologia dels Lager", dintre *El Pou de Lletres*, tardor-hivern de 1998-1999.
- Mate, Reyes (2000): "la filosofía después de Auschwitz", dintre *Isegoría*, núm. 23, desembre del 2000.
- Meirieu, Philippe (1998): *Frankenstein educador*, Barcelona, Laertes.
- Mèlich, Joan-Carles (1998): *Totalitarismo y fecundidad. La filosofía frente a Auschwitz*, Barcelona, Anthropos.
- _____ (2001): *La ausencia de testimonio. Ética y pedagogía en los relatos del Holocausto*, Barcelona, Anthropos.
- _____ (2001): *La lliçó d'Auschwitz*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Neher, André (1997): *El exilio de la palabra*, Barcelona, Riopiedras.
- Nomberg-Przytyk, Sara (1985): *Auschwitz: True Tales from a Grotesque Land*, Londres, University of North Carolina Press.
- Perec, Georges (1969): *La disparation*, París, Denoël.
- _____ (1992): *Une aventure des années soixante*, París, Le Seuil.
- Poliakov, Léon (1986): *Bréviaire de la haine*, París, Complexe.
- Peterson, Erik (1999): *El monoteísmo como problema político*, Madrid, Trotta.
- Pollak, Michael (2000): *L'expérience concentrationnaire. Essai sur le maintien de l'identité sociale*, París, Métailié.
- Rauschnig, Hermann (1979): *Hitler m'a dit*, París, Le livre de poche.
- Revault D'allonses, Myriam (1999): "La littérature des camps et le partage de l'expérience", dintre *Autrement*, núm. 54, gener del 1999.

- Ricoeur, Paul (1997): *Ideología y utopía*, Barcelona, Gedisa.
- _____ (2000): *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Le Seuil.
- Roig, Montserrat (2001): *La lluita contra l'oblit. Escrits sobre la deportació*, Barcelona, Amical de Mauthausen.
- Safran, Alexandre (1996): *Juifs et Chrétiens: la Shoah en héritage*, Ginebra, Labor et fides.
- Sarcinelli, Franco (1979): *Vida y muerte en los campos de concentración y exterminio*, Barcelona, De Vechhi.
- Sartre, Jean-Paul (1954): *Réflexions sur la question juive*, Paris, Gallimard.
- _____ (1943): *L'Être et le Néant*, Paris, Gallimard.
- _____ (1988): *L'existencialisme és un humanisme*, Barcelona, Edicions 62.
- Semprún, Jorge; Wiesel, Élie (1995): *Se taire est impossible*, Paris, Mille et une nuits/Arte Éditions.
- _____ (1995): "Des commémorations hémiplegiques", dintre *Commentaire*, núm. 70, estiu de 1995.
- _____ (2000): "L'écriture ravive la mémoire", dintre *Le Monde des débats*, núm. 14, maig del 2000.
- Sereny, Gitta (1975): *Au fond des ténèbres. De l'authanasie à l'assassinat de mase: un examen de conscience*, Paris, Donoël.
- Sigmund, Anna Maria (2000): *Las mujeres de los nazis*, Barcelona, Plaza & Janés.
- Sintag, Susan (1987): *Bajo el signo de Saturno*, Barcelona, Planeta.
- Steiner, George (1992): *En el castillo de Barba Azul*, Barcelona, Gedisa.
- _____ (1995): *Después de Babel*, Barcelona, FCE.
- _____ (1991): *Presencias reales*, Barcelona, Destino.
- _____ (1997): *Pasión intacta*, Madrid, Siruela.
- _____ (1999): *La barbarie de la ignorancia*, Barcelona, Taller de Mario Muchnik.
- _____ (1999): *Errata. Història d'una vida*, Barcelona, Proa.
- Tillion, Germaine (1988): *Ravensbrück*, Paris, Le Seuil.
- _____ (1997): *La traversée du mal, entretien avec Jean Lacouture*, Paris, Arléa.
- Todorov, Tzvetan (1982): *La conquête de l'Amérique. La question de l'autre*, Paris, Le Seuil.
- _____ (1993): *Frente al límite*, Mèxic, Siglo XXI.
- _____ (2000): *Los abusos de la memoria*, Barcelona, Paidós.
- _____ (1996): *La vida en comú*, València, Eliseu Climent.
- _____ (2002): *Memoria del mal, tentación del bien*, Barcelona, Península.
- Torner, Carles (1995): *La victòria pòstuma de Hitler*, Barcelona, Proa.

- _____ (2002): *Shoah. Una pedagogia de la memòria*, Barcelona, Proa.
- Traverso, Enzo (1993): *Les Juifs et l'Allemagne*, París, La Découverte.
- _____ (2001): *La historia desgarrada*, Barcelona, Herder.
- _____ (1999): "Els intel·lectuals i l'antifeixisme. Per una historització crítica", dintre *L'espill*, núm. 1, hivern del 1999.
- Trunk, Isaiah (1980): *Jewish Responses to Nazi Persecution*, Nova York, Stein & Day.
- Vidal-Naquet, Pierre (1982): *Les assassins de la mémoire. "Un Eichmann de papier" et autres essais sur le révisionisme*, París, La Découverte.
- Walliman, Isidor (ed.) (1987): *Genocide and the Modern Age: Etiology and Case Studies of Mass Death*, Westport, Greenwood Press.
- Walzer, Michael (1990): *Critique et sens commun*, París, La Découverte.
- Weber, Max (1965): *Essais sur la théorie de la science*, París, Plon.
- von Weizsäcker, Richard (1992): *De Alemania a Europa. El impulso de la historia*, Barcelona, Círculo de Lectores.
- Wechsberg, Joseph (ed.) (1967): *The Murderers Among Us: The Wiesenthal Memoirs*, Nova York, McGraw-Hill.
- Wiesel, Elie (1978): *A Jew Today*, Nova York, Random House.
- Wiesenthal, Simon (1999): *Les fleurs de soleil*, París, Albin Michel (nova versió, amb diferents col·laboradors de l'original anglesa *The Sunflower*, 1970).
- Wieviorka, Annette (1992): *Déportation et génocide. Entre la mémoire et l'oubli*, París, Plon.
- _____ (1998): *L'ère du témoin*, París, Plon.
- _____ (2000): *Auschwitz explicat a la meva filla*, Barcelona, Proa.

Bibliohemerografia historiogràfica

- About, Ilse (2000): *Les photographies du camp de concentration de Mauthausen*, París, U. Parrís VII.
- ADIR (ed.) (1965): *Les françaises a Ravensbrück*, París, Gallimard.
- Arad, Yitzhak (dir.) (1999): *Documents on the Holocaust*, Jerusalem, University of Nebraska/ Yad Vashem.
- Azéma, Jean-Pierre (1995): *Les années de tourmente, de Munich à Prague. Dictionnaire critique*, París, Flammarion.
- Bédarida, François (1989): *La politique nazie d'extermination*, París, Albin Michel.

- _____ (1992): *Le nazisme et le génocide*, París, Pocket.
- Bensoussan, Georges (1996): *Histoire de la Shoah*, París, PUF.
- Bermejo, Benito (2002): *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen*, Barcelona, La Magrana.
- Bernadac, Christian (1974): *Les 186 marches*, París, France-Empire.
- Bollack, Jean (1995): *L'ange exterminateur*, Brussel·les, Univer. Bruxelles.
- Browning, Christopher (2000): *Nazi Policy, Jewish Workers, German Killers*, Cambridge University Press.
- _____ (2002): *Aquellos hombres grises*, Barcelona, Edhasa.
- Burleigh, Michael (2000): *The Third Reich. A New History*, Londres, Macmillan.
- Choumoff, Pierre Serge (2000): *Les assassinats nationaux-socialistes par gaz en territoire autrichien, 1940-1945*, Viena, Bundesministerium für Inneres.
- Dreyfus-Armand, Geneviève (2000): *El exilio de los republicanos españoles en Francia*, Barcelona, Crítica.
- Evans, Richard J. (2001): *Lying about Hitler. History, Holocaust and the David Irving Trial*, Nova York, Basic Books.
- Fabreguet, Michel (1991): "Les espagnols rouges dans les stalags, les oflags et les kommandos", dintre *Guerres Mondiales et Conflits Contemporains*, núm. 162, abril del 1991.
- _____ (1999): *Mauthausen, camp de concentration national-socialiste en Autriche*, París, Rattaché.
- FNDIRP (ed.) (1996): *La deportación. El horror de los campos de concentración*, Barcelona, Ultramar.
- Freund, Florian (2001): *Der Mauthausen-Prozess*, Dachau, Dachauer Hefte, núm. 13.
- Friedländer, Saul (1997): *Germany and the Jews*, Londres, Phoenix Giant.
- _____ (1995): *The Origins of Nazi Genocide. From Euthanasia to the Final Solution*, Carolina del Norte, U. North Carolina Press.
- Gallart, Ernest (1998): *Les fonts orals en la historiografia concentracionària*, FD, Castellar del Vallès.
- Gallego, Ferran (2001): *De Múnich a Auschwitz. Una historia del nazismo: 1919-1945*, Barcelona, Plaza & Janés.
- García Pérez, R. (1994): *Franquismo y Tercer Reich*, Madrid, CEC.
- Gaulle, Genevieve de (1947): *L'Allemagne jugée par Ravensbrück*, París, Les Grans Éditions Françaises.
- Goldhagen, D. (1997): *Los verdugos voluntarios de Hitler. Los alemanes corrientes y el holocausto*, Madrid, Taurus.

- Grossman, Vasili, ed. (1980): *The Black Book: Documents of the Nazi's destruction of 1,5 million Soviet Jews*, Nova York, Holocaust Library.
- Hamsik, Dusan (1986): *Druhý muz Treti Rise*, Praga, Archiv.
- Herbert, Ulrich (1999): *National Socialist Extermination Policy*, Oxford, Berghahn Books.
- _____ (1998): *Nationalsozialistische Vernichtungspolitik 1939-1945. Neue Forschungen und Kontroversen*, Frankfurt-Main, Fischer.
- Heydecker, Joe (1973): *El proceso de Nuremberg*, Barcelona, Bruguera.
- Hildebrand, Klaus (1988): *El Tercer Reich*, Madrid, Cátedra.
- Hilberg, Raul (1971): *Documents of Destruction: Germany and Jewry 1935-1945*, Chicago, Quadrangle Books.
- _____ (1994): *Exécuteurs, victimes, témoins. La catastrophe juive 1933-1945*, París, Gallimard.
- Horwitz, Gordon (1992): *Mauthausen, ville d'Autriche 1938-1945*, París, Seuil.
- Izquierdo, Manuel (1996): *Campos de concentración*, Madrid, Endymion.
- Kermish, Joseph, ed. (1986): *To Live with Honor and Die with Honor: Selected Documents from the Underground Archives "O.S."*, Jerusalem, Yad Vashem.
- Kershaw, Ian (1997): *Qu'est-ce que le nazisme? Problèmes et perspectives d'interprétation*, París, Gallimard.
- _____ (2000): *Hitler (1889-1936) i Hitler (1936-1945)*, Barcelona, Península.
- Kogon, Eugen (ed.) (1984): *Les chambres à gaz, secret d'Etat*, París, Minuit.
- Kotek, Joël (2000): *Le siècle des camps*, París, JCL.
- Kraus, Ota (1968): *The Death Factory: Documents on Auschwitz*, Oxford, Pergamon Press.
- Langbein, Hermann (1965): *Der Auschwitz Prozess, eine Dokumentation*, Frankfurt, Europäische Verlagsanstalt.
- _____ (1975): *Hommes et femmes à Auschwitz*, París, Fayard.
- Lanzmann, Claude (1985): *Shoah, An Oral History of the Holocaust*, Nova York, Pantheon Books.
- Le Chêne, Evelyn (1971): *Mauthausen. The History of a Death Camp*, Londres, Methuen.
- Lluy, Xico (1995): *Eivissencs i formenterers als camps nazis*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- Mayer, Arno (1990): *La "solution finale" dans l'histoire*, París, La Découverte.
- Mendelsohn, John (ed.) (1982): *The Holocaust: Selected Documents in Eighteen Volumes*, Nova York, Garland.

- MHC (ed.) (2002): *Mauthausen*, edició a cura de Margarida Sala i Rosa Torán, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya.
- Mommsen, Hans (2001): *The Third Reich between Vision and Reality. New Perspectives on German History 1918-1945*, Oxford, Berg.
- Novitch, Miriam (ed.) (1980): *Sobibor: Martyrdom and Revolt*, Nova York, Holocaust Library.
- Payne, Stantley (1980): *El fascismo*, Madrid, Alianza.
- Pike, David W. (2001): *Spaniards in the Holocaust. Mauthausen, the Horror on the Danube*, Londres, Routledge
- Pons Prades, Eduardo (1975): *Republicanos españoles en la Segunda Guerra Mundial*, Barcelona, Planeta.
- _____ (1995): *Morir por la libertad. Españoles en los campos de exterminio nazis*, Madrid, EP.
- Posner, Gerald L/ Ware, John (2002): *Mengele. El médico de los experimentos de Hitler*, Madrid, La Esfera de los Libros.
- Rabinowitz, Dorothy (ed.) (1976): *New Lives: Survivors of the Holocaust Living in America*, Nova York, Alfred A. Knopf.
- Rajfus, M. (1991): *Drancy. Un camp de concentration très ordinaire 1941-1944*, París, Manya-Documents.
- Rashke, Richard (1982): *Escape from Sobibor: The Heroic Story of the Jews Who Escaped from a Nazi Death Camp*, Boston, Houghton Mifflin.
- Rodríguez, José Luis (2002): *Los esclavos españoles de Hitler. La historia de miles de españoles enviados a trabajar a la Alemania nazi*, Barcelona, Planeta.
- Roseman, Mark (2002): *La vil·la, el llac, la reunió*, Barcelona, La Magrana.
- Salinas, David (1997): *España, los sefarditas y el III Reich (1939-1945). Diplomáticos españoles contra el genocidio nazi*, Valladolid, Universidad de V.
- Sable, Martin H. (1987): *Holocaust Studies: a Directory and Bibliography of Bibliographies*, Greenwood, The Penkevill Publishing Company.
- Schoenfeld, Joachim (1984): *Holocaust Memoirs*, Nova York, Ktav Publishers House.
- Sim, Kevin (1982): *Women at War: Five Heroines Who Defied the Nazis and Survived*, Nova York, William Morrow.
- Snyder, L.L. (1995): *Encyclopedia of the third Reich*, Leicester, Bookmarkt Limited.
- Sofsky, Wolfgang (1995): *L'organisation de la terreur. Les camps de concentration*, París, Calmann-Lévy.
- Suhl, Yuri (ed.) (1967): *They Fought Back: The Story of the Jewish Resistance in Nazi Europe*, Nova York, Schocken Books.

- Symonowicz, Wanda (ed.) (1970): *Beyond Human Endurance: The Ravensbrück Women Tell Their Stories*, Varsòvia, Interpress.
- Syren, Christine (1999): *Shoah: une bibliographie*, Borgonya, CRDP.
- Ternon, Yves (1995): *El estado criminal. Los genocidios en el siglo XX*, Barcelona, Edicions 62.
- Torán, Rosa (2002): *Vida i mort dels republicans als camps nazis*, Barcelona, Proa.
- Vidal, César (1995): *El holocausto*, Madrid, Alianza.
- Vilanova, A. (1969): *Los olvidados. Los exiliados españoles en la Segunda Guerra Mundial*, París, Ruedo Ibérico.
- Wieviorka, Annette (1989): *Le procès Eichmann*, Brussel·les, Complexe.
- _____ (1995): *Le Procès de Nuremberg*, Caen, Ouest-France.
- _____ (1995): *L'Allemagne nazi et le Génocide Juif*, París, Gallimard-Seuil.
- Wormser-Migot, Olga (1968): *Le Système concentrationnaire nazi (1933-1945)*, París, PUF.

Bibliohemerografia de crítica literària

- Aaron, Frieda (1989): *Of Songs and Smokestacks*, University of New York Press.
- Abramowitz, Molly (1974): *Elie Wiesel: A Bibliography*, Metuchen, Scarecrow Press.
- Actis, M. (1993): *Narrative*, Crix, Université de Nanterre.
- Adorno, Theodor W (1970): *Stichworte: kritische Modelle II*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag.
- _____ (1963): *Noten zur Literatur III*, Frankfurt, Suhrkamp Verlag.
- Agamben, G. (1995): "Qu'est-ce qu'un camp?", dintre *Moyens sans fins*, París, Rivages.
- Aguiar e Silva, V.M. (1984): *Teoría de la literatura*, Coimbra, Almedina, volum I.
- Alexander, Edward (1979): *The Resonance of Dust: Essays on Holocaust Literature and Jewish Fate*, Columbus, Ohio University Press.
- Alter, Robert (1969): *After the Tradition: Essays on Modern Jewish Writing*, Nova York, Dutton & Co.
- _____ (1977): *Defenses of the Imagination: Jewish Writers and Modern Historical Crisis*, Filadèlfia, Jewish publication Society.
- Alvarez, A. (1970): *The Savage God: A Study of Suicide*, Nova York, Random House.
- Angress, Ruth K. (1985): "Discussing Holocaust Literature", dintre *Simon Wiesenthal Center Annual*, núm. 2., pàgines 179-192.

- Anisimov, M. (2001): *Primo Levi o la tragedia de un optimista*, Madrid, Editorial Complutense.
- Arranz, Manuel (2001): "Maurice Blanchot y la novela", dintre *Archipiélago [Pongamos que se habla de Maurice Blanchot]*, Barcelona, número 49, pàgines 73 a 80.
- Austin, J.L. (1971): *Palabras y acciones. Cómo hacer cosas con las palabras*, Buenos Aires, Paidós.
- Badiou, A. (1994): *L'Éthique. Essai sur la conscience du Mal*, París, Hatier.
- Bajtín, Mijaíl M. (1982): *Estética de la creación verbal*, México, Siglo XXI.
- _____ (1988/1997): *Hacia una filosofía del acto ético. De los borradores y otros escritos*, Barcelona, Anthropos.
- _____ (1989): *Teoría y estética de la novela*, Madrid, Taurus.
- Bal, M. (1985): *Teoría de la narrativa. Una introducción a la Narratología*, Madrid, Cátedra.
- Baquero, M. (1970): *Estructuras de la novela actual*, Barcelona, Planeta.
- Barthes, Roland (1981): *Camera Lucida*, Nova York, Hill & Wang.
- _____ (1972): *Le degré zéro de l'écriture suivi de Nouveaux essais critiques*, París, Plon.
- _____ (2002): *Ensayos críticos*, Barcelona, Seix Barral.
- Bartov, O. (1996): *Murder in our midst*, Nova York, Oxford University Press.
- Bauer, Yehuda (1982): *History of the Holocaust*, Nova York-Londres, Franklin Watts.
- Baumgart, Reinhard (1966): "Unmenschlichkeit beschreiben", dintre *Literatur für Zeitgenossen: Essays*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, pàgines 12 a 36.
- Berger, Alan L. (1985): *Crisis and Covenant: The Holocaust in American Jewish Fiction*, University of New York.
- Bettelheim, H. (1979): *Survivre*, París, Laffont.
- Bilik, Dorothy S. (1981): *Immigrant-Survivors: Post-Holocaust Consciousness in Recent Jewish American Literature*, Wesleyan University Press.
- Blatter, Janet (1982): "Art from the Whirlwind", dintre *Art of the Holocaust*, Londres, Pan Books.
- Blotner, J. (1974): *A Biography*, Nova York, Random House.

- Boas, Henriette (1963): "Jewish Figures in Post-War Dutch Literature", dintre *Jewish Journal of Sociology*, núm. 5, juny de 1963, pàgines 55 a 83.
- Bosmajian, Hamida (1986): "German Literature about the Holocaust- A Literature of Limitations", dintre *Modern Language Studies*, número 16, estiu de 1986, pàgines 51 a 61.
- _____ (1979): *Metaphors of Evil: Contemporary German Literature and the Shadow of Nazism*, University of Iowa Press.
- Bou, Enric (1993): *Papiers privés. Assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Barcelona, Edicions 62.
- Boyers, Robert (1985): *Atrocity and Amnesia: The Political Novel Since 1945*, Oxford University Press.
- Bravo, Maria-Elena (1985): *Faulkner en España. Perspectivas de la narrativa de Postguerra*, Barcelona, Nexos.
- Bremond, Claude (1973): *Logique du récit*, París, du Seuil.
- Bühner, M. (ed.) (1996): *Mémoire d'un génocide*, París, Le Cherche-Midi-Unesco.
- Cargas, Harry James (1985): *The Holocaust: An Annotated Bibliography*, Chicago, American Library Association.
- Castellet, JM (2001): *La hora del lector*, Barcelona, Península.
- Cayrol, Jean (1953): "Témoignage et littérature", dintre *Esprit*, abril de 1953.
- Cernyak-Spatz, Susan E. (1985): *German Holocaust Literature*, Nova York, Peter Lang.
- Chalfen, I. (1979): *Paul Celan. Eine Biographie seiner Jugend*, Frankfurt am Main, Insel Verlag.
- Chaumont, JM (1997): *La Concurrence des victimes*, París, La Découverte.
- Chevalier, Jean/ Gheerbrant, Alain (1999): *Diccionario de símbolos*, Barcelona, Herder.
- Chiantaretto, JF (1998): *Écriture de soi et trauma*, París, Anthropos.
- Cirlot, J.E. (1998): *Diccionario de símbolos*, Madrid, Siruela.
- Coquio, C. (1999): "1914-1998: Le travail de mémoire", dintre *Autrement*, gener de 1999.
- Dana, Catherine (1998): *Fictions pour mémoire. Camus, Perec et l'écriture de la shoah*, París, L'Harmattan.
- Dayan-Roseman, A. (1995): *Deuil, identité, écriture. Les traces de la Shoah dans la mémoire juive en France*, París VII.
- Dawidowicz, Lucy (1981): *The Holocaust and the Historians*, Cambridge, Harvard University Press.
- Derrida, Jacques (1981): *Writing and Difference*, Londres, Routledge & Kegan Paul.

- Des Pres, Terrence (1976): *The Survivor: An Anatomy of Life in the Death Camps*, Nova York, Oxford University Press.
- Dobbels, Daniel (dir.) (1997): *Les camps et la littérature. Une littérature du XXe siècle*, Poitiers, La Licorne.
- Dolezel, L. (1979): "Extensional and Intensional narrative worlds", dintre *Poetics*, 8, 1, pàgines 193 a 211.
- Eichmann, Bernd (1985): *Versteinert Verharmlost Vergessen: KZ-Gedenkstätten in der Bundesrepublik Deutschland*, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag.
- Eilbott, Ben (1965): "Representative Works of Holocaust Literature", dintre *Tradition*, número 7, pàgines 102-106.
- Eliach, Yaffa (1978): "The Holocaust in Hebrew Drama", dintre *Jewish Book Annual*, número 36, pàgines 37 a 49.
- Errera, R. (1969): "La Déportation comme best-seller", dintre *Esprit*, número 12, desembre de 1969.
- Ertel, Rachel (1993): *Dans la langue de personne. Poésie yiddisch de l'anéantissement*, París, Le Seuil.
- Ezrahi, Sidra Dekoven (1980): *By Words Alone: The Holocaust in Literature*, Univeristy of Chicago Press.
- Felman, S. (1992): "The Plague", dintre *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*, Rotledge.
- Felstiner, J. (1995): *Paul Celan, Poet, Survivor, Jew*, Yale University Press.
- _____ (1998): *Paul Celan*, París, L'Harmattan.
- Ferry, JM (1991): *Les Puissances de l'expérience*, París, Éd. du Cerf.
- _____ (1996): *L'Éthique reconstructive*, París, du Cerf.
- Fine, Ellen S. (1986): "Literature as Resistance: Survival in the Camps", dintre *Holocaust and Genocide Studies*, número 1, pàgines 79-89.
- Flechter, Angus (ed.) (1976): *The Literature of Fact*, Columbia University Press.
- Foley, Barbara (1982): "Fact, Fiction, Fascism: Testimony and Mimesis in Holocaust Narratives", dintre *Comparatives Literature*, número 34, pàgines 330 a 360.
- Fortini, F. (1991): *Il presente del passato*, Milà, Franco Agnelli.
- Freeden, Herbert (1956): *Jewish Theater under the Swastika*, Londres, EW Library.
- Friedlander, Albert H. (1976): *Out of the Whirlwind: A Reader of Holocaust Literature*, Nova York, Schocken Books.
- Friedländer, Saul (1984): *Reflections of Nazism: An Essay on Kitsch and Death*, Nova York-Londres, Harper & Row.

- Garbe, Detlev (ed.) (1983): *Die vergessenen KZs? Gedenkstätten für die Opfer des NS-Terrors in der Bundesrepublik*, Bornheim-Merten, Lamuv.
- García, A./ Albadalejo, T. (1984): *Estudios de lingüística*, 2, Madrid, Cátedra.
- Genette, G. (1972): *Figures III*, París, du Seuil.
- Glatstein, Jacob (dir.) (1968): *Anthology of Holocaust Literature*, Filadèlfia, Jewish Publications Society.
- Gömmori, George (ed.) (1968): *The New Writing of East Europe*, Chicago, Quadrangle.
- Gossman, Lionel (1978): "History and Literature: Reproduction or Signification", dintre *The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding*, University of Wisconsin Press.
- Grynberg, A. (1991): *Les Camps de la honte*, París, La Découverte.
- Grunberger, Richard (1964): *The Literature of Remorse*, Londres, The Jewish Book Council.
- Gusdorf, G. (1991): *Les écritures du moi. Lignes de vie I*, París, Odile Jacob.
- _____ (1991): *Auto-bio-graphie. Les lignes de vie II*, París, Odile Jacob.
- Gutman, Israel (1967): "Remarks on the Literature of the Holocaust", dintre *In the Dispersion: Surveys and Monographs*, número 7, Jerusalem, WSO, pàgines 119-134.
- Haft, Cynthia (1973): *The Theme of Nazi Concentration Camps in French Literature*, The Hague, Mouton & Co.
- Halperin, Irving (1970): *Messengers from the Dead: Literature of the Holocaust*, Filadèlfia, Westminster Press.
- Handler, Andrew (ed.) (1982): *The Holocaust in Hungary: An Anthology of Jewish Responses*, University of Alabama Press.
- Hirsch, ED (1976): *The Aims of Interpretation*, University of Chicago Press.
- Hoffman, Frederick (1964): *The Mortal No: Death and the Modern Imagination*, Princeton University Press.
- Howe, Irving (1972): *Voices from the Yiddish: Essays, Memoirs, Diaries*, University of Michigan Press.
- _____ (1986): "Writing and the Holocaust", dintre *The New Republic*, 27 d'octubre de 1986, pàgines 27 a 36.
- _____ (ed.) (1969): *A Treasury of Yiddish Poetry*, Nova York, Schocken Books.
- Jameson, Fredrid (1981): *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*, Cornell University Press.
- Kagabo, Joséé (1999): *Le Travail de mémoire*, París, Autrement.
- Kahn, Lothar (1968): *Mirrors of the Jewish Mind: A Gallery of Portraits of European Jewish Writers of Our Time*, NoVa York, Thomas Yoseloff.

- Katz, Steven T. (1983): "The "Unique" Intentionality of the Holocaust", dintre *Post-Holocaust Dialogues. Critical Studies in Modern Jewish Thought*, Nova York, NY University Press, pàgines 287-317.
- Knopp, Josephine Zadovsky (1975): *The Trial of Judaism in Contemporary Jewish Writing*, University of Illinois Press.
- _____ (1979): "Holocaust Literature II: Novels and Short Stories", dintre *Encountering the Holocaust: An Interdisciplinary Survey*, Chicago, Impact Press, pàgines 267-315.
- Lamarca, Jordi (1989): *William Faulkner: Movimiento, cambio y modificación*, Barcelona, PPU.
- Lang, Berel (1985): "Writing-the-Holocaust: Jabès and the Measure of History", dintre *The Sin of the Book: Edmond Jabès*, Londres, University of Nebraska Press, pàgines 191-206.
- Langer, Lawrence (1978): *The Age of Atrocity: Death in Modern Literature*, Boston, Beacon Press.
- _____ (1975): *The Holocaust and the Literary Imagination*, Yale University Press.
- _____ (1982): *Versions of Survival: The Holocaust and the Human Spirit*, State University of New York Press.
- _____ (1986): "Holocaust Testimonies and Their Audience", dintre *Orim: A Jewish Journal at Yale*, número 1, pàgines 96 a 110.
- Lausberg, H. (1998): *Manual de retórica literaria*, Volum I, Madrid, Cátedra.
- Lejeune, Philippe (1975): *Le Pacte Autobiographique*, París, Du Seuil.
- _____ (1986): *El pacto autobiográfico y otros estudios*, Màlaga, Megazul (1986)
- _____ (1991): "El pacto autobiográfico", dintre *Anthropos-Suplementos*, número 29, desembre de 1991, pàgines 47 a 62.
- Leyenberger, G. (ed.) (1993): *Traversées du nihilisme*, París, Ossidris.
- Littell, Marcia S. (1986): *Liturgies on the Holocaust: An Interfaith Anthology*, Nova York, Edwin Mellen Press.
- Lyotard, F. (1994): *Le Différend*, París, De Minuit.
- Mason, Ann L. (1973): "Gunter Grass and the Artist in History", dintre *Contemporary Literature*, número 14, estiu de 1974, pàgines 347-362.
- _____ (1976): "Nazism and Postwar German Literary Style", dintre *Contemporary Literature*, número 17, hivern de 1976, pàgines 63 a 83.
- Milocz, Czeslaw (1983): *The Witness of Poetry*, Harvard University Press.
- Mintz, Alan (1982): "The Rethoric of Lamentations and the Representation of Catastrophe", dintre *Proofitexts*, número 2, gener de 1982, pàgines 1 a 17.
- Mintz, Ruth F. (ed.) (1966): *Modern Hebrew Poetry*, University of California Press.

- Misch, G. (1949-1950): *Geschichte der Autobiographie*, Bern, A. Francke.
- Murdoch, Brian (1974): "Transformation of the Holocaust: Auschwitz in Modern Lyric Poetry", dintre *Comparative Literature Studies*, número 2, pàgines 123-150.
- Norton Cru, Jean (1989): *Témoins, essai d'analyse et de critique des souvenirs de combattants édités en français de 1915 à 1928*, París, Alia.
- Ozick, Cynthia (1976): "A Liberal's Auschwitz", dintre *The Pushcart Prize: Best of the Small Presses*, Yonkers, Pushcart Book Press.
- Parrau, Alain (1995): *Écrire les camps*, París, Belin.
- Petuchowski, Jacob J. (1981): "Dissenting Thoughts About the Holocaust", dintre *Journal of Reform Judaism*, Fall, pàgines 1 a 9..
- Pfefferkorn, Eli (1986): "Fractured Reality and Conventional Forms in Holocaust Literature", dintre *Modern Language Studies*, número 16, hivern de 1986, pàgines 88 a 99.
- Pipet, Linda (2000): *La notion d'indicible dans la littérature des camps de la mort*, París, L'Harmattan.
- Piralian, H. (1995): *Génocide et transmission. Sauver la mort. Sortir du meurtre*, París, L'Harmattan.
- Pollack, Michael (2000): *L'expérience concentrationnaire*, París, Métailié.
- Pouillon, J. (1970): *Tiempo y novela*, Buenos Aires, Paidós.
- Pouzol, Henri (1975): *La poesie concentrationnaire. Visage de l'homme dans les champs hitleriens, 1940-1945*, París, Seghers.
- Pozuelo, Yvancos, José María (1996): *Teoría del lenguaje literario*, Madrid, Cátedra.
- Propp, V. (1974): *Morfología del cuento*, Madrid, Fundamentos.
- Ramras-Rauch, Gila (ed.) (1985): *Facing the Holocaust: Selected Israeli Fiction*, Filadèlfia, Jewish Publication Society.
- Ricoeur, Paul (1984): *Time and Narrative*, volum I, The University of Chicago Press.
- Rimmon-Kenan, S. (1983): *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*, Londres-Nova York, Methuen.
- Rolland, J. (1991): "Matriochki, remarques sur la littérature des camps", dintre *Études*.
- Rosen, J. (1990): "Primo Levi's Unfinished Business", dintre *Forward New York City*, 7/9/1990, pàgina 2.
- Rosen, Norma (1974): "The Holocaust and the American Jewish Novelist", dintre *Midstream*, octubre de 1974, pàgines 54 a 62.
- Rosenbloom, Noah H. (1977): "The Threnodist of the Holocaust", dintre *Judaism*, número 26, primavera de 1977, pàgines 232 a 247.
- Rosenfeld, Alvin H. (1980): *A Double Dying: Reflections on Holocaust Literature*, Indiana University Press.

- _____ (1985): *Imagining Hitler*, Indiana University Press.
- Roskies, David (1988): *The Literature of Destruction: Jewish Responses to Catastrophe*, Filadèlfia, Jewish Publication Society of America.
- _____ (ed.) (1971): *Night Words: A Midrash on the Holocaust*, Washington, Hillel Foundations.
- Ruszniewski-Dahan, Myriam (1999): *Romanciers de la Shoah: Si l'écho de leur voix faiblit...*, Paris, L'Harmattan.
- Ryan, Judith (1983): *The Uncompleted Past: Postwar German Novels and the Third Reich*, Detroit, Wayne State University Press.
- Sanders, Ivan (1984): "Sequels and Revisions. The Hungarian Jewish Experience in Recent Hungarian Literature", dintre *Soviet Jewish Affairs*, número 14, pàgines 31 a 45.
- Santagostino, Giuseppina (1997): *Shoah, mémoire et écriture*, Paris, L'Harmattan
- Schiff, Ellen (1982): *From Stereotype to Metaphor: The Jew in Contemporary Drama*, State University of New York Press.
- Scholes, Robert (1975): *Structural Fabulation*, University of Notre Dame Press.
- Schoenfeld, Joachim (ed.) (1985): *Holocaust Memoirs: Jews in the Lvov Ghetto, the Janowska Concentration Camp, and as Deportees in Siberia*, Nova York, Ktav Publishing House.
- Schulman, Elias (1983): *The Holocaust in Yiddish Literature*, Nova York, Workmen's Circle.
- Segre, Cesare (1985): *Principios de análisis del texto literario*, Barcelona, Crítica.
- Shaked, Gershon (1984): "Opening Remarks: Discussion", dintre *The Nazi Concentration camps...*, Jerusalem, Yad Vashem.
- Sherwin, Byron (dir.) (1979): *Encountering the Holocaust: An Interdisciplinary Survey*, Chicago, Impact Press.
- Starovinski, J. (1970): *La relation critique*, Paris, Gallimard.
- Steiner, George (1994): *Lenguaje y silencio. Ensayos sobre la literatura, el lenguaje y lo inhumano*, Barcelona, Gedisa.
- _____ (1987): "The Long Life of Metaphor: An Approach to "the Shoah"", dintre *Encounter*, febrer de 1987, pàgines 55 a 61.
- Sullà, Enric (1989): *Poètica de la narració*, Barcelona, Empúries.
- Syrkin, Marie (1966): "Diaries of the Holocaust", dintre *Midstream*, maig de 1966, pàgines 3 a 20.
- _____ (1979): "Holocaust Literature I: Diaries and Memoirs", dintre *Encountering the Holocaust*, Chicago, Impact Press, pàgines 223-266.

- Szeintuch, Yechiel (1978): *Yiddish and Hebrew Literature under the Nazi Rule in Eastern Europe*, Jerusalem, The Hebrew University.
- Szonyi, David M. (ed.) (1985): *The Holocaust: An Annotated Bibliography and Resource Guide*, Nova York, Ktav Publishing House.
- Ugarte, Michael (1989): *Spanish Civil War Exile Literature*, Durham-Londres, Duke University Press.
- Vall, Xavier (1995): "L'objectivisme en la narrativa catalana de postguerra", dintre *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Frankfurt am Main, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgines 139 a 154.
- Veyne, Paul (1984): *Writing History: Essay on Epistemology*, Middletown, Wesleyan University Press.
- Villanueva, Darío (1991): "Para una pragmática de la autobiografía", dintre *El polen de ideas. Teoría, crítica, historia y literatura comparada*, Barcelona, PPU, pàgines 95 a 114.
- Weber, Ronald (1980): *The Literature of Facts*, Ohio University Press.
- White, Hayden (1973): *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press.
- _____ (1978): *Tropics on Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Wiesel, Elie (1977): "The Holocaust as Literary Inspiration", dintre *Dimensions of the Holocaust*, Evanston, Northwestern University.
- Wieviorka, Annette (dir.) (1999): *La Shoah: témoignages, savoirs, oeuvres*, París, Presses Universitaires de Vincennes.
- Yaoz, Hannah (1980): *The Holocaust in Hebrew Literature- As Historical and Transhistorical Fiction*, Tel Aviv, Eked.
- Yerushalmi, Yosef H. (1982): *Jewish History and Jewish Memory*, University of Washington Press.
- Young, James E. (1983): "Versions of the Holocaust", dintre *Modern Judaism*, número 3, octubre de 1983, pàgines 339-346.
- _____ (1984): "Holocaust Literary Criticism", dintre *Midstream*, juny-juliol de 1984, pàgines 39 a 41.
- _____ (1987): "Interpreting Literary Testimony: A Preface to Rereading Holocaust Diaries and Memoirs", dintre *New Literary History*, número 18, hivern de 1987, pàgines 403-423.
- _____ (1987): "Anti-war Poetry in Israel: When Soldier-Poets Remember the Holocaust", dintre *Partisan Review*, octubre de 1987, pàgines 594-602.

- _____ (1990): *Writing and Rewriting the Holocaust*, Indiana University Press.
- Zak, Avrom (ed.) (1970): *Khurbn: anthologye*, Buenos Aires, Musterverk fun der yidisher literatur.

AGRAÏMENTS.....	1
1. INTRODUCCIÓ	3
1.1 Objectius	3
1.2 Metodologia.....	5
1.3 Les fonts	7
2. QÜESTIONS TERMINOLÒGIQUES	11
3. APROXIMACIÓ TIPOLÒGICA TEXTUAL	16
3.1 Justificació	16
3.2 Literatura del jo:.....	21
3.2.1. Memòria, autobiografia: Relats de vida	23
3.2.2. Memòria, autobiografia: Històries de vida	30
3.2.3. Epistolaris, diaris	32
3.3 Poesia	35
3.4 Novel·la, narrativa breu, relat autobiogràfic amb concepció literària	60
3.5 Teatre	73
3.6 Cinema	75
3.7 Obres que es relacionen amb el gènere assagístic:	78
3.7.1 Anàlisi historiogràfica	78
3.7.2 Anàlisi mèdica: psicològico-psiquiàtrica	84
3.7.3 Anàlisi filosòfica, sociològica, antropològica	86
3.7.4 Anàlisi de crítica literària	88
4. K. L. REICH	91
4.1 Joaquim Amat-Piniella: el camí marcat per la guerra.....	91
4.2 La literatura concentracionària europea: K.L. Reich	109
4.2.1 El debat concentracionari europeu i K. L. Reich	109
4.2.2 Claus de lectura	139
4.2.4 Les solucions tècniques	148
4.2.5. L'anàlisi:	169
4.2.4.1 LA IM IMMERSIÓ INICIÀTICA: I-IV	170
4.2.4.2 L'ITINERARI DE L'APRENENTATGE.....	183
4.2.4.2.1 EL DESCENS PROGRESSIU: V-VIII	183
4.2.4.2.2 TOCANT FONTS: IX-XII	197
4.2.4.2.3 LES EXPECTATIVES DE RECUPERACIÓ: XIII-XV	241
4.2.4.3 LA PRESA DE CONSCIÈNCIA I DE SENTIT: XVI-XVII.....	278
4.2.5 Recapitulació: el bloc temàtic i recursiu	303
4.3 Els personatges.....	324
4.3.1 Introducció	324
4.3.2 Els salvats.....	329
LA PREHISTÒRIA.....	329
EL PERSONATGE	330
4.3.2.2. WERNER.....	334
LA PREHISTÒRIA.....	334
EL PERSONATGE	335
4.3.2.3. L'AUGUST	337
LA PREHISTÒRIA.....	337
EL PERSONATGE	339
4.3.3 Els enfonsats.....	345

4.3.3.1 L'ERNEST	345
LA PREHISTÒRIA	345
EL PERSONATGE	346
4.3.3.2 VICENT, “EL VALÈNCIA”	350
LA PREHISTÒRIA	350
4.3.4 D'enfonsat a salvat: l'Homo viator: l'Emili	354
LA PREHISTÒRIA	354
EL PERSONATGE	358
4.3.5 Els botxins	366
4.3.5.1 L'AMO DE L'INFERN: HANS GUPPER, “EL NEGRE”	366
LA PREHISTÒRIA	366
EL PERSONATGE	368
4.3.5.2 EL GORIL·LA: KING-KONG	370
LA PREHISTÒRIA	370
EL PERSONATGE	370
5.3.5.3: EL DARRER GRAÓ: POPEYE	372
LA PREHISTÒRIA	372
EL PERSONATGE	372
4.3.6 La lluita pel poder clandestí	375
4.3.6.1 LA MIRADA COMUNISTA: EN RUBIO	377
LA PREHISTÒRIA	377
EL PERSONATGE	378
4.3.6.2 LA MIRADA SINDICALISTA: MANUEL	379
LA PREHISTÒRIA	379
4.4 <i>Història del text</i>	382
4.5 <i>L'edició present</i>	390
4.6 <i>Variants formals</i>	392
4.7 <i>Variants de contingut</i>	393
4.7.1. L'opció per un determinat model de llengua.....	393
4.7.2 Cap a la captació de “l'esperit del camp”	400
4.7.3 Les intervencions alienes.....	406
4.8 <i>La recepció</i>	407
4.9 <i>Críteris d'edició</i>	411
L'aparat	411
Sigles de testimonis	411
Taula de signes	413
5. A MANERA DE CONCLUSIONS	414
6. BIBLIOGRAFIA	438
Bibliohemerografia de Joaquim Amat-Piniella	438
Edicions de les obres publicades en català	438

<i>La clau de volta (mecanoscrit datat el 1961)</i>	439
Obres inèdites en castellà.....	439
<i>Ara</i>	439
<i>Assaigs</i>	440
Bibliohermerografia relacionada amb Joaquim Amat-Piniella.....	444
Bibliohermerografia sobre la literatura concentracionària.....	446
Memòria, autobiografia, diari, història de vida i relat de vida.....	446
Novel·la, narrativa breu, poesia, teatre, relat autobiogràfic amb concepció literària.....	452
Bibliohermerografia mèdica, psicològica, psiquiàtrica.....	462
Bibliohermerografia sociològica, filosòfica, antropològica.....	463
_____ (2002): <i>Shoah. Una pedagogia de la memòria</i> , Barcelona, Proa.....	468
TRAVERSO, ENZO (1993): <i>LES JUIFS ET L'ALLEMAGNE</i> , PARÍS, LA DÉCOUBERTE.....	468
Bibliohermerografia historiogràfica.....	468
Bibliohermerografia de crítica literària.....	472
BARTHES, ROLAND (1981): <i>CAMERA LUCIDA</i> , NOVA YORK, HILL & WANG.....	473
_____ (1972): <i>LE DEGRÉ ZÉRO DE L'ÉCRITURE SUIVI DE NOUVEAUX ESSAIS CRITIQUES</i> , PARÍS, PLON.....	473
_____ (2002): <i>ENSAYOS CRÍTICOS</i> , BARCELONA, SEIX BARRAL.....	473
BARTOV, O. (1996): <i>MURDER IN OUR MIDST</i> , NOVA YORK, OXFORD UNIVERSITY PRESS.....	473
BOAS, HENRIETTE (1963): "JEWISH FIGURES IN POST-WAR DUTCH LITERATURE", DINTRE <i>JEWISH JOURNAL OF SOCIOLOGY</i> , NÚM. 5, JUNY DE 1963, PÀGINES 55 A 83.....	474
BOSMAJIAN, HAMIDA (1986): "GERMAN LITERATURE ABOUT THE HOLOCAUST- LOCITERATURE OF LIMITATIONS", DINTRE <i>MODERN LANGUAGE STUDIES</i> , NÚMERO 16, ESTIU DE 1986, PÀGINES 51 A 61.....	474
_____ (1979): <i>METAPHORS OF EVIL: CONTEMPORARY GERMAN LITERATURE AND THE SHADOW OF NAZISM</i> , UNIVERSITY OF IOWA PRESS.....	474
BOU, ENRIC (1993): <i>PAPERS PRIVATS. ASSAIG SOBRE LES FORMES LITERÀRIES AUTOBIOGRÀFIQUES</i> , BARCELONA, EDICIONS 62.....	474